
BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

PROKANTSLER

ERIK PONTOPPIDANs
LEVNETSBESKRIVELSE

OG HANS

DAGBOG FRA EN REISE I NORGE

I AARET 1749,

FORFATTEDE AF HAM SELV.

MED EN INDLEDNING AF **C. PALUDAN-MÜLLER,** PROFESSOR.

UDGIVET AF

N. E. HOFMAN (BANG),
FORFATTERENS DATTERSØNS SØN.

ODENSE.
FORLAGT AF HEMPELSKE BOGHANDEL (S.F. HELM-PETERSEN.)
1874.

Prokantsler

Erik Pontoppidans

Levnetsbeskrivelse

og hans

Dagbog fra en Reise i Norge i Aaret 1749,

forfattede af ham selv.

Med en Indledning af **C. Paludan-Müller**, Professor, R. af D.

Udgivet af

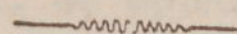
Niels Erik Hofman (Bang),
Forfatterens Dattersøns Søn.

ODENSE.
Forlagt af Hempelske Boghandel (S. F. Helm-Petersen.)
1874.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist & Komp.

Pontoppidans Selvbiografi.

Indledende Ord.

Af de to Stykker, som herved forelægges Læserne, har det sidste, Prokantsler Pontoppidans Reise i 1749, hidtil ikke været offentliggjort, hvorimod hans Levnetsbeskrivelse er trykt i Prof. J. Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi, 4de Bind. Den er dog saa godt som ubekjendt for de Fleste her i Landet og i Norge; thi hvem Andre end enkelte Videnskabsmænd tænke paa, eller have Leilighed til, at oplede i Bibliotheker et Tidsskrift, der allerede ved sin Udgivelse for 40 Aar siden kun havde en indskrænket Læserkreds blandt Geistligheden? Levnetsbeskrivelsen fortjener imidlertid nok at kjendes, ogsaa udenfor en enkelt Stand, af det menige Folk; thi om dette end ikke kan gaa ind paa theologiske Enkeltheder, vil det dog vide at paaskjønne Mandens oprigtige Gudsfrygt, hans Nidkjærhed og Gavnelyst, saavel som den Kraft og Virksomhed, hvormed han banede sig Vei til Indflydelse og erhvervede sig et anseet Navn iblandt vort Lands Skribenter. Desuden vil denne livlige Skildring af en enkelt Mands Færd og Skjæbne i en Tid, der allerede ligger et Aarhundrede bag os, tiltrække selv ved det nu noget Gammeldags i Sprog og Tone; thi en svunden Tids egen umiddelbare Røst fængsler altid den forstandige Læser. Her fremkommer ogsaa et Billede af nogle Sider i vort Fædrelands Tilstand, der ikke tilstrækkelig kunne

fremdrages i de sædvanlige Historiebøger, eller der ikke sættes i fuldt Lys. Man seer her et Maleri ikke alene af den enkelte Mand, men saa at sige af det Landskab, hvori han bevæger sig, og de Personer, der omgive ham.

Men da denne Levnetsbeskrivelse er forfattet af Manden selv, maatte den uundgaaelig komme til at mangle Noget, som efter meer end et Aarhundredes Forløb er nødvendigt til dens rette Forstaaelse. Thi ham kunde det naturligvis ikke falde ind at forklare sin Tids almindelige Karakteer og Retning, der jo var det Element, hvori han selv levede og rørte sig som Fuglen i Luften og Fisken i Vandet. Det var for ham en Forudsætning, som forstod sig af sig selv; men nu er denne Forudsætning forsvunden, saa at Erindringen om den bør opfriskes med et Par Ord.

Erik Pontoppidans Liv og Virksomhed falder i Kongerne Frederik den Fjerdes, Christian den Sjettes og Frederik den Femtes Tid. Dengang stod den kongelige Enevoldsmagt endnu i fuld Kraft. Ikke alene var al Modsigelse forstummet, men Folket havde saaledes indlevet sig i denne Forfatning, at den syntes Alle at være den bedste og den eneste berettigede. Deraf fulgte naturligen en Underdanighed i Forholdet til Kongen og i Maaden at tiltale ham paa, der nu vil forekomme Mange som servil, men som dengang gav sig af sig selv. Kun fra Prædikestolen lød endnu af og til et frit Ord i Sager, der stode i Forbindelse med Religionen. Thi deri alene var Eneherskeren bunden ved Frederik den Tredies Kongelov, at han skulde vældigen haandhæve den evangelisk-lutherske Lære efter den Augsborgske Troesbekjendelse, og den Kirke, der var grundet paa denne. Men da der nu fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede reiste sig forskjellige Partier i denne Kirke, kom vore Konger i nogen Forlegenhed. Om at vise de stridende Partier fra sig ved

at give Enhver Lov til at indrette sin Gudstjeneste efter sin Overbevisning, kunde der ikke være Tale, knap nok om, at lade Enhvers Samvittighed i Fred med hans personlige Tro. Og en anden Ulempe ved den uindskrænkede Kongemagt var den, at Kongens personlige Stemning fik en altfor stor Indflydelse, besværlig endog for ham selv. Den Tone, der udgik fra Hoffet, vendte ofte forstærket tilbage fra Folket. En letsindig Konge saa sig i det mindste i Hovedstaden snart omgiven af Ligesindede, der udbredte en foruroligende Sædernes Fordærvelse, medens den Tone, der udgik fra et religiøst Hof, fremkaldte Overdrivelser, Sværmerier, ja i ikke faa Tilfælde et farligt Vanvid, der voldte Kongen Bekymringer nok.

Det Sidste var Tilfældet i den alvorlige, religiøse Kong Christian den Sjettes Tid, i hvilken Pontoppidans Hoftjeneste falder. Der var dengang en stærk Bevægelse i den evangeliske Kirke. Efterat Reformationen havde løsrevet en stor Del af Nord- og Mellemeuropa fra den katholske Kirke, havde dens Theologer i det sextende og syttende Aarhundrede uddannet den evangeliske Kirkes Lærebegreb og Gudstjeneste saa omstændeligt og fast, at Intet var tilbage af den Tankens og Følelsens Frihed, hvoraf Reformationen selv var fremgaaet. Men som altid, naar et nyt Princip har gjort sin Form færdig og denne er udartet til en stiv Formalisme, begyndte i den evangeliske Kirke Menneskets uafviselige Frihedstrang at røre sig Fra Tydskerne Spener og Franke udgik den pietistiske Bevægelse, der greb Mange, som frastødtes af den herskende Kirkes stive og kolde Væsen, hvor den offentlige Gudstjeneste ikke længer syntes dem at være hvad den burde være: et Udtryk for, og en Tilfredsstillelse af, Menighedens religiøse Følelse, men betydningsløse Former uden Aand og Liv. Denne Tilfredsstillelse søgte de da i private

Sammenkomster, der fjernede dem fra Kirken og gjorde dem ligegyldige for dens Sakramenter. Og noget senere reiste sig Modstanden mod den offentlig hævdede Kirketro fra en anden Side, fra Forstandens, der begyndte at kritisere ikke Gudstjenesten alene, men selve Læren, som Pietisterne i Almindelighed lode urørt. Denne Modsigelse førte henimod det attende Aarhundredes Slutning de fleste saakaldte Dannede næsten til religiøs Vantro. Pietismen og Rationalismen i Kamp med Orthodoxien var det, der bevægede Kirken. Fra Tydskland forplantede disse Bevægelser sig til Danmark. I Pontoppidans Tid var det Pietismen, der førte Ordet imod Kirkemændene; men ogsaa den begyndende Rationalisme fik Tilhængere hos os. Man behøver blot at læse Holbergs historiske og moralske Skrifter, men især hans Epistler, for at fornemme, at nu begynder den Tid i Danmark, da ogsaa Forstanden vil have Lov til at veie og vrage den overleverede Kirkelære.

Kong Christian den Sjette var selv stærk bevæget i pietistisk Retning, dog uden Sværmeri og uden at lade sit Blik paa Kongestillingens Krav omtaage. Han maatte opretholde den herskende Kirke, og hans Sind var saa gjennemtrængt af det kongelige Enevælde, at alle egenmægtige Brud paa den bestaaende Orden, i Kirken som i Staten, syntes ham fordømmelige. Men han vilde dog vide den personlige Religionsfrihed, eller rettere Samvittighedsfrihed, respekteret, og vilde ikke række Haanden til dens Undertrykkelse. Det var ham derfor meget imod, at ivrige orthodoxe Præster i Kjøbenhavn endog fra Prædikestolen buldrede imod Pietisterne og voldte larmende Stridigheder i Menigheden; men han blev ogsaa smertelig berørt af Overdrivelsen, ja det farlige Sværmeri, der viste sig hos det modsatte Parti. Derfor blev det ham en Hovedsag, at drage besindige Mænd af pietistisk Retning

til sit Hof og sin Hovedstad. En saadan Mand fandt han i Erik Pontoppidan, som i sin Embedsstilling paa Als ogsaa havde havt Sammenstød med Orthodoxien, men sindigt modstaaet dens uberettigede Angreb. Det var derfor naturligt, at han kaldte denne Mand til sig. Men det kunde heller ikke være Andet, end at Rationalismens Tilhængere, især blandt Videnskabsmændene, som vel vogtede sig for at see skjævt til Kongens Pietisme, ikke yndede hans Hofpræsters.

Ogsaa i en anden Henseende stemte Kongens og Pontoppidans Tilbøieligheder godt overeens. De vare begge oprigtigt dansksindede Mænd, der navnlig satte stor Pris paa Fædrelandets Historie og overhovedet paa alt Fædrelandsk. Flere betydelige Værker ere fremkomne ved Kongens kraftige Understøttelse; og Pontoppidan kunde ved Kongens Samstemning kun føle sig ansporet til at gaae frem med fordoblet Iver ad den Vei, naturlig Tilbøielighed allerede fra hans Ungdom havde ført ham ind paa. Disse to Hovedstrømninger i hans Sjæl, den religiøse og den historiske, forenede sig til hans Hovedværk over den danske Kirkehistorie. At han skrev dette udførlige Værk paa Tydsk, har gjort det mindre tilgængeligt og mindre behageligt for menige danske Læsere end det fortjener at være. Han siger selv, at han valgte dette Sprog for at finde Læsere blandt vore Troesfæller i Tydskland, og dette har vist været hans Hovedbevæggrund. Men et Bihensyn har nok været til Kong Christian og hans Dronning Sophie Magdalene, hvem de to første Dele ere tilegnede; thi hvorvel Kongen var dansk af Sind, brugte han dog selv altid det tydske Sprog; og Dronningen lærte vist aldrig at læse en dansk Bog.

Et andet Træk i Pontoppidans Væsen er hans Opmærksomhed paa de Forhold og Omgivelser, hvori han

levede. Han søgte ivrigt at orientere sig i dem og at samle hvad der tjente til deres Oplysning og Tilstandenes Udvikling fra ældre Tid, selv om det laa hans geistlige Embede fjernere. Derfor seer man ham i Norge, da den forandrede Hoftone efter Christian den Sjettes Død havde bestemt ham til at modtage Bispestolen i Bergen, at kaste sig over dette Lands Naturhistorie. Og da han atter var flyttet tilbage til Kjøbenhavn, begyndte han det store Arbeide til Danmarks historiske Beskrivelse, der er Alle bekjendt under Navn af den danske Atlas.

Man vil saaledes see Forfatteren af denne Selvbiografi i levende Vexelvirkning med sin Tid. Som han selv var en ægte Søn af denne og i visse Retninger bærer dens Karakteermærker, var han ogsaa En af dem, der bidrog til at føre dens Udvikling fremad mod Overgangen til en ny Tid, der vendte sig i en anden Retning og tragtede efter andre Formaal end dem, der laa for ham. Men hver Tid skal dømmes efter sine egne Forudsætninger. Om Meget af hvad Erik Pontoppidan har skrevet nu forekommer os forældet, hans Standpunkt overhovedet for overvundet, nedsætter dette ikke Manden; tværtimod, at han dygtigt og afgjort udførte hvad hans Tid krævede, er hans Ære og har Krav paa Efterkommernes Paaskjønnelse.

Curriculum Vitæ

E. P.

Skrevet i Bergen 1753.

Efterdi jeg befinder, at Herrens min Guds Veie have været fulde af Miskundhed og Trofasthed mod mig sin usle Tjener, af Ungdom op, og længe førend jeg i Sandhed lærte at paakalde hans Navn, saa synes det min Pligt at fortælle, hvad han har gjort mod min Sjæl, paa det mine mange Børn endogsaa derved maa opmuntres til at haabe paa Herren deres Fædres Gud og befale ham deres Veie.

Min Fader var Sal. Mag. *Ludvig Pontoppidan*, Stiftsprovst og Sognepræst til Domkirken i Aarhuus. Min Farfader var Mag. *Henrich Pontoppidan*, Provst og Sognepræst i Veile, som havde til ægte *Anna Krabbe*, Ridder *Lauritz Krabbe* til Almenes i Halland hans Datter, og min Farfaders Fader *Knud Erichsen*, Selveier af en Gaard i Fyhn ved Sønder Broby, hvilket Steds Navn hans 3 Sønner, *Henrich*, *Knud* og *Erich*, der alle havde studeret, antoge som et Familienavn, dog efter det Seculi Smag, med den latinske Oversættelse *Pontoppidan*. Min Sal. Moders Navn var *Elisa Sophia Spend*, hvis Fader var Mag. *Christen Spend*, Provst og Sognepræst i Vordingborg, og hans

Fader atter Mag. *Niels Spend*, Sognepræst til Holmens Kirke i Kjøbenhavn, ellers af de ældgamle adelige *Spender*, som fordum eiede meget Gods i Vensyssel.

Af disse Forældre, som blandt alle Bekjendte have efterladt sig et ærligt og godt Navn, er jeg født i bemeldte Aarhuus Anno 1698 den 24de Augusti. Endskjøndt jeg saaledes ikke var uden 2 Aar gl., da de Svenske Anno 1700 indfaldt ved Humlebek i Sælland, saa mindes jeg dog til min egen Forundring, at den Frygt og Fare, som hver Mand paa den Tid talede om og gjorde Anstalter imod, hæftede i min Hukommelse, og jeg pønsede længe derpaa, hvad det var for en som man kaldte Fjenden, der satte hele Landet i Urolighed. Tillige med min ældre Broder *D. Christian Pontoppidan*, som nu beklæder vor Sal. Faders Embede paa bemeldte Sted, blev jeg fra min Alders fjerde Aar af holdt i privat Information og deels i nøie Tugt og Tilsyn af min Sal. Moder, hvis Mildhed mod hendes Stifbørn var, efter deres egen Tilstaaelse, meget stor, men hendes egne Børn avede hun stræengelig, saa at neppe nogen Feil gik ustraffet af, særdeles hos mig, som den yngste, der tegnede til stor Munterhed, ja et vildt og meget flygtigt Væsen, trængende derfor desto mere til nogen Tvang, efterdi min Sal. Fader mindre saae paa mine Feil og holdt dem for smaae Artigheder.

Da jeg var paa sjette Aar, brugte man mig i Fremmedes Besøgelser som en liden Arleqvin, og min Fripostighed samt mine naturlige Indfald gjorde mig saa antagelig hos Sal. Doct. *Joh. Braem*, Biskop i Aarhuus, mine Forældres Nabo, at jeg ofte blev hentet til denne gamle Mand, for at divertere ham, og da han engang gjorde en Reise til Viborg Snapsting,

vilde han underveis ikke undvære mit Selskab, men tog mig som en liden Reisecompagnon med sig i Kareten, hvilken første Reise var maaskee præludium til et Levnet fuldt af Reiser og Arbeider.

Kort efter havde jeg den første kjendelige Prøve paa Guds særdeles Omsorg og Beskjærmelse, som siden saa ofte har været ei mindre over mig, uden al Fortjeneste. Med min ældre Broder og et Par andre af min Alder havde jeg faaet Forlov at gaae ned til den Elv eller Aa, som løber igjennem Aarhuus, for der at probere et lidet Skib, som var mig foræret. Da jeg nu stod paa et Tvættersted, som gik temmelig ud over Vandet, saa gled min Fod, jeg faldt ud og sank til Bunds som en Steen. Vandet var paa det Sted vel et Par Favne dybt, og dets Fald ved Strømmen temmelig stærkt, dog kom jeg saa snart op igjen, og saa nær ved Tvætterstedet, at den unge Karl, som havde foræret mig Skibet, og kastede sig plat ned, kunde fatte og drage mig op igjen. Jeg var næsten død og sandsesløs, indtil Vandet blev rullet af mig, da jeg ved Varme og anden Vederqvægelse snart kom tilrette igjen.

Ved Mikkelsdags-Tid i Aaret 1706 bortkaldte Gud min Sal. Fader, og et halvt Aar derefter min Sal. Moder, som i sit korte Enkesæde ei forsømte at anvende dobbelt Flid paa sine Børns Anførelse og Opmuntring til en sand Gudfrygtighed, hvilken efter Manges Vidnesbyrd, som bedre end jeg kunde dømme derom, var hendes Hovedsag. Jeg mindes endnu de Sprog, korte Bønner og Levnets-Regler som hun, særdeles i Aftentimerne, lærde os og de gode Formaninger hun gav os mod de forestaaende Fristelser af vort eget fordærvede Hjerte, saavelsom af Djævlen

og den onde Verden. Jeg veed og af den Forfaring, at som man, efter Ordsproget: sjelden glemmer hvad man ung nemmer, saa tør Ingen tænke, det er forgjæves at lære Børn mere end hvad de strax kunde vise Frugten af; thi den Sandhed, som længe har syntes at ligge frugtesløs i Hukommelsen, bliver ei altid et dødt Tankebillede, *men bryder omsider frem* og bærer Frugt i sin Tid, naar *Anfægtelser lære* at mærke paa Ordet og den Helligaand, som *vil minde* os om alle Ting, beraaber sig just paa de præcognita som fromme Forældre eller Lærere betimelig have indtrykt i unge Hjærter, lad være de samme den Gang trakterede dem med Skjødesløshed og et forfængeligt Sind.

Dette sidste maa jeg bekjende at have hængt ved mig og fristet mig en Tidlang efter mine Sal. Forældres Død, endskjøndt jeg tidlig nok ved udvortes Lidelser blev opvakt til Eftertanke. Jeg var ikkun lidet over otte Aar, da Fader og Moder saa godt som tillige forlode mig, og fra den Tid af indtil mine Manddoms-Aar vidste jeg af lidet Godt at sige. Mine Forældre bleve holdte for nogle af de rigeste i deres Stand, men da deres Gods deeltes blandt mange Børn, saa blev ikkun lidet til enhver, ja knap saa meget, at de Yngste kunde opdrages derved, særdeles da en uretfærdig Formynder styrede Auktionen og *Skiftet* som han vilde. Denne Mand var da Eier af en Herregaard i Jylland, men blev i faa Aar saa fattig, at hans Søn siden har været for min Dør og bedet om Almisse. — Den første Virkning af mine Sal. Forældres Død var denne, at deres fleste Børn, saasom endnu uforsørgede, maatte skilles ad hver paa sin Vei. Mig antog en Ven og vidtløftig Paarørende, navnlig

Assessor, siden Justitsraad *Bras*, Herre til Kokkedal ved Liimfjorden. Han havde en Søn af min Alder, med hvilken jeg skulde have fælleds Opdragelse og Underviisning. Men da Hr. *Bras* var Enkemand og sjelden hjemme, saa viste sig paa det Sted adskillige Leiligheder for mig til at lide Ondt, og vænnes til at bære Aaget i min Ungdom, hvilket Jeremias med Sandhed siger at være en Mand gavnligt. For at fatte dette kortelig, erindres, at min Informator, navnlig *Oluf Fastrup*, et haardhjertet Menneske, blev vaer, hvorledes Huusholdersken antog sig med særdeles Omsorg min liden Person, saasom et fremmed fader- og moderløst Barn, maaskee efter særdeles Befaling af Hr. *Bras*, hvilken altid var kjærlig mod mig, men vidste ikke altid hvad der gik for sig i hans Fraværelse. Nu havde bemeldte *Fastrup* et udødeligt Had til Huusholdersken, som min Patronesse. Om det var for et Afslag i Kjærligheds-Sager eller noget andet, veed jeg ikke tilvisse. Men dette veed jeg grandt, at han meest af Had til hende slog, piinte og plagede mig paa det grummeste. Da en af mine Paarørende, som boede i Viborg, spurgte dette, blev jeg afhentet fra Kokkedal, og efter nogen Tids Forløb sat til Skole i Aarhuus, hvor tvende af mine Halvsøstre vare bosiddende og i Velstand. Dog blev jeg der ikke længer end til Foraaret efter den strænge Vinter 1709, da min Halvbroder *M. Henrich Pontoppidan*, som nogle Aar havde været Feldtpræst i Brabant, men kort tilforn var bleven Sognepræst ved den tydske Kirke i Fredericia, paatog sig mit Formynderskab, og satte mig i sidstbemeldte Byes offentlige Skole, samt udviste al Kjerlighed og Omhu for min Opdragelse, ligesom han var 19 Aar ældre end jeg og havde staaet Fadder

til mig. Her fik jeg Leilighed til at lære nogenledes det tydske Sprog, særdeles i Anledning af Krigens Begyndelse med Sverrig, da Stadens Fæstning skulde forbedres og et Par Regimenter, som nylig fra Ungarn vare hjemkomne, forøgede dens Garnison, saa at bemeldte Sprog hørtes daglig i hvert Huus, og jeg strax fik Lyst at snakke med.

Da Pesten A. 1711 grasserede i Kjøbenhavn, og det Kongelige Herskab et Aars Tid opholdt sig i Kolding, drog jeg engang den korte Vei derhen for at see Hofstaten, og erindrer, at dennes Herligheder gjorde et stort Indtryk gjennem Sandserne i mit daarlige Sind, saa at jeg syntes, Hoffolk havde deres Himmel paa Jorden. Jeg kunde da mindst drømme om, at jeg selv engang ved mange Aars Hoftjeneste skulde mættes og trættes af det Slags formeentlige Lyksaligheder.

I min Skolegang lærte jeg mange Lektier, men liden Viisdom og allermindst Viisdoms Begyndelse i Gudsfrygt. Tvertimod blev jeg meget forarget ei allene af Meddisciplene, men ogsaa af Lærerne selv, hvilke jeg hørte meget bande og bruge andre daarlige Ord, men ikke nogen christelig Alvorlighed til de Unges grundige Forbedring. I Kirken hørte jeg disse Skolelærere ofte prædike saaledes, at jeg hemmelig lo deraf og vidste vel, de meente ikke meget af det de sagde. Ja om Kirketjenesten erindrer jeg mig den Gang at have fornummet næsten de selv samme Tanker opstige i mit daarlige Hjerte, som jeg siden ofte har hørt af separatistisk-sindede til Undskyldning for deres Afvei; thi udenfor Kirken mærkede jeg ikke at Ordet havde nogen Gyldighed.

Jeg havde med liden Frugt freqventeret denne

Skole indtil paa fjerde Aar, da min Broder og Formynder fandt for godt at sætte mig i anden privat Information hos velærværdige Hr. *Owe Guldberg*, Sognepræst for Barret Menighed i Bjerge Herred. Denne meget retsindige og gudelige Mand, som var skabt og skikket til Information, og gjorde sig en særdeles Lyst af dette tunge Arbeide, havde gemeenlig 6 à 8 unge Mennesker i sit Huus. Blandt disse var jeg paa den Tid næsten den yngste, dog ved Guds Naade af ingenio den lykkeligste, og fik undertiden Befaling at corrigere Feilene i de Ældres Argumenter, men undgik derfor ikke heller deres Fortrydelse og Misundelse, ligesom jeg paa den anden Side nød desto større Yndest og Afhold hos Hr. *Guldberg*, hvilken endog mange Aar derefter høilig elskede mig, og ham takker jeg for mange christelige Formaninger, saavelsom for det bedste af alt hvad jeg i mine Skoleaar lærte in philologia latina et græca.

In Hebraicis derimod var han saa godt som ukyndig og gav sig ikke af med at informere deri. Af den Aarsag, saavelsom for at spare mit øvrige lidet patrimonium til min akademiske Reise, maatte jeg efter 2 Aars Forløb til Fredericia igjen og blev sat i Mesterlektie under Rektor *M. C. Blichfeld*, en from og god Mand, men meget ubeqvem til Information ved Mangel af Læregaver; thi de, som under ham skulde profitere, maatte næsten af et Par Ord gjette sig til en heel Mening.

Med hans Testimonio blev jeg Anno 1716, som var min Alders 18de Aar, demitteret til Kjøbenhavns Universitæt og efter den sædvanlige examen artium inskriberet tilligemed et Par Hundrede af mine Ligemænd, som maatte underkaste sig den da brugelige

penalisme, Trængsel og Plage. Da nu enhver saadan Depositurus efter dette Ords sidste Stavelse kaldtes der paa Stedet en Rus, saa forundrede jeg mig kort efter min Deposition at høre, hvorledes der ankom under selv samme Navn, nemlig *Russer*, ikke mindre end 40,000 Mand, tillige med Hans Tzariske Majestæt selv, hvis Nærværelse gav Kjøbenhavn den Sommer stor lustre. Dog det varede ikkun til hen paa Høsten, da det forehavte Anslag om at gjøre tilligemed 30,000 Danske en Landgang paa Skaane blev forandret, og Russerne droge bort, hvilket jeg ogsaa af sine Aarsager maatte gjøre, dog paa en anden Vei, nemlig til min Fødeby Aarhuus.

Der passerede jeg Vintermaanederne hos mine Venner og kom ved Paasketiden atter til Kjøbenhavn for at absolvere min cursum academicum. Efter at jeg ved Pintsedags Tider havde substineret Examen Philosophicum, men ikke førend i næstfølgende Aar taget den saa kaldte Bakkalaurigrad, applicerede jeg mig med al muelig Flid paa mit theologiske Studium. Som Anfører brugte jeg først en gammel Mag. *Legens*, navnlig *Mathias Han*, Decanus paa det Kongelige Communitæt, hvis Collegia privata paa den Tid havde temmelig Tilløb, da han var en vel begavet Didacticus. Derhos hørte jeg hos Sal. Professor *Severin Lintrup*, saasom Academiets da værende største Lys, baade publice og privatim, Lectiones Theologicas, ikke uden stor Nytte, saavidt thetica og polemica angik, men in Theologia morali et exegetica fandt jeg og flere den Gang ingen synderlig Leilighed at profitere videre, end hvad man proprio marte kunde udrette. Paa den Tid var imellem Studenterne og de Kongelige Kadetter opreist en Slags Gadekrig i de

mørke Vinteraftener. Cadetterne havde faaet en Deel andre Krigsfolk med sig, og det gik omsider saa godt som ud paa Plynderie, da man særdeles søgte at tage Kaarderne fra sine Modstandere og at gloriere med disse trophæis. Jeg havde aldrig taget mindste Deel i saadanne Stridigheder, men maatte dog en Aftenstund, da jeg gik fra Universitætet over Nørregade, og blev kjendt for at være en af de Sorte, lide Overvold af en ryggesløs Flok, hvilken efter nogle Hug over Hovedet fratog mig ikke alene min Hat og Muffe, men endogsaa min Kaarde. Denne skulde jeg, da mine Kamerader fik det at vide, endelig have tilbage, eller og en anden i dens Sted. Men enten det var Feighed eller bedre Forstand, saa lod jeg det blive derved og kjøbte mig en ny Kaarde uden mindste Forsæt at drage den til Slagsmaal. Endskjøndt nu Guds Forsyn i denne og mange andre Henseender, som ikke kunne opregnes, var kjendelig nok over mig, særdeles til en og anden overhængende Fares Afvendelse, saa maa jeg dog med Skamfuldhed bekjende, at mit Hjerte idelig foer vild fra ham og ikke søgte Guds Rige og hans Retfærdighed. Jeg læste, sandt at sige, saa flittig som nogen anden, men ikkun for at blive lærd, eller egentlig for at faae en god character in examine Theologico; thi at ipsa eruditionis dignitas et voluptas skulde den Gang have været min Drager. kan jeg ikke erindre. Jeg forenede mig med min Contubernal, navnlig *Peder Fog*, om at høre tillige de berømteste Prædikantere, særdeles *Sevel* og *Schurmand* og til fælleds Hjælp for Hukommelsen at annotere i Kirken det korteste Indhold af Prædiken, men det skede alene for at imitere og ikke selv at opbygges, hvorfor ogsaa det, vi optegnede og om

Aftenen confererede, gik alene ud paa homiletiske Artigheder, som man fordum kaldte Koncepter item smukt Tøi, og deri var jeg meget forelsket.

I den store Jubelfest 1717, da Processionen fra Slottet til vor Fruekirke saavelsom andre Solenniteter vare af stor Pragt og Anseelse, syntes mig, at jeg, som ikke kunde gjøre udvortes nogen Figur i disse Optog, skulde have jubileret desto mere indvortes over Evangeli Sandhed og Naade. Men mit Hjerte var dødt og mine Øine vare ikke heller opladte til at see synderlig andet end nogle theologiske Reglers og Definitioners Rigtighed. Ærbar og sædelig levede jeg i Ligning med en Deel andre af mit Slags, men næsten alene af en Statsraison, nemlig fordi min Pung veiede ikke til at gjøre alt det med, som jeg ellers vel kunde have faaet Lyst til, og i saa vidt fritog mig min Fattigdom fra mangen Fristelse i udvortes Omgang. En Deel af mine Bekjendte holdt mig derover for karrig, skjøndt denne Egenskab altid har været længst borte fra mit Sind. Langt større var min Ambition, som ei vilde exponeres ved at gaae med, uden at kunne gjøre med, hvad Andre gjorde.

At jeg var uden sand Gudsfrygt og ikke havde anden Samfund eller Omgang med den Allerhøieste, end den der kunde haves igjennem Hovedet ved tørre og abstrakte Speculationer, syntes mig nok, men dette beskjemmede mig ikke anderledes end indirekte formedelst en Skriverkarls Exempel, som logerede i næste Kammer hos mig. Ham hørte jeg med stor Devotion hver Aften og Morgen at forrette sin Bøn, samt synge og læse Guds Ord. Dette var mig en Tidlang til Bebreidelse, da han syntes langt ordentligere og andægtigere deri end jeg. Omsider gik jeg i mig, og

tænkte: „Herre Gud, hvor maa Du skamme Dig, at Du, som ligger her for at studere Theologien, trakterer Hovedsagen eller Øiemærket selv saa løselig og koldsindig, da denne Haandskriver efter al Anseelse forarbeider sin Saliggjørelse med Frygt og Bævelse“.

In Junio 1718, da jeg under Dokt. *Joh. Bartholin* og *Severin Lintrup* havde substineret examen Theologium og faaet characterem haud illaudabilem, mærkede jeg, at mit lidet patrimonium var næsten fortæret og det kostbare Kjøbenhavn følgelig ikke længer var mit Blivested. Jeg drog da derfra til Jylland, passerede det øvrige af Sommeren hos mine Venner og fik omsider isinde at gjøre en holstensk Reise for at besøge min Sal. Moders eneste Broder Captain *Spend*, som boede paa en Herregaard navnlig Høieesbüttel et Par Mile fra Hamborg. Han havde strax efter mine Sal. Forældres Død skrevet efter mig, da jeg i det Sted kom til Kokkedal. Nu tænkte jeg, der var Tid og Leilighed nok for mig til at kjende ham, som en Mand jeg havde hørt rose af mange gode Egenskaber. Til den Ende drog jeg i September Maaned med et Skib fra Fredericia til Kiel, hvor jeg opholdt mig en Uges Tid og var, for Universitætets Skyld gjerne bleven sammesteds Vinteren igjennem, dersom Omstændighederne havde tilladt det, thi de Professores, som jeg pro hospita gik hen at høre, behagede mig heel vel, særdeles den navnkundige Philosophus *Gensche*, hvis frie og levende Læremaade stod mig usigelig vel an, og det syntes mig stor Skade, at han skulde nøies med saadant lidet Auditorio af en Snees Studentere, ligesom det ganske Tal af kielske Academices var knap hundrede. Men saa faa som de vare, gjorde de dog temmelig Figur i denne

liden Bye; og piqerede sig meget af at hævne sig ved Dueller over allermindste Misforstaaelser i Ord eller Gebærder, hvorfor man og paa Studenterchoret i Kirken saae en god Deel beplastrede Ansigter, hvilke, som mig syntes, undsaae sig ligesaa lidet ved de overskjulte Skrammer, som Fruentimmeret ved sine Skjønpletter. I mit Logement havde jeg paa et Haar nær faaet at see Exempel paa saadan daarlig Studenterbravoure; thi da en af Selskabet lastede noget paa sin fraværende Kamerat og en anden anførte den gamle Regel: de mortuis et absentibus nil nisi bene, saa tog den første strax til Kaarden, og det var knap at de øvrige Tilstædeværende afholdt ham fra at give sin utidige Moralist et poenitere.

Fra Kiel reiste jeg med Fragtvognen over Neumünster til Hamborg, og forefandt der blandt andre Landsmænd meget uventelig en Student ved Navn *Lyngbye*, som jeg nyelig havde kjendt i Kjøbenhavn, hvor han for en vis Misgjerning var bleven flygtig. Denne gik med en brændemærket Samvittighed og aldrig uden at have ladt Gevær hos sig, hvilket erindrede mig om Horatii Ord:

Integer vitæ scelerisque purus
Non eget Mauri jaculis, neque arcu.

Han søgte at leve af sine Landsmænds Uvidenhed paa et fremmed Sted. Men hos mig kunde han ikke hente meget, og derfor bleve vi snart skilte ad. Ei heller havde jeg andet Ærinde der paa Stedet end at see mig lidet om og saa drage ud til Høieesbüttel, hvor jeg ankom Michelsaften og blev meget venlig modtaget af bemeldte min Morbroder og hans Familie. Denne bestod blandt andet i 4 voxne Sønner, som endnu havde deres Informator i Huset men vare deels

færdige at reise til Universitætet. Her forefandt jeg et lidet udvalgt Bibliothek og deri mange herlige franske Bøger, ligesom dette Sprog deri Huset daglig blev talt og fornyede den Lyst, jeg længe siden havde havt, efter at lære det. I et Par Maaneder bragte jeg det derhen, at ingen Bog var mig uforstaaelig. Den korteste Gjenvei, som jeg gik og enhver, som af Latinen har Hjælp, vist kan gaae, er at læse en forud vel bekjendt Materie, ex. gr. det nye Testamente, særdeles de historiske Bøger; thi da man forud veed hvad der findes i det Kapitel og Vers, eller og kan have Bibelen i sit eget Sprog liggende derhos til Eftersyn, saa tør man ikke længe blade i en Ordbog, men kan læse fort. Den bekjendte Materie aabner sig selv uformærkt og formedelst vedvarende Læsning kommer man ligesaa let dertil, som man befinder sig vel derved, siden dette Sprog nu omstunder er det samme som Grækernes fordum var, nemlig instar omnium. Særdeles takker jeg Guds Forsyn, som i dette Huus lod mig faae Kundskab til og Smag i Ostervald, la Placette, Pictet, Jurieu, Superville, Saurin og deslige opbyggelige Skrivters Arbeid, men ogsaa tillige lod mig daglig see et saare ordentligt og christeligt Levnets Exempel i dette velsignede Huus, hvilket synes mig at ligne et lidet Gymnasium; thi om Morgenen, naar alle Børnene havde været samlede for at drikke Thee i de Gamles Nærværelse, blev en Time eller to anvendt paa at forelæse, næst Bibelen, noget af Moralen og siden af Philosophien. Ved Middags-Maaltidet havde Informatoren, efter sin Instrux, at proponere nogle hver Dag dertil udsøgte bibelske, historiske, politiske eller physiske problemata, over hvilke enhver kunde sige sin Mening og omsider

vente, at Proponenten gav ham Bifald eller og anførte noget rimeligere, saa at denne Øvelse visselig var for de unge Mennesker af begge Kjøn, (thi Døttrene bleve ikke udelukte) en Slibesteen til Skjærpelse for Skjønsomheden, og en Opmuntring til at see sig videre om i gode Bøger. Om Aftenen læstes atter i Samqvem Guds Ord, Historien eller noget andet nyttigt og fornøieligt.

In Theologicis gik det mig som det gaaer de fleste Studentere, der komme nylig fra Universitætet tanqvam ab incude recentes, og mene, de have fattet alting paa det rigtigste, da hver Bastion paa deres Lærdoms Fæstning er beplantet med en god Syllogismis. Af disse brændte jeg i Begyndelsen nogle løs paa min gode Morbroder, hvilken syntes mig ikke saa aldeles Orthodox som jeg vilde have ham i een og anden Materie. Han var en Mand hen ved sine 60 Aar, havde i sin Ungdom studeret i Kjøbenhavn og ligget i Sal. Dokt. *Olai Borrichii* Huus, var siden reist til tydske Universitæter, og havde i Strasburg faaet Lyst til at tage Tjeneste under de franske gens d'armes, og efter adskillige Campagner var bleven Capitain i dansk Tjeneste, men da længe siden havde taget sin Afskeed og gjort et riigt Giftermaal. Næsten al hans Gjerning var Læsning og Sindets Dyrkelse. Det franske Sprog besad han saa vel, at, da *Amthors* Statsskrivter skulde oversættes paa Fransk og sendes til fremmede Hoffer, fandt det Geheimeconseil ingen Pen saa duelig dertil som hans, hvilken og, skjøndt uden Navn, har udfærdiget La mauvaise foi de la maison de Gottorp og nogle flere. Tilligemed stor Læsning havde han et ypperligt Judicium og derhos en stor Afsky for sekterisk præjudiciis i guddommelige saa-

velsom menneskelige Ting. Ligesom nu en ung Akademikus, der havde alle sine Syllogismis i frisk Hukommelse, ei kunde bare sig for at modsige een og anden af hans Meninger, saa maatte han igjen ynkes over mig og vise mig hjem fra mine skolastiske Terminis til det, som Guds eget Ord efter sund Sands øiensynlig udkrævede. Dette gik mig i Begyndelsen til Hjerte, dog slap jeg sjelden fra ham uden den Tilstaaelse, vi kunne intet imod Sandhed, men for Sandhed. Det som gav hans Ord bedst Indgang hos mig, var hans store Høiagtelse for Guds Ord og det rene Sind, med hvilket han dyrkede Gud, samt anførte sine Børn til at gjøre det samme. Paa den Tid begyndte Sandheden at vise sig levende i mit Hjerte. Jeg fik den kjær, endskjøndt den truede og tugtede min Samvittighed med skarpe Riis i alt efter Syr. 1 V. 17. 21. „Hvo som er uden Falskhed, han skal „faae hende (Viisdommen), og hans Efterkommere „skulle trives. Og om hun end skikker sig i det første „anderledes mod ham, og gjør ham angest og bange „og prøver ham med sit Riis og frister ham med sin „Straf, indtil han befinder, at han er uden Falskhed, „saa skal hun da komme til ham paa den rette „Vei og glæde ham og skal aabenbare ham sin „Hemmelighed“. Mine Ungdoms Lyster og Daarligheder opdagedes nu for mig under en ganske anden Skikkelse. Jeg saae min Sjel at staae i den Fare, som før var skjult med Sikkerheds Dække. Jeg lærte nu først hvad det var at udøse sit Hjertets Fylde for Gud i egne Ord og Begjeringer. Jeg søgte at fornye en god Samvittigheds Pagt med Gud. Jeg gjorde Løfte over Løfte, med Forsæt over Forsæt men maa desværre bekjende, at derhos var liden Eftersæt eller

Eftertryk. I Fristelsens Time bestod jeg mangen Gang ikke, fordi jeg stod endnu mere paa min egen Grund end paa Guds Naade og Troen til den Herre Jesum, hvilken ikke endda, og ikke i lang Tid derefter, var mig saa vigtig eller saa bekjendt efter Aanden som efter Bogstaven. Derover var min Kristendom endnu i nogle Aar ingen Stand eller stadig Bevarelse ved Naaden fra vitterlige Synder, men det som strider mod en Stand, nemlig et dagligt Qvaklerie. Forskjellen bestod deri, at jeg ikke nu saasom tilforn var uden Synds Følelse. Intet Fald gik af uden inderlig Bestraffelse og Forbedrings Forsæt. Men da dette saa ofte viste sig kraftesløst, flyede jeg omsider fra Guds Ansigt og skulede for Omgang med ham i Bønnen og saadanne Bøgers Læsning, som jeg vidste at ville blive mig til nye Bebreidelse.

I medens jeg opholdt mig paa Høieesbüttel, var jeg, uden at vide af det, ved en god Ven i Kjøbenhavn foreslaaet som Informator hos hans Excellence Hr. General *Kruse* i Norge, og da denne Station blev mig tilbuden med Løfte om en anseelig Løn samt Reiseomkostningers Godtgjørelse, saa besluttede jeg at gaae denne første Vei, Gud viste mig til at leve Andre utrængt og selv at fortjene noget, da min liden Arv aldeles var fortæret. Vel var Reisen lang og Landet i min Indbildning ikke nær saa godt, som jeg siden til min store Forundring befandt det. Dog fattedes jeg hverken da eller nogen Tid paa Resolution i slige Tilfælde. I April Maaned 1719 tog jeg en taknemmelig og kjerlig Afskeed fra det Sted, hvor jeg i et halvt Aars Tid havde nydt mere Godt, baade aandeligt og legemligt, end andensteds langt længere. Gik saa fra Hamborg med den agende Post igjennem

Holsten, Slesvig og Jylland indtil Fladstrand, hvor Postens og alle Reisendes Overfart var i Krigens Tid til Norge. Bemeldte liden By var opfyldt med mange Reisende, som laae og biede efter Convoi. Disse gjorde dyr Tib i Herbergerne, og det svækkede min Pung, som var ikkun maadelig forsynet, dog blev den endnu slappere, da jeg en Aftenstund lod mig overtale til at spille cinq et neuf med nogle Officerer. Efterat jeg havde tabt nogle Rigsdalere, og var derover bleven temmelig hed om Hovedet, gjorde jeg et lykkeligt Kast, som oprettede rigelig alt mit Tab. Det ansaae jeg som en særdeles Omsorg af den, der er Daarers Formynder, men tillige følte jeg en kraftig Bestraffelse for min Spillelyst, fra hvilken jeg tog Afskeed og satte mig for at undgaae det Slags Ungdoms-Lyster.

Efter en Uges Forløb kom vort Reiseselskab endelig til Seils med en kongelig armeret Postbrigantine, saa vi ikke frygtede nogen fiendtlig Kaper, ikke heller saae vi nogen; thi den gottenborgske Havn blev samme Sommer holdt temmelig hart indespærret af den danske Flotille, bestemt til en Expedition paa Viigsiden. Men hart Veir holdt vi ud, og kunde efter to Dages Seiling ikke komme nærmere under den norske Vall, end til den af sin Makrelfangst navnkundige Øe Jomfruland, hvorfra jeg gik med en Baad til Stavern, nu Friderichsværn, ligesom derfra 14 Mile opad Fjorden til Christiania.

Her meente jeg min Besværlighed havde Ende, og jeg vilde snart faae Bod for en Uges besværlige Søereise. Men efterdi H. Kongl. Maist. Friderik IV tilligemed Kronprintsen og deres Hofstater, foruden mange Generals-Personer, ja Staben af den ganske Armee just i de Dage gjorde Kristiania næsten dobbelt saa

folkerig som sædvanlig, og der skede alle Præparationer til det strax paafulgte Indfald i den svenske Provinds Bahuslehn, saa kom jeg fattige Reisende og mange langt Bedre end jeg, i saa liden Consideration, at jeg i intet Huus kunde finde Herberg, end sige faae varm Mad, som jeg i mange Dage havde savnet. Endelig fik jeg omsider Huusrum hos en barmhjertig Enke. Da jeg der havde udhvilet mig lidet, gik jeg hen og opsøgte den Mand, til hvilken jeg var adresseret og bad ham ved Brevets Overgivelse fra den kjøbenhavnske Kommissionair at anmelde mig hos Hr. General *Kruse*. Her hørte jeg til liden Trøst, at i Anledning af min lange Udeblivelse, var den tilsagte Condition allerede besat med en Anden, hvilket temmelig nedslog mit Sind, og gjorde mig saa raadvild, som jeg sjelden har været enten før eller siden. Jeg befandt mig i et fremmed Land, langt fra alle dem, der kunde ventes nogen Hjælp af. Min Formue bestod næsten allene i en overbleven Dukat, og for den samme kunde jeg knap faae noget af det, jeg behøvede. Mit eneste og bedste Raad var at paakalde Gud om Hjælp, hvilken ogsaa snart indfandt sig, til en vis Prøve paa hans faderlige Omhu. Imidlertid mødte jeg ved en Hændelse paa Gaden en Major af det jydske Cavallerie-Regiment, navnlig *H. A. Stevens* hvilken siden har faaet min Søster til ægte og nu nyelig er død som Generalmajor. Denne kjendte mig og min Familie, beviste sig meget høflig og bad mig komme til sig i sit Logement. Der fortællede jeg ham min Skjæbne, som gik hans meget genereuse Gemyt saa nær, at han strax var betænkt paa, at see mig employeret saasom Feldpræst ved den marschfærdig staaende Armee. Den Herre, som havde Kongelig Ordre til at udsøge

de hertil manglende 14 Candidater, var just hans bekjendte Ven.*) Til ham recommenderede han mig og da jeg selv kom, lod det sig ansee, at jeg var velkommen, efterdi jeg i Mangel af en bedre, til Nød turde paatage mig at forrette Gudstjenesten i det Sprog, af hvilken Resolution man ikke fandt flere end een til. Saa sagde og samme gode Herre, som fordum havde boet i Jylland, sig at have været en Ven og Velynder af min Sal. Fader. Da jeg efter Befaling kom anden Gang igjen, for at hente Resolution, hedde det jeg saae alt for ung ud, ligesom jeg ikke heller dølgede min Alder af 22 Aar. Det hedte, jeg skulde tage en mørkere Paryk paa og komme igjen for at lade see, om ikke den Couleur kunde give mig Anseelse af større Alder. Men, Gud skee Lov, jeg kom aldrig igjen; thi da jeg sagde Major *Stevens* den Forandring, og han, som bedre end jeg mærkede hvad de Indvendinger egentlig vilde sige, tilbød mig det som Officererne pleie at betroe Præster, naar de gaae i et Feldslag,**) overladende mig at bruge den efter Fornødenhed, saa takkede jeg med Forsikring, at den Vei til Indgang i Embedet var mig afskyelig, og jeg slog de Tanker ganske af mit Sind, ligesom de aldrig vare komne der af egen Tilskyndelse.

Imidlertid aabnede sig ogsaa en anden uskyldig Leilighed for mig. En Capitain ved Navn *Munthe*, som havde været med paa Skibet fra Fladstrand, lod mig vide, at Hs. Excellence Hr. Generallieutenant *Lützau* skulde qvittere sine Børns Informator og søgte

*) Det er udenfor al Tvivl, at denne Herre var Biskop *Deichmann*.
**) Nemlig Penge til at bestikke Biskopperne med.

en anden i hans Sted, samt tilbød mig lige saa gode Vilkaar, som de jeg skulde have havt hos Hr. General *Kruse*. Denne Guds Forsyns Prøve kom mig ret tilpas. Jeg tog mod Tilbudet og befandt mig ganske vel i bemeldte Herres Huus. Een Vanskelighed mødte mig saasom uforsøgt i Standpersoners Opdragelse. Den ældste af de 3 Junkere, mig bleve betroede, navnlig *Hans Lützau*, stod allerede som Kornet i Obersten *Povelsens* Dragon-Regiment, skjøndt han var ikkun 15 Aar gammel og behøvede endnu nogen Information saavelsom Tilsyn. Da der altsaa var i ham baade en Cavailler og et Barn, behøvede jeg al min Forsigtighed, naar den Første ikke skulde fornærmes, og det sidste ikke heller raade sig selv. Efter min Antrædelse bleve vi ikkun faa Uger i Kristiania, saa brød Hoffet og Armeen op, tagende sin Vei til Bahuslehn i Sverrig, der at aabne den Campagne, som gjorde Ende paa hiin langvarige Krig, strax efter Marstrands Indtagelse. Den Stund, Generalen som commanderende Chef var fraværende, reiste jeg med de yngre Børn til hans Gods kaldet Kam, imellem Mos og Fridrichsstad. Men som Transporten skede til Vands, saa hendede det sig at Stabs-Copisten Mons. *Koch* og jeg som vare paa Baad tilsammen, næsten i 2 Dage og een Nat maatte lide Hunger og Tørst, dog af vor egen Forseelse, idet vi ved Afreisen fra Christiania holdt os saa længe tilbage, at Generalens Gallei med Magazinet paa ikke siden af vore Roerfolk kunde indhentes. Da Hungeren omsider tvang os til at tage til Takke, i en liden Fiskerhytte, med noget blaasuur Melk og Fladbrød, som jeg før aldrig havde smagt, mærkede jeg Sandheden af Ordsproget: Hunger er den bedste Madurt. Vi ynke Bonden og undres over

at han kan finde Smag i sin Kost. Men deri trænger han allermindst til vor Medynk; thi han veed ei af bedre, og hans Appetit er hver Dag saa god, som vores efter en Fastedag. Paa Landet fandt mit længe foruroligede Sind ikke mindre Smag i stille Eenlighed. En vis Enkefrue styrede i Herskabets Fraværelse alting paa Gaarden. Hun var en spirituel Dame, havde med sin Mand reist i Ungarn og Tydskland og elskede meget gode Bøgers Læsning. En Gang bad hun mig laane sig en fransk Bog, og som vi, for den umagelige Veis Skyld, sjelden kom til Kirken og sjelden fik Prædiken i Kapellet paa Gaarden, saa vilde hun just have en opbyggelig Bog. Jeg vidste ingen bedre af dem, som var ved Haanden, end *La Placette*, hans Abregé de la Morale de Jesus Christ. Denne gav jeg hende, men fik den inden faa Dage igjen med disse Ord: „Gjem deres Bog, Monsieur, den skulde snart have gjort mig ganske melankolsk, og nu seer jeg B. D.*) dømmer rettelig om den saaledes: Enten har *La Placette* krævet alt for meget, eller og jeg lader alt Haab fare om min Salighed“. Her mærkede jeg, at endogsaa halvdydige Mennesker, som gjerne taale en almindelig Morale, forskyde strax saadanne Samvittigheds-Raad, som angribe Hjertes dybeste Grund og bruge den Præcision, at det kjødelige Sind beholder slet ingen Udflugt. Imidlertid takker jeg den Bog, saasom een af mine allerførste Samvittigheds Værker, for meget godt, og har derfor siden besørget dens danske Oversættelse

---

*) Biskop *Deichmann*. Denne Anekdote har Pontoppidan med Navns Angivelse fortalt i sine Annales Ecc. Dan.

og Tryk under det Navn: *Kort Udtog af Jesu Kristi Moral.*

Efter 3 Maaneders Forløb, da Stilstanden med de Svenske var sluttet, og Generalen hjemkommen, reiste jeg med hans Familie til Kristiania igjen og forblev Vinteren over paa Hovedtangen under Aggers Fæstning. Der havde jeg en ny Prøve paa Guds Beskjermelse mod Livs Fare. En mig beslægtet Student omgikkes meget med at distellere sal volatile og gjorde sin Profit af samme, da man der brugte meget deraf til at drikke i Viin. Jeg fik Lyst at lære ham den Konst af, og gik med ham i hans Logement for at see den Operation. Nær havde vi begge og Huset tilligemed blevet opbrændt; thi ved at tømme Recipienten kom en god Slump spiritus salis ammoniaci i det nærstaaende Lys og tændte Qvaksalverens Klæder, som noget var spildt paa. Flammen blussede høit. Jeg løb til Bryggerhusets Dør, som var tillukt, kunde i min Angst og Fortvivlelse knap finde Laasen og end vanskeligere faae den, saasom ganske forrustet, oplukt. Da dette endelig gik an, sprang han ud og dæmpede Luen ved at vælte sig i en Sneedynge. Jeg slap med at see mine Manchetter forbrændte, og blev udleet af dem, som hørte det, særdeles af Dokt. *Gunnerus*, som ellers var min gode Ven, men undte min Extravagance gjerne at fange saadanne Fiske i saadanne fremmede Vande. Denne Vinter hørte og saae jeg, fremfor nogen Tid tilforn, meget af det Slags som gav mig nøiere Kundskab om Verdens Forfængelighed og adskillige Menneskers underlige Charakteer; thi da der ved Generalens Taffel daglig spiste en Deel Officerer og andre Stands-Personer, saa forefaldt mange Slags Diskurser, til hvilke jeg snart som en Geistlig,

snart som en Litteratus skulde sige noget for ikke at synes stum, men vidste undertiden ikke, hvad det skulde være, i Betragtning af de underlige Præjudiciis, jeg fandt at bestride. Ex. gr. . . En vis Officier hørtes ei sjelden at give følgende Forsikring om Guds Naade og sin gode Samvittighed: „Hohl mich der Teuffel, habe ich nicht einen gnädigen Gott“. Naar det kom dertil, taug jeg ganske stille. Om Foraaret begav Generalen sig atter til sin Gaard paa Landet, og der vare vi knap komne, førend jeg hørte min ældste og bedste Discipel, som jeg, sandt at sige, alene havde Lyst til at informere, skulde sendes til Kjøbenhavn for at være Hoffet nærmere. Da jeg fornam det, var jeg glad ved at tage mod bedre Vilkaar end at informere Børn af en halv Snees Aar, som udkrævede større Taalmodighed end min var.

Nu hændte det sig, ikke uden Guds gode Forsyns kjendelige Styrelse, at en ung Hofjunker, siden Etatsraad *Claus Hvitfeld*, kom i Nabolavet til sin Farbroder Hr. General, da Oberst-Lieutenant *Hvitfeld* paa Ellinggaard for at tage Afsked. Der paa Gaarden var en reduceret Feldpræst, som meldte mig, at samme unge Herre ønskede sig en Compagnon paa sin Udenlands-Reise, hvilken han stod færdig at antræde. Jeg kom og tilbød ham min Tjeneste. Da han hørte, jeg vidste lidet mere af fremmede Sprog og Verdens Sammenhæng end han selv, var han strax enig med mig. Vi toge Aftale, at jeg om et Par Uger skulde komme til ham paa Kronstadgaard, hvor hans Moder, Sal. Kommandeur *Hvidtfelds* Enke, boede. Jeg gjorde saa, fik efter Ansøgning Afsked og et godt Skudsmaal fra hans Exellence General *Lützau*, som stedse beviste sig meget naadig mod mig, men misundte

mig heller ikke min Reiselyst. Denne ældgamle Herres martialske Karakteer var ikke uden en Slags Gudsfrygt efter den Indsigt og Opdragelse han havde havt. Mangen Gang hørte jeg med Glæde, at han over Taffelet alvorlig bestraffede unge Officerers Diskurser, naar samme smagede af Vantro, Frækhed og et ugudeligt Sind. Han forsikkrede dem efter sin lange Forfaring, at de i deres Stand meget høilig trængte til Guds Venskab og Naade. Særdeles erindrer jeg ved den Leilighed at have hørt af ham meer end eengang fortælle følgende Tildragelse. Da han i sine unge Aar var med vore danske auxiliair Tropper i Irland, skede det, at en katholsk By, efter Indtagelse med Kaarden i Haanden, blev udplyndret og Kirker og Klostre saa lidet som private Huse forskaanede. Nu kom *Lützau*, som den Gang var Major, ind i et lystigt Selskab bestaaende af lutter Officerer ved samme Regiment. Disse havde efter Belsazars Maade fundet Smag i at drikke af Helligdommens Kar. En Monstrantz med det derover opreiste Crucifix og glimrende Stene gik omkring som en anden Pokal, og man viste sig derhos temmelig overgiven. Saasnart han saae dette gik det ham nær, særdeles da deriblandt var een af hans allerbedste Gemyts-Venner, hvilken han kaldte til en Side, bebreidede ham den Ondskabs Deelagtighed og forsikrede, det gik ikke af uden Guds Straf. Denne Spaadom holdt han for at være bleven opfyldt, i det at baade hans Ven og alle de andre da tilstedeværede Officerer inden faa Maaneders Tid vare ihjelslagne, men han alene, skjøndt i alle Aktioner ved Siden af dem var bleven skaanet endogsaa for mindste Saar.

Fra denne liden tilfældige Digression kommer jeg tilbage paa min egen Skjebne. Paa Kronstadgaard,

et Par Mile fra Langnæs, blev jeg af bemeldte Frue Commandeurinde *Hvidtfeld* med Glæde modtagen. „Nu seer jeg, sagde hun, at Gud har hørt min Bøn i at sende Eder som en Raphael for min Søn. Han er vel saa gammel og sindig, at jeg haaber, han kan gouvernere sig selv, men for de fremmede Sprogs og anden Hjælps Skyld behøver han høilig en Compagnon, som kan dele og bære alting i Fælledsskab med ham. Han er min eneste Søn, og Gud veed, hvor gjerne jeg vil anvende alting paa ham, naar det kan være vel anvendt. Aaben Vexel skal følge eder overalt, men ved Vens Ven, skal jeg ogsaa faae Efterretning om eders Adfærd. Er denne ikke god, da stoppes Vexelen strax, og I maa takke eder selv derfor“. Denne Frue, som siden hendes Sal. Mand An. 1711 sprang i Luften med Orlogskibet Dannebrog havde beboet dette sit Enkesæde, indgav mig strax største Høiagtelse for hendes Charakteer, som var saa retskaffen, at jeg har fundet faa af hendes Lige. For vankundige omløbende Tiggerbørn havde hun ved sin Gaard indrettet en egen Skole, af hvilken de ikke slap, førend de havde lært nogenledes at kjende Gud, og hvad der tjente til deres Fred. Om Morgenen Kl. 5 stod hun op for at være tilstæde naar hendes Tjenestefolk holdt Morgenbøn. Summa: hun levede som en Enke, der sætter sit Haab til Gud. Af de Anfægtninger, som lære at mærke paa Guds Ord, vidste hun meget at sige og indsaae adskillige dybe Steder i Jobs Bog saa vel, at da hun spurgde mig om min Mening, maatte jeg tilstaae, hun spurgte den Urette, som behøvede at spørge hende, mod hvis Forfaring min var som slet intet.

De 14 Dage, jeg opholdt mig der paa Gaarden,

vare ret opfyldte med aandelig saavelsom legemlig Velsignelse. Guds vise Raad og kjærlge Omhu for mig, som saa gjerne vilde see fremmede Lande og nu blev uformodentlig veiledet dertil paa saa ønskelige Vilkaar, nedslog med Beskjemmelse alt det som af Vantroen og fjendske Kjøds-Sands var tilovers hos mig. Ja mig syntes, jeg var den Gang saa styrket i min Troe og Tillid paa Guds Forsyn, at jeg med ham turde løbe igjennem en Hær og springe over en Muur. Men jeg kan, desværre, ikke sige, at det altid siden har været saa klar Soelskin i min Sjæl, endogsaa efterat langt længere Erfaring og større Prøver kunde udkrævet det.

Efter en veemodig Afsked embarqverede vi os den 9de Juni paa et stort hollandsk Fløitskib, som med Trælast gik fra Drammen til Amsterdam. Da vi havde naaet Lindesnæs, faldt Vinden i lang Tid næsten contrair, dog kom Seilene aldrig fra Masten. Frem og tilbage laverede eller krydsede vi med liden Fremgang, saa at vi snart vare under skotske og engelske, snart under den norske og jydske Vall. Monsieur *Hvitfeld* holdt sig ganske frisk. Jeg havde i de første 8 Dage ikke een Helbreds-Time. Alle de Forfriskelses-Midler, som kunde optænkes, vare vi forsynede med i Bragnæs af Mons. *Hvitfelds* Moster, som der boede. Men jeg nød ikke det ringeste og torde omsider ikke engang drikke Thee, da min søsyge Mave slet intet vilde beholde. Paa niende Dag mærkede jeg Naturen blev hærdet ved Vanen; da stod jeg først op, men mine afmægtige Been vilde knapt bære mig, indtil jeg igjen havde lært at spise lidet, og hvad jeg befandt mig bedst ved, var den Ræt jeg aldrig saae før eller siden, nemlig de hollandske Folkes

temmelig haarde Skibsgrød ganske overstrøget med Peber, hvilket sidste uden Tvivl har opvarmet den forkølede Mave. Den 22de naaede vi Tetzel og havde til Lots en menonistisk Præst, som jeg gjerne havde talet mere med, dersom Sproget ikke havde været mig vanskeligt. Naar den, som har længe holdt det aabne Hav, slipper ind i den saakaldte Zydersee, da falder det dobbelt behageligt for Øinene at see sig omgiven paa den høire Haand med Nordholland og paa den venstre med Vestfriisland, begge lige saa jevne som et udbredet Klæde og derhos næsten over alt bestrøede med Gaarde, Kirker, Landsbyer og Stæder. Den 23de Juni naaede vi, Gud være lovet, lykkelig til Amsterdam. Der begyndte jeg, kort efter, min Reise-Journal med følgende Riim, som just faldt mig ind, skjøndt jeg ellers gemeenlig ikke har givet mig meget af med det Slags:

Styr Jesu saa min Vei og Vandring
Til Lands og Vands hvor jeg skal gaae
At uden Øiemærks Forandring
I dine Spor jeg træde maae.
Er jeg paa Havets farlig Bølge,
Tag mig som Peder ved din Haand.
Til Lands Du ogsaa med mig følge,
Regjer mig stedse ved din Aand.
Hvad Godt jeg seer hjælp mig at gjemme
Og øve til mit eget Gavn,
Samt Næstens Nytte derved fremme
Saa prises og dit store Navn.
Send mig omsider vel tilbage
Med Sundhed i mit Fødeland,
Lad mig der ende mine Dage
Med Fred og Roe ei geistlig Stand.
Sapiens ubicunqve est. Peregrinetur
fatuus vel Domi sit, semper exulat

JUST. LIPSIUS.

Udi bemeldte min Journal havde jeg omstændelig anført baade hvad jeg saae af det Slags, som syntes værd at lægge Mærke til, og hvad Mons. *Hvitfeld* eller mig vederfaredes af nogen Betydenhed. Men ligesom det første ei finder Sted i en Levnetsbeskrivelse, saa vil jeg, hvad det sidste angaaer, ikkun anføre noget lidet af det, jeg længst har beholdt i Hukommelsen.

I Amsterdam havde vi truffet det urette Logement i et Hotel kaldet *De lysefeldche Bibel*, efterdi sammesteds idelig indfandt sig de fleste reisende Svenske, og den da nyelig sluttede Fred efter 11 Aars Krig, knap havde begyndt at dæmpe noget af begge Nationers altfor naturlige Animositet. Den siden saa navnkundige Grev *Tessin* kom da fra Frankrig og havde 4 eller 5 andre Standspersoner af sin Nation hos sig, og skjøndt han den Gang var en ung Herre, havde han bestandig ikke alene le haut bout de la table, naar vi kom sammen til Middags Maaltid, men ogsaa førte han Ordet saa godt som alene, indtil Baron *Gersdorf* den ældre, da Stiftamtmand i Sjælland, kommende fra det akenske Bad, en Middag saaes med den danske Ridderorden i Spisesalen, hvilket strax gjorde, at alle Spiritus i mit Hjertes Barometer steeg nogle Grader høiere, ligesom min Forhaabning ikke slog mig feil, idet vi Danske, som tilforn ikkun vare 3 i det Selskab, siden fik Forlov at tale med. Men visest og lykkeligst er den, som i slige Omstændigheder taler allermindst, særdeles om publiqve Ting, da det med dobbelt Ret maa hedde paa fremmede Steder: *multa audi, dic pauca, pati qvam plurima disce.* Saa er og en reisende ung Persons Øiemærk at see og høre og lære Verdens Løb, men ikke som en Stats-Missionarius at undervise og at disputere

andre deres Meninger af, hvis Forandring, om den end kan tilveiebringes, gjør ingen Forandring i Krigen selv. Overalt er det en stor Daarlighed at sætte sit Sind i mindste Urolighed over en Andens urigtige Tanker om indifferente Ting.

I de amsterdamske Hotels er al Magelighed og Frihed, uden mindste Persons Anseelse. Man agtes der ikke efter sin Stand, men efter sin Formue til at betale. Titlen faaer man efter det Nummer som staaer skrevet paa Kammerdøren. Vi kaldtes de Herrer af Nr. 17 og videre spurgde Verten ikke hvem vi vare.

Paa Børsen har hver Nation sin Plads ved visse Pillarer, som bærer Overskrivt af Stædernes Navne, saa man veed hvor hver Slags Kjøbmænd skulle søges. Paa den Pillar, som betegnede de Danskes Rendezvous, fandtes den Opskrivt: *Bergen en de andre Platz in Deenemark en Norge*, hvilken Denominatio a potiore giver tilkjende, at Kjøbenhavn selv kommer her i mindre Consideration end Bergen. Den Blanding, som paa bemeldte Børs sees af alle commercerende Nationer, er ellers behagelig. Europæer, Asiater og Afrikaner, Jøder, Græker og Barbarer sankes her til saadant Øiemærk, som ikke lader dem beholde anden Forskjel end den, der sees paa deres Klædedragt.

Denne distingverer allermeest de persianske Kjøbmænd. Da jeg hørte, at disse vare armeniske Christne og havde deres egen liden Kirke der paa Stedet, fik jeg Lyst at gaae en Søndag hen og see deres Gudstjeneste. Samme bestod hartad alene i en Messe paa deres eget Srog, snart sungen, snart læst af Præsten for Alteret. Hans Klæder vare af riig Brokade og paa Hovedet bar han en høi og spids Hue med mange Kanter. Samme blev af tvende paa hver Side

assisterende Geistlige snart opløftet og nedladt igjen, snart dreiet om saa det bagerste kom foran, alt eftersom visse Ord forefaldt i Messen, og anden Gudstjeneste saae jeg ikke Tegn til. Da Folket gik af Kirken, gav Præsten, som holdt en Sølvskee i Haanden, enhver sin Skeefuld af Viin og Vand, samt deri en liden Oblat med et Krucifix paa, hvilket var deres Altergang. Kort efter gik jeg i Qvækernes Forsamling, som staaer enhver aaben, med Vilkaar, at man ikke leer eller driver nogen Daarlighed. Henved een Times Tid var alting stille, og enhver syntes at sidde i andægtig Bøn og Betragtning. Omsider begyndte en gammel Mand at bryde denne Taushed og holdt en Formanings-Tale, som, saavidt jeg forstod, gik ud paa at prise den Fred og Salighed, de nyde, som søge Gud med Syndens og Verdens Fornegtelse. Sang hørtes ikke, ei heller nogen offentlig eller almindelig Bøn. Den Rysten og Skjælven, som denne Sekt har faaet Navn af, saae jeg den Gang intet Tegn til. Blandt andre hollandske Stæder som vi efterhaanden perlustrerede, fandt jeg størst Behag i Leyden, hvis Universitet den Gang stod i bedste Flor, særdeles ved de berømmelige Mænd *Boerhave*, *Vitriarius* og *Haverkamp*, som drog et godt Tal Studerende til sig, endogsaa fra Grækenland og Tyrkiet. Een af det sidste Slags, navnlig *Antonius le Duc*, logerede sammen i eet Huus med os, og var et af de allerelskværdigste Mennesker jeg har kjendt, saaog beqvem til at give Efterretning om det, man vilde vide, hans Fødeby Constantinopel angaaende. Sin Ihukommelse efterlod han i min Stambog med dette Vers:

Thracia me genuit. Veneti rapuere, tenet nunc
Lugdunum. Gallus sangvinis auctor erat.

Efterat vi siden havde seet Haag, Delft, Rotterdam og Dordrecht, forbleve vi allerlængst, nemlig 3 Maaneder, i Utrecht hvor Luften holdes for at være noget sundere end i de andre hollandske Stæder. Vort Logement toge vi i det bekjendte Hotel à la cour de Lo, hvor den daglige Freqvence af reisende Standspersoner gav bedst Leilighed til Øvelse i det franske Sprog, hvilket her er ligesaa gængs som det Tydske i Kjøbenhavn, og førend vi forlode Utrecht, kostede det mig ikke mere Besværlighed at tale end Dansk, og paa det jeg maatte vænne mig til at skrive det, gjorde jeg gemeenlig mine Excepta i samme Sprog. Den franske Nation omgikkes jeg ogsaa allerhelst for sin Belevenheds, Artigheds og Høfligheds Skyld. Mig syntes, at den allerfornemste Hollænder havde i sin Omgang noget Grovt, men den allergemeneste Fransos noget fiint og slebent.

Den berømmelige gamle Mons. *David Martin* omgikkes jeg gjerne, og skjøndt han var den Gang over 80 Aar, fandtes han saa munter og beleven, derhos saa fuld af Condescendance mod unge Ignoranter, som vilde lære noget af ham, at man maatte ønske mange hans Lige. I Anledning af vore Religions Diskurser skrev han i min Albo eller saakaldte Stambog de Ord: Ἀληθευεω ἐυ ἀγάτη. Hoc dictum omni vere Christiano Dignum, sincere amet, teneat, profiteatur tum dictis tum factis Theologus, harum possessor nobilisismus, vovet ex intimis medullis et precatur David Martinus Ecclesiatt. Ultraject. Baade denne og flere Erindringer af samme Slags gav mig betimelig en Afskye for den Maade, paa hvilken de fleste theologiske Controverser drives og derfor sjelden naae deres Øiemærke. I hans Arme døde den fromme

J. la Placette, da han efter Sal. Dronning *Charlotte Amalias* Død drog fra Kjøbenhavn herhid for at ende sine Dage.

Jo. Clericus, som aarlig kom herhid fra Amsterdam for at recreere sig en Maaneds Tid, besøgte jeg ogsaa i den Hensigt at høre hans Mening om eet og andet; men fandt ham ligesaa tillukt som *Martin* var aaben. I hvad jeg talte om, saa vendte han Diskursen hen paa den svenske Konges Død; thi da jeg kom fra Norge, meente han at høre nogle Anekdoter den Sag angaaende, særdeles: enten det var hans egne Folkes eller de Norskes Kugle, som havde dræbt ham for Frederikshald.

D. Jo. Ad. Lampe var den Mand, som i Utrecht opbyggede og behagede mig aller meest baade ved sin Prædiken, Collegium og private Diskurser. Disse gik gemeenlig ud paa Religions-Punkter som adskille vor Kirke fra den Reformeerte. Det fortrød mig ikke lidet, at saa lærd, saa gudelig og i alle Henseender billig en Mand, som denne var, end ogsaa i vore Tider ikke skulde aflægge sine Fædres Præjudicia om en absolut og til et saare lidet Tals Frelse udstrakt Naade, samt Restens ligesaa absolute Forskydelse. Man skulde have tænkt, at hans Mening desto snarere havde disponeret ham til at give dem noget Bifald, hvilke paa den Tid i Tydskland og andensteds begyndte at drive det saa kaldte evige Evangelium, foregivende, at Dokt. *Wilhelm Petersen* var den Engel, Johannes i Aabenbaringen saae fare igjennem Himmelen dermed. Men langt fra, *Lampe* skrev endog en egen Bog til den Menings Igjendrivelse. Imidlertid var Dokt. *Lampe* en meget beskeden og venlig Kontrovertist. Da vore Meninger ikke kunde

torene sig, skrev han i min Stambog disse Ord, for at give tilkjende, vi skiltes ad som Venner: „Nemo nostrum dicat se jam invenisse veri, latem. Sic eam qværamus qvasi ab utrisque nesciatur; ita enim diligenter et concorditer qværi poterit, si nulla temeraria præventione inventa et cognita esse credatur". Augustin. Efter min Hjemkomst og Indtrædelse i et offentligt Lære-Embede har den gode Mand endnu æret mig med sin theologiske Correspondance, hvilken Hr. *D. Gerdes* maa have fundet iblandt sine Papirer, efterdi han har anført den i sine Miscellaneis Gröninganis.

Skjøndt Lutheranerne i Utrecht ere ikke mange, have de dog der en liden Kirke, i hvilken det kom os underligt for at gaae til Guds Bord, uden andet foregaaende Skrivtemaal, end at enhver, som hørte Præparationes-Prædiken, svarede Ja til de korte Vilkaar, med hvilke Prædikanten sluttede sin Tale. Har Skriftestolen hos os ei anden Fordeel, da er den dog altid at ansee som en Huulvei, ved hvis Passage en Sjelesørger i det mindste een Gang eller to om Aaret kan ramme den, der ellers ikke laaner Øret, og det med en vissere Applikation, end ved hiin almindelige Skriftemaade, hvilken ellers qvoad rem ipsam kan være det samme, siden Guds Aand ved det Løfte om Synds Forladelse ikke bestemmer nogen Slags Ceremonie, ikke heller kræver andet Vilkaar end Troen af et bodfærdigt Hjerte.

I alle hollandske Byer var paa denne Tid Almuen ligsom behexet med en Slags periodisk Gemytssyge bestaaende deri, at man, for at blive riig, i en Hast forlod det solide Kjøbmandskab og anvendte sine Midler eller sin Credit i den fameuse Aktie-Handel, som var det meste man hørte tale om i alle

Selskaber. Een af vore Landsmænd, ved Navn *Abelsteen* fra Kjøbenhavn, vandt i et Par Maaneder over 300,000 Gylden, men tabte dem ligesaa hastig igjen, fordi han ei vidste at holde op, da Legen var bedst, som man siger. Mons. *Hvitfeld* brændte sig paa en liden Gnist, til Advarsel for en større Ildebrand. Een Aften tabte han 500 Gylden, og derved lod han det blive. En anden Adelsmand af Holsten sank temmelig dybt deri og maatte paa nogle Uger holde Huusarrest. Da hans Vexel kom og løste ham, eiede han en Huusjøde, som havde gaaet hans Ærinder, nogle hundrede Gylden. For dem fik han ikke, førend den anden steg i Vognen og foer bort, en Obligation saa lydende, at Summen skulle betales til den Termin, naar Jerusalems Tempel paa nye blev opbygt, hvor over den stakkels Jøde blev meget urolig, og det fortrød os ei lidet at han kaldte os sin Bedragers Landsmænd. Det som fortrød mig meest, var at han i sin Troløshed raillerede med Jødens Overtroe.

I Begyndelsen af November besluttede vi at forlade Holland, og igjennem Braband og Flandern at tage vor Vei til England. Vi embarqverede os i Dordrecht paa det Fragtskib, som sædvanlig gaaer derfra til Antverpen, ei frygtende at paa denne liden Seilads, som faldt inden Skjærs forbi de seelandske Øer, skulde reise sig den yderste Livs-Fare, i hvilken jeg særdeles havde haandgribelig Prøve paa Guds omhyggelige Beskjærmelse og Frelse fra en dobbelt Død, hvorfor jeg ogsaa vil beskrive Omstændigheden noget udførligere, end jeg pleier i Almindelighed.

Da vi den 10de November om Aftenen heldig vare komne paa de brabandtske Grændser, reiste Vinden sig saa heftig, at Skipperen mod den mørke

Nat ikke torde gaae videre eller søge Indløbet af den Flod Schelde, lagde sig altsaa for Anker i den liden Viig imellem Landet og en lang udløbende Skibsbro, hvor en Snees eller flere smaa Fartøier laae tæt os. Mod Midnats Tid tog Storm og Søegang saaledes overhaand, at Skipperen, som var en gammel forsagt Mand og havde gjort ostindiske Reiser, sagde sig aldrig at have havt haardere Veir. Saa skede det og i samme Nat, at ikke alene mange Skibe ved Middelborg og Vlissingen gik til Grunde, men ogsaa Digerne brøde ind og Spring-Floden satte mange Marker under Vand. Et Anker efter det andet lod Skipperen udkaste, og gjorde sig saa fast som muligt, men forgjæves; thi inden een Time vare 3 Ankertouge sprungne og alene det svageste tilovers, paa hvilket man mindst kunde forlade sig, skjøndt dette gjorde bedst Tjeneste. Jeg bebreidede Mons. *Hvitfeld* at han ikke efter mit Raad havde taget Landeveien, dog det var for sildig, da han trængte mere til min Tjeneste, om jeg selv havde havt nogen.

I det samme bleve vi en ny Fare vaer, da Skibets Forstavn ved Vandgang havde faaet Skade, og Vandet trængte saa hæftigt ind ad den brækkede Planke, at alt Arbeide med Pumpen vilde lidet forslaae, skjøndt Ingen skaanede sig for dette Arbeide. Vi havde hyret Kahyten og fandt der endnu intet Vand, men uden for under det nedrige Skibsdække vare vel en Snees andre Reisende, som allerede stode i Vand til Beltestædet og ved Skibets Slingren fik af og til Vand over Hovedet, vare derhos i Mørke og skrege med et fælt Skrig om at slippes ud af Rummet, skjøndt samme ei strax var muligt, efterdi Lugen som deres eneste Aabning var belagt med Tovværk og allehaande

Skibsredskab, som i den Skynding ikke fandt sit ordentlige Sted.

I disse Omstændigheder tænkte jeg først paa at frelse Livet, naar vor Skib skulle synke; thi som vi vare ikke et Bøsseskud fra det faste Land meente jeg, Masten, som ei gik under, kunde være en sikker Tilflugt, begyndte derfor at klavre op i Vantet. Men da Skipperen saae mit Anslag, afraadede han det aldeles, forsikrende, at den stærke Slingren kastede mig over Borde. I det samme blæste Vinden min foerede Reisehue af Hovedet, og da jeg ikke strax kunde finde den i Mørket, vilde jeg ei heller længe søge efter den, men tænkte, Parykken var mig nok; thi inden faa Øieblikke behøvede jeg hverken det ene eller andet Legems-Skjul. Men som jeg derhos erindrede mig, hvor ilde de Druknedes Legemer saae ud, naar de driver nøgne til Lands, vilde jeg afværge dette, og alene i den Tanke opsøgte jeg Huen, bandt den fast, knappede mine Klæder vel tilsammen, og da Skipperen raabte: „Strax gaae vi til Grunde“, saa kastede jeg mig ved Kahytsdøren næsegruus ned paa Dækket, befalende Gud min Sjel og smagde Dødens Bitterhed, hver Gang Skibet bevægede sig til den Side, da jeg tænkte, det sank nu og reiste sig aldrig mere. Saaledes laae jeg henved eet Qvarteer, søgte den Guds Fred, som bevarer vort Sind i Kristo Jesu, men fandt i dens Sted indvortes ligesaa brusende Bevægelse som udvortes paa Havet. Endskjøndt jeg nu havde lagt mig ned i den Tanke, aldrig at forlade det Sted, fik jeg dog isinde at forlade det Sted, uden at vide hvorfor, men saae strax at det var den himmelske Beskjermers Haand, som drog mig derfra; thi knap var jeg kommen paa Fødderne og havde gaaet et Par Trin til Siden,

førend Gaffelen sledes løs fra Masten og nedfaldt just der, hvor jeg havde ligget, med saadant stærkt Slag, at hvis den der havde ramt mig, maatte jeg være bleven qvæstet, ja knuset tildøde. Da jeg det saae, reiste sig paany noget Livshaab i mit Hjerte, som tænkte: „Hæc forsan nostra non erit hora necis. Efterdi Gud rev dig ud af en saa nær overhængende Døds Fare, da vil han maaskee, at Du endnu skal leve og forkynde hans Gjerninger". I dette Haab blev jeg end mere bestyrket ved at høre, hvorledes Skipperen havde opsøgt det Sted i Forstavnen, hvor Skibet havde faaet Skade, og der tilstoppet Aabningen med en Pose Gryn, som gav sig ud i alle Sprækker og tættede Hullet saa vel, at vi ei fik mere Vand inden Borde, arbeidede altsaa uafladelig med Pumpen og holdt ud i godt Haab indtil henimod Morgenstunden, da det sidste Ankertoug brast og vi dreve for Vinden. Men da denne bar ud fra Landet og Dagen imidlertid brød frem, saa løbe vi lykkelig ind i Sundet ved Mardyk, som ei længe tilforn var bleven navnkundigt ved den ulykkelige Hændelse, at Prindsen af Oranien druknede deri, da den som vilde frelse ham, greb feil og tog i det Sted Kammertjeneren, som sad hos ham i Chaisen hvilken faldt overborde. Her stege vi gladelig i Land med Lov og Tak til Herren, vor store Nødhjælper, efter Ps. 107 v. 23. „De som fare ud paa Havet etc. — — v. 32, der saa de Gamle sidde". — Siden toge vi en Postchaise og gik over Land til Antverpen, hvor vi bleve nogle Dage for at besee denne fordum saa mægtige, men nu udarmede Stads Merkværdigheder, særdeles de herlige Kirker og Klostre. Disse sidste var jeg begjærlig efter at see mig om i, og at tale med adskillige Ordens-Brødre eller Munke,

fandt dem ogsaa villige til at vise os omkring i deres Refectoires, Bibliotheker og andre Steder. Deres Levemaade syntes mig deels fornøielig deels ikke utaalelig, undtagen hos Cartheuserne, som alene om Søndagen sankes til Maaltid, men ellers leve hver i sit Kammer saasom et Fængsel, og aldrig faae Kjød at spise. Til samme Diæt saae vi os ogsaa forpligtede de 2 sidste Dage om Ugen, uden Dispensation for Fremmede; thi her til Lands er man ertzcatholsk. Man sagde os her, at vi havde en Landsmand, som var Canonikus ved Navn Redtz, hvis Fader havde været dansk Envoyé i Spanien og giftet sig med en catholsk Dame. Vi vilde have besøgt ham, men fandt ikke Leilighed. I Bryssel, som er den skjønneste af alle brabandtske Stæder, bleve vi atter en Uges Tid og droge derfra til Gent i Flandern, men maatte, for den i Marseille da grasserende Pestes Skyld, forsyne os med Sundhedspas. En gammel Doktor Medicinæ, som var med os i Postvognen, havde forsømt at tage denne Prækaution, og for hans Skyld blev vort ganske Selskab opholdt en lang Tid ved Porten af sidstbemeldte Stad. Han blev vred over den Anmodning om et Sundhedspas at fremvise, da han holdt sig som Medikus dispenseret, og svarede bestandig: Je suis la santé même.

Til Gent havde jeg ondt at gjøre med Mons. *Hvitfeld*, som, da man i en Procession raabte: „voilà le bon Dieu qui passe ici". „See den gode Gud som gaaer forbi", løb ud i Huusdøren og dog ei vilde falde paa Knæ, forsikrende, at Ingen skulle tvinge ham dertil, hvilket gik an fordi det var i Mørkningen. Strax efter kom jeg selv i samme Fare, men slap lykkeligere end jeg havde ventet. Som en Elsker af mit Fædrelands Historie vilde jeg i Domkirken opsøge

Dronning Elisabeths, Kong Christian IIs Gemals Begravelse, og vidende, at hun laae udenfor Byen i St. Peters Kloster. Da jeg nu stod i den store Omgang bag Choret, saae jeg langt fra en Procession komme med det saa kaldte vene rabile. Jeg ventede ei at undgaae et Samvittigheds Stød, eller nogle Slag af de Karle, som følge med og haandhæve eftertrykkelig denne Helligdoms Høiagtelse. I det samme saae jeg med Glæde, at Processionen gik ei saavidt, men underveis indbragte sit Medhavende i et Capel ved Siden, saa at mit Forsæt ei kom paa Prøve. Fra Gent, som var den største Bye jeg hidindtil havde seet, skjøndt ikke den folkerigste, reiste vi til Brygge og derfra til Ostende med et Slags Trækskøiter, langt større og mageligere end de hollandske, efterdi man derpaa har Skorsten og Kjøkken, ja holder Middags-Maaltid ligesaa ordentlig som paa fast Land, og fortsætter i det samme sin Reise uden mindste Forhaling. Ostende er en liden Bye, allene navnkundig af sin Fæstning og Skibshavn, i hvilkeu den daglige Ebbe og Flod gjør saa kjendelig Forandring, som jeg ikke erindrer at have fundet noget andet Sted.

Der fandt vi strax et lidet engelsk Fartøi, som laae seglfærdig og førte os i mindre end eet Døgn ind paa Londons Revier. Her fik vi strax en Toldbetjent om Bord, som fulgte med lige til London, og sendte vore Kufferter til Toldhuset, hvor vi et Par Dage maatte bie efter deres Visitation, som var strængere end jeg nogen Tid havde forestillet mig. En Violin, som Mons. *Hvitfeld* havde til sin Fornøielse, maatte ikke passere toldfrie førend Eieren reverserede sig ikke engang at forære den bort i Engelland, men tage den ud med sig igjen, da den ellers kunde hindre

Debiten af de engelske Violiner. En Tydsker, som jeg af Dragten sluttede at være en preusisk Officeer, skjændte og bandte i samme Examination meget forskrækkelig, da man rev hans Klæder aflave, men til hans Lykke forstod Ingen hvad han sagde uden vi, som ikke vilde forraade ham, da man ofte spurgte os hvad der gik af ham. Den Slags Modstand er daarlig, i det mindste frugtesløs. En Reisende gjør vel, om han i de Tilfælde sparer hverken Penge eller gode Ord. Vi vare addresserede til en dansk Kjøbmand ved Navn *Matthis Endrup*, som gjorde os Anviisning paa et godt Logement i Cowentry-Street, hvor vi tilbragte de 3 Vintermaaneder med at see os omkring i denne vidtløftige Bye og øve os i det engelske Sprog. Dette sidste meente jeg forud nogenledes at forstaae af adskillige Bøgers Læsning, men da Udtalen gjorde mig det saa godt som ganske ukjendeligt, lode vi os deri informere af en tydsk Sprogmester ved Navn *König*, som her kaldte sig *King*, og var navnkundig af sin udgivne engelske Grammatica. Med Fransøsk tænkte jeg bedst at behjelpe mig, men endskjøndt mange Englændere vel forstaae, saa og blandt sig selv indbyrdes have Lyst til at tale det, ville de dog sjelden lade sig mærke dermed for en Fremmed. Vore Landsmænd, meest af Kjøbmands Stand, holdt ugentlig en saa kaldet Klub eller fast Forsamling i en egen dertil leiet Stue. Derhen førte man os for at drikke den danske saavelsom den engelske Konges Sundhed, da begge deres Majestæteters Portraits vare der til den Ende opsatte, at man ved Skaalerne tog Hatten af.

Ellers mødte jeg her til Lands ikke lutter saa kaldte Royalister, eller velsindede for det kongelige

Huus. For en dansk Mand, opdragen i andre Principiis, er det heel ubehageligt at høre og see saa mange Tegn til den høieste Øvrigheds Ringeagtelse. Denne fandt jeg kjendelig i Master *Harrissons* Huus. Han havde tvende Døttre, som talede godt Dansk, da deres Moder var fra Kjøbenhavn og havde opdraget sine Døttre i sit Maal. Disse vare meget ivrige Jakobiter, ventede og haabede paa Prætendenten med en halv afgudisk Tillid og talede mod Kong Georg saa formastelig, og om Parlaments-Akterne eller andre publiqve Ting saa ivrig, at jeg ved den Leilighed ret indsaae, hvilke ufornødne og unyttige Gemyts-Byrder private Folk, som havde nok i deres egne Huussager, kunde paalægge sig selv ved at tage ivrig Deel i almindelige Ting, som knapt lade dem sove rolig om Natten.

Den offenlige Gudstjeneste i de engelske Kirker syntes mig noget søvnagtig, hvad Prædiken angaaer, efterdi den læses af Papiret, men meer munter i Sang og Bøn, efter den saa kaldte common Prayer-Bog, hvis Responsoria syntes tjenlige til at holde Sindet attent og andægtigt, skjøndt den skadelige Tillid paa opus operatum der saavelsom andensteds indsniger sig ved alle Midlers Brug. Nuomstunder inclinere den engelske Nations Genie mere til Vantro og Koldsindighed end til Overtro. En Deel af deres Geistlige give selv Anledning dertil. I Kaffehusene og andre offentlige Forsamlinger stødte jeg mig paa at finde Præster næsten ligesaa fripostige og udladne som Krigsfolk. Presbyterianerne derimod agte i det mindste Decorum og udvortes Anstændighed noget mere. En Anledning til stor Uorden i geistlig Stand reiser sig deraf, at da aldrig nogen Student maa prædike, saa

ordinere Biskopperne aarlig en Mængde saadanne, som ei ere kaldte til nogen vis Menighed, men løbe omkring, ligesom hiin unge Levit paa Ephraims Bjerg, ei vidende selv hvorhen. Ja det hører til Solennitæten ved en Biskops Ordination, at han da pro forma igjen ordinerer maaskee en halv Snees Præster og ligesaa mange Diaconos, hvis Ordination er adskillig saavelsom deres Embede.

Den danske Kirke laae vel 3 engelske Mile fra vort Logement, dog besøgte vi den nogle Gange. Den er ziirlig, men ikkun liden, skjøndt stor nok efter sit Auditorium, særdeles siden den svendske Nation nogle Aar tilforn havde skilt sig derfra og anlagt en egen Kirkeforsamling af Aarsag, at man i Krigens Tid ikke kunde forene Bønner om timelig Lykke og Seiervinding. De offentlige Skuespil, som i denne vidtløftige Bye have Theatre paa adskillige Steder, besøgte jeg eengang af Nysgjerrighed, da jeg saae, at paa Drury-Lane stod anslagen: *Hamlet Prinds af Dannemark*, en artig Tragedie tagen af Saxo Grammaticus, men blandet med saadanne Fiktioner af Stæders og Personers Navne, som ei skikke sig til Historien selv. Blandt andre indføres der *Rosenkrantzer* og *Gyldenstjerner*, hvis Familier ere vel meget gamle, dog uden Tvivl 1000 Aar yngre end Hamlets Historie. I Tragoedier, eller Skuespil af et bedrøveligt Udfald, siges Englænderne fremfor andre at finde meest Smag, maaskee fordi de meest svare til deres naturlige Humeurer, som gemeenlig har en Blanding af Melancholie. Til denne at fordrive besøges Skuespilpladserne flittig af mange saadanne, som sjelden indfinde sig i Kirkerne. Den bekjendte Mons. *Wiston* blev engang spurgt af en Fremmed,

hvad det var for Huse, som han saae den store Folkemængde løbe til hver Aften. Han svarede: „Det er saadanne Steder, hvor man gaaer hen og taber det Lidet af Religion og Gudsfrygt, som endnu er tilovers i Engelland“. I Begyndelsen af April Maaned, hvis Veirlig svarer til Maimaaned hos os, gjorde vi paa 3 Ugers Tid en Reise til Oxford for at besee det navnkundige Universitet, hvis mange Collegia og Haller gjøre den ellers maadelige By i mine Øine prægtigere end London. I det mindste kan en Elsker af Architektur her finde langt mere til sin Fornøielse. De Studerendes Klædedragt, adskilt efter de akademiske Grader og Embeder, synes for Fremmede noget underlig, men har sit Gavn og gode Hensigt. I Collegierne, hvilke synes ligesaa mange smaa Universitæter og have hvert 100 à 150 Personer i sig, læses, undtagen i de mange Feriis, flittig nok, dog meest in Philologica profana et qvidem græca. Men ved Universitætet selv er lidet at profitere for en Fremmed, som ikke finder Sted i Collegierne og knapt kan forstaae Englændernes latinske Udtale, nøies derfor alene med den Leilighed at kunne tale med Lærde Folk samt betjene sig af det ypperlige Bibliotheca-Bodleyana. Tvende Landsmænd fandt jeg der, som logerede tilsammen, og vare begge baade forstandige og flittige, men af ulige Principiis. Den ene havde saa brudt sit Hoved med Dr. *Sam. Clarks* Controversii in puncto Neo-Arianismi, at han undertiden gik ganske melankolsk og bekymret. Den anden forekom mig mere orthodox og ordentlig, han havde ogsaa den Discretion at ikke yttre sig til andres Besværing eller Skade. Men da jeg en halv Snees Aar derefter fandt samme gode Mand in patria, og vi talede om den Conversation i

Oxford, sagde han: „Nu vil jeg til Guds Priis bekjende Eder hvad jeg den Gang taug stille med, nemlig at jeg i de Dage havde tabt næsten al Religion og Troe, til hvis Bestyrkelse det dog hedder, at vi reise udenlands“. Jeg spurgde ham, hvorledes han da var kommen tilbage og nedsteget fra sine formente Høiheder. „Dertil, sagde han, brugte Guds Naade et Middel, som jeg kort tilforn vilde have holdt allerubeqvemmest. Paa B. tjente jeg som Hofmester hos Frue L. Naar jeg ei kunde komme til Kirke, bad hun mig læse sig noget for i Schrivers-Sjæleskat. Dette gjorde jeg alene hende til Villie og langt fra at holde Schriver for den Mand, som kunde bringe mig til Overbeviisning. Dog skede dette efterhaanden saa tilstrækkelig, at jeg takker den eenfoldige men ret grundige Bog fremfor mange andre af større Anseelse“. Denne Passage fortælles alene til Exempel for andre indbildte og saa kaldte stærke Aander, hvis Tal var aldrig større her til Lands end i vore Dage,*) og hvis Daarlighed saa aldeles overgaaer al anden Daarlighed, at man ikke kan tænke derpaa uden Bedrøvelse. Paa Guds Forsorg og Beskjermelse mod overhængende Fare havde jeg i de Dage en nye Prøve af følgende Anledning: Mons. *Hvitfeldt* og jeg havde en Dag sat os til Hest, for at ride fra Oxford til Woodstock, der at besee det efter Parlamentets Orden og paa almindelig Omkostning nye opbygte prægtige Palais Blenham, saa kaldet efter det Sted i Bayern hvor Hertugen af *Marlbourrough* vandt en decisiv Bataille og derfor fik blandt andet denne herlige Bygning. Underveis

---

*) Hvad vilde *Pontoppidan* have sagt, hvis han havde skrevet 50 Aar senere?

J. M.

sank min Hestes Bagdeel ned af den smale og høie Dæmning som vi rede paa. Jeg gav den Sporen for at løfte sig, og da sprang Hesten saa heftig, at den ikke kunde stilles paa Dæmningens Overdeel, men foer ned paa den anden Side i en meget dyb Huulvei. Der gik just en Fragtvogn med 4 Heste, hvilke i Engelland ikke spændes 2 og 2 tilsammen, men efter hinanden i een udstrakt Linie. Nu foer min Hest lige paa Bondehesten med saadan Magt, at denne sidste vendte alle 4 Been iveiret; min sprang over ham og op igjen paa den anden Side af Huulveien, uden at jeg kom af, eller tog mindste Skade, hvilket jeg, som ikke just var den bedste Rytter, maatte tilskrive Guds Forsyn; thi ellers havde jeg vidstnok gjort et dødeligt Fald.

I den Oxfordske Universitets-Kirke, hvor de mange Doktores og Magistri prædiker efter deres Orden, altsaa enhver ikkuu nogle faa Gange om Aaret, har man Leilighed at høre meget lærde og vel udarbeidede Prædikener, men meget opbyggelige syntes de mig ikke, fordi deres Indhold er gemeenlig alt for fuldt af metaphysiske Abstraktis; og Moralen mere hedensk end christelig, da den fattes sin Grund i Naadens Lærdom, hvilken man nuomstunder knapt faaer at høre. At Gud ved Ordet oplukker Lydiæ Hjerte, synes i de nyere Englænderes Øine idel Enthusiasterri. Svasio moralis er dem Alting, siden Rationalismus har taget Overhaand endogsaa blandt Biskopper selv, af hvilke Mange synes snarere Statsmænd end Christi Tjenere, og indfinde sig flittigere i Parlamentet end i Kirken, hvor de lade meget forrette ved Fuldmægtige. Een af dem skal have sagt reent ud „We Bishops are not for preaching but for governing“. Dette Hierarki under-

støtter Hoffet, saa og understøttes deraf efter Kong Caroli I. Ord: „Ingen Biskop, ingen Konge.“ Der ere 26 som sættes af Kongen og altsaa lade ham haabe, at han allersnarest kan gjøre sig Regning paa deres 26 Stemmer i Parlamentet. Den biskoppelige Charakteer indelebilis samt deri skjulte høie og himmelske Kraft, nedstigende fra Apostlerne, som disse Prælater ei mindre end de Papistiske tilskrive sig, bekjender en redelig Mand blandt dem, nemlig Biskop *Hoadley*, reent ud at være puur Digt, hvilket han saavelsom nogen anden maatte vide af egen Erfaring. Men for dette og andet mere er han angreben som en farlig Schismatikus. Imidlertid er hans Bekjendelse trøstelig for vore danske Biskoper, som have ingen anden Ordination end den, der deriveres fra Dr. Jo. Pomerano, Professor til Wittenberg, med hvilken de og vel kunde nøies. — Ved min Tilbagekomst i London forefandt jeg Breve fra mine Venner i Dannemark, med Raad og Tilskyndelse at komme hjem igjen saa snart muligt, efterdi en vis adelig Dame i Fyen, som havde Godhed for min Familie, ønskede ikkun, jeg var der og kunde blive hendes udlevede og svage Sognepræstes Successor i et meget godt Kald, hendes Gods tilhørende. Dette Forslag var langt fra mine første Tanker om at følge Mons. *Hvitfeldt* til Frankerig og Italien, som jeg havde stor Lyst at see. Dog syntes mig mine Venners Overtalelser saa vigtige, og den Vocation af en gudeligsindet Dames eller Patrons egen Drift saa reen og god, at jeg efter kort Overlæg, i Jesu Navn, besluttede at vende tilbage og overlade mig Guds gode Haands Ledsagning, hvilken jeg og kjendelig har befundet i mange underlige Førelser, som ikke just svarede til mine første Formodninger,

men vel til noget bedre, som da var mig ubekjendt. Ved Pintsedags-Tid tog jeg en venlig Afsked fra min ærlige og gode Compagnon *Hvitfeldt*, og satte mig paa et Hamborger-Skib, hvilket i faa Dage endte sin Reise, men ved den frieslandske Kyst var stor Fare underkastet, da et andet Skib, som kom fra Elben, i tyk Taage løb os saa nær paa Siden forbi, at begge Skibene strøge paa hverandre og følgelig et af dem matte have gaaet tilgrunde, hvis de vare komne et Qvarteer nærmere.

Fra Hamborg drog jeg strax til Høiesbüttel for at hilse min gode gamle Morbroder og hans Familie, i hvilken jeg tilforn havde nydt meget Godt, baade aandeligt og legemligt. Derfra gik jeg til Lybeck, fandt strax et dansk Skib, som laae seilfærdig, og foer derpaa til Sønderborg, hvor jeg steg i Land for at tage den nærmeste Vei over det lille Belt til Fyen. Saasnart jeg der var ankommen, mødte mig det Røgte, at ei alene Præsten i H. var død og begraven, men ogsaa en anden god Mand kaldet i hans Sted. Den uventede Catastrophe forrykkede alle mine Anslag. Jeg fortrød min Hjemkomst, og ønskede mig der tilbage, hvor jeg kom fra. Men at mit Ønske var daarligt og noget bedre mig forbeholden, saae jeg efter nogen Tids Forløb. Først vilde en adelig Dame have employeret mig som Hofmester paa Brahetrolleborg hos en Baron, som var afsindig og behøvede alene Tilsyn. Men da det undertiden er vanskeligt nok at komme ud med dem, der passere for heel kloge, end sige med vitterlige Daarer, saa havde jeg ingen synderlig Lyst til den Tjeneste, og reiste til Kjøbenhavn som en Aventurier for at friste Lykken.

Der blev jeg den Gang ikkun et Par Ugers Tid;

thi bemeldte Dame, som havde fattet stor Naade og Omhu for mig, meldte i et Brev, jeg maatte snart komme tilbage, da hun havde foreslaget mig som Hofmester hos den unge Herre af Carlstein, nu regjerende Hertzog af Holstein-Plön. Dette Tilbud stod mig vel an, saa jeg strax gav mig paa Reisen til Sønderborg, hvor hendes Durchl. Hertug *Carl af Norborgs* Efterleverske, en Dame af allerpriseligste Egenskaber og fuld af Omsorg for sine tvende fyrstelige Børns Opdragelse, tog meget naadig mod mig og akkorderede større Løn, end jeg havde ventet, samt alle de Aggremens jeg kunde ønske. Den unge Herre paa 16 Aar, som jeg fik i Information, var af et ædelt Gemyt og hurtigt ingenio, ogsaa allerede temmelig vel avanceret in humanioribus, saa jeg haabede i eet Aar eller 2 at bringe ham saa vidt, at han kunde begive sig til Universitetet i Utrecht, hvor hans Søster Princesse *Vilhelmine* var opdragen hos Fyrstinden af Nassau-Siegen.

Men da imidlertid denne unge Herres Farbroder, Hertug *Joachim Friederich* til Pløen, efter nogle Maaneders Forløb, nemlig in Febr. 1722 ved Døden afgik, saa blev Informationen afbrudt derved, at hans Durchlauchtighed som nærmest Agnat og Arving til Fyrstendømmet, paa Kongelig Ordre blev afhentet til Kjøbenhavn formedelst Mons. *Wasmut* forrige Hofmester til Glücksborg, og blev der, for at føre sine Lehns-Sager til Endelighed, over Aar og Dag. Imidlertid havde jeg desto bedre Dage. Al min Forretning var, at jeg et Par Timer om Morgenen informerede Princesse *Vilhelmine* i Geographien og fransk Brevskrivning, samt Italiensk at læse og forstaae, saavidt jeg selv havde stavet mig lidet frem deri. Resten af min Tid

kunde jeg anvende efter eget Behag, og da jeg i det Fyrstelige Huus fandt en liden, men udvalgt Samling af gode moralske, historiske og philosophiske Bøger, saa gaves mig i det Aar fremfor nogen Tid Anledning til at profitere noget for mig selv ved Læsning. Musik, som jeg altid har elsket, var ogsaa den Gang een af mine Øvelser, skjøndt jeg ikke bragte det ret vidt deri af Mangel paa retskafne Fundamenter. Hvad jeg den Gang begyndte for Lyst, det har jeg nu i min Alderdom paa ny foretaget af en Slags Fornødenhed; thi siden mine Øine svækkes og i de lange Vinteraftener, som her*) falde, ikke kunde holde ud med idelig Læsning, saa har jeg ikke fundet uskyldigere Occupation end Musik, som lader Hørelsen bøde paa Synets Mangel. Jeg raader derfor unge Folk til ikke at forsømme saadanne ornamenta juventutis, som maaskee kunde blive adjutoria senectutis. Undertiden gjordes en Reise paa nogle Dage til Osterholm, hvor min Herres Farmoder Hertug Augusti Gemahl boede. Hun var en venerable Dame af Aar saavelsom af Forstand, men ikke vel underrettet i sin reformeerte Kirkes Lærdom, om hvilken hun gjerne vilde at jeg undertiden skulde discurere med Hofpræsten Hr. *Martin Neckelmann*, en Bremensis, som in articulo de gratia absoluta et particulari var mere paastaaende end de fleste af hans Lige nuomstunder; ellers en from og gudelig Mand. Ham foreholdt jeg engang i Fyrstindens Paahør den omtalte Hovedsag og spurgde, om han kunde sige det som Hendes Durchlauchtighed meente, nemlig at vi Lutheraner tillagde dem det, de ikke troede. Han tilstod mig

*) I Bergen.

strax, at det var deres symbolske Bøgers tydelige Indhold, hvorved høibemeldte Dame saavelsom min egen Principalinde, hendes Svigerdatter, bleve ganske tause og ligesom fulde af Forundring. En gammel Hofdame ved Navn *Bonsted**) født i Schweits og der bedre underviist i bemeldte Lærdom, tilstod det samme, men nægtede alene de farlige Følger som kunde drages af hine Grundsætninger, sigende: „Værer I saa billige mod os i denne Punkt som vi ere mod Eder i den Artikel om Alterens Sakramente; thi hvis det og tillodes os at skrive paa Eders Regning alle af Eders Lærdom flydende Conseqvenser, da kom I ogsaa der meget tilkort.“ Denne Frøken, som ellers beviste mig megen Godhed, fandt mit Navn saa vanskeligt, at hun havde ondt ved at erindre eller nævne det i Begyndelsen. Derover blev engang ved Tafelet en almindelig Latter; thi da Frøken Bonsted, ved at drikke Sundheder, kom til min Person, drog hun en Seddel frem, holdt den i Haanden og læste meget distinkt Mons. *Pontoppidan*. Jeg maatte bede om Forladelse, at mit Navn blev hende til saadan Byrde, hvilket siden oftere har mødt mig, saa at jeg ønskede min Sal. Farfader ikke havde rettet sig efter det Seculi Maade, med at latinisere Navnene, men ladet det blive som det var efter hans Fædregaard, *Broby*. Alt hvad jeg kan sige til hans Undskysdning er, at mange andre gjorde den Gang det samme, som sees af de Navne Lacoppidan, Aurimontan, Rosæfontan, Paludan, Posculan, Hortulan og flere deslige. Sal. Geheime-

---

*) Formodentlig *Bonstetten*, og altsaa af den Familie, som i vore Dage ved v. P. er bleven saa bekjendt i Literaturen.

J. M.

raad og Oberjægermester *Gram* har fortalt mig, at da Høisalig Kong Christian VI Anno 1735 sagde ham, han havde kaldet mig til Slotspræst i Friederichsborg, og blev spurgt, hvad det var for et fremmed og underligt Navn, var Hans Majestæt saa naadig selv at forklare ham dets Bemærkelse. Engang blev jeg af min Principalinde hensendt til en anden Dame af høi Stand for at condolere samme over sin Gemahls Død, og da jeg, som en geistlig Person, vilde bruge en Compliment, der skulde smage noget theologisk, bedende Hendes Naade ikke sørge saasom Hedningerne, der efter Pauli Ord, have intet Haab, nemlig, at sees og sankes igjen, fik jeg en Compliment tilbage, som satte mig i Forundring, fordi jeg ikke vidste secreta Domus, nemlig; „Monsieur — I trøster mig ilde, og det Haab var mig liden Glæde"; hvoraf jeg maatte slutte, hun ønskede sig en bedre Boelig end den, hun ventede, at hendes Mand havde fundet. Den gamle Generalmajor Boye, som ved Marsklandenes Inddigning havde tilsat alle sine Midler og nu levede af Almisse i det fyrstelige Huus, endte den Gang sine Dage i en Alder af 84 Aar. Af hans Ord og Exempel fik mit Sind et levende Indtryk af verdslig Lykkes Forfængelighed og den Viisdom, der er i at søge for alle Ting Guds Rige og hans Retfærdighed. Han var den første Døende, som jeg havde assisteret, og fra den Dag af var jeg alvorligere end nogen Tid betænkt paa at fornye en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesum Christum. I samme Dage omgikkes jeg med et Par Studenter, som nyelig vare hjemkomne fra det vittenbergske Universitæt. Disse talede af Hjertets Fylde om de Tiders Controverser med Theologis Hallensibus som udraabtes for farlige Kjættere, under

Navn af Pietister. Jeg sagde dem, mig syntes de Folk skede Uret, og lignede efter min Smag, allermeest i vor Kirke dem, som Christus kalder Jordens Salt, beqvem til at imodstaae den Forraadnelse, som unægtelig herskede i alle Stænder, ja i Lærestanden ei mindre end nogen anden. Vore ulige Meninger gave Anledning til at jeg nøiere undersøgte de hallensiske Controverser, og da fremfor nogen Tid blev bestyrket i mine forrige Tanker. Af den Anledning søgte jeg Omgang med en vis Præst der i Egnen, som meget var udraabt for Pietisterie. Jeg fandt ham en god Mand, skjøndt noget alt for meget hengiven til den saa kaldte mystiske Theologie, paa hvilken jeg ogsaa fik nogen Smag, men fandt dog siden mindre Realiteten deri end jeg havde ventet.

I Foraaret 1723 kom Hans Høifyrstelige Durchlauchtighed, min Prinds endelig tilbage fra Kjøbenhavn med velforrettet Sag, da han var erklæret for retmæssig Arving til begge Fyrstendømmer Pløen og Nordborg, hvilket sidste ham og strax blev indrømmet, men det Første, saasom hørende under Keiserlig Jurisdiktion, blev endnu nogle Aar in seqvestro, efterdi Hertugen af Rethwich i Wien havde angivet sig som competent og nærmeste Agnat af Linien, men døde, førend Sagen blev udgjort. Da mit Herskab indrettede sin nye Hofstat paa Nordborg, saa strækkede sig den Forandring ogsaa til mine Omstændigheder. I Nordborg By var just et Capellanie vacant, og dermed vilde man forene en Hof-Prædikants Tjeneste, som mig blev offeret. Men da jeg endnu aldrig havde forsøgt at prædike Tydsk, saa undslog jeg mig af Begyndelsen derfor, hvorover en anden Person blev

kaldet. Denne bestod ikke in examine ministeriali, og efter et Par Maaneders Forløb kom Raden atter til mig. Mine Venner forsikrede mig, det jeg ikke selv troede, nemlig at Sproget gjorde ingen Hindring. Herskabet sagde sig og at ville holde mig alle deslige Feil tilgode, og i det Haab tog jeg, under Guds Paakaldelse, mod denne første Vokation, ei uden Tillid paa den Høiestes Bistand, ligesom i Mistroe til mine egne Kræfter, ja allermeest til mit eget Hjerte, hvis Bedrageligbed endogsaa ved alle gode Forsætter jeg allerede af mange Prøver havde lært at kjende, hvorfor jeg og, fra nogle Aar af, ofte havde bedet Gud, mere at hindre end at befordre mit Kald til nogen Kirketjeneste ifald han saae, jeg deri vilde blive ham utro; thi skjøndt jeg ved enhver Selvprøvelse befandt det man kalder Vocationem internam, saavidt samme sættes i allerstørste Lyst og Drift til at handle Guds Sag og være hans Sendebud til Syndere, hvorimod intet veiede op i mine Tanker, saa dog havde jeg meget stødt og forarget mig paa mange Geistliges uaandelige Sind, holdende for at denne Stand, betragtet i Almindelighed og efter de fleste Personer, i alle Lande og alle Tider, efter Kirkehistoriens klare Vidnesbyrd, havde gjort vel saa meget, om ikke mere end nogen anden, til at hindre det, den just var sat til at befordre, nemlig de saliggjørende Sandheders upartiske Kundskab og en uskrømtet Gudfrygtigheds Øvelse. Min Overbeviisning herom gik saavidt, at jeg den Gang allerede havde opsat et lidet Skrivt under Navn af *Præste-Præst* etc. hvilket jeg dog nogle Aar derefter befandt at være alt for umodent, og ikke noksom grundet paa egen Forfaring, hvorover jeg deraf gjorde Ilden

et Offer, særdeles da jeg saae det fattedes ikke paa Vidnesbyrd i adskillige andre Sprog blandt hvilke Laurentii Værker: der Lehrer og *Groszgebauers* Wächterstaunen aus dem verwüsteten Zion, var mig det vigtigste.

Den 23. Juli 1723 blev jeg i Nordborg Kirke ordineret af Senior Ministerii Ducalis Sal. Hrr *Ottho Fred. Brandt*, Sognepræst til Hackenberg, hvor jeg siden blev hans Successor. Han grundede sin Tale paa de Ord „I ere Jordens Salt," og indskjærpede mig ret hjertelig de Sandheder, som allerede vare mig betydelige. Mine tydske Embedsforretninger tabte efterhaanden og ved Øvelse deres første Vanskelighed. Denne var mig imidlertid saare gavnlig og jeg takker vor Herre derfor, særdeles i den Henseende, at det fremmede Sprog forpligtede mig til det, jeg siden stedse har gjort, jeg mener *at skrive* mine Prædikener. Dette er vel et Arbeide, men i mine Tanker fornødent til at undgaae i saa vigtig en Sag den Skjødesløshed, til hvilken vi alle fristes i nogen Grad, større eller mindre. En ganske frie og ubetænkt Tale, holdet paa den saa kaldte Methodo heroica, kan efter visse Omstændigheder have Sted in ore herois, forsynet med en god indvortes Fylde og lang Forfarenhed. Men at unge Prædikanter, alene i Tillid paa en levende Imagination og færdig Mund, skaane sig for den Umage at concipere deres Tanker ordentlig og grundig, er vistnok een af de Ting, som føre Guds Ord i Foragt. Den Stund jeg endnu ikke havde begyndt min egen Huusholdning, blev jeg ved at spise til Hove. Men da dette snart faldt mig besværligt og mit Hjertelag allerede var falden til Jomfrue *Francisca Toxverd*, hvis Fader Hr. *Peder Toxverd* Sognepræst til Lundom

og Hansted Menigheder i Jylland ellers havde besluttet at udbede mig til sin adjungerende Successor, holdt jeg mit Bryllup med hende i bemeldte Præstegaard den 26de October som var dies Episcopi Amandi, hvilken Dag havde cum nomine omen; thi vort Ægteskab var ved Guds Velsignelse af det allerkjærligste og venligste Slags, ligesom dets Anledning var intet andet end min Høiagtelse for hendes elskværdige Egenskaber, nemlig Gudsfryt, Forstand og Læsning i mange gode Bøger, særdeles Franske, hvilket Sprog hun baade talede og skrev saa færdig som faa af hendes Kjøn hertil Lands. Imidlertid boede denne ædle Sjæl i et saare svagt og skrøbeligt Legeme, som ved Medynk og anden Besværlighed gav mig en god Øvelse i Taalmodighed. Hertil kom større Vanskeligheder og Embedsbyrder, paakastede af den onde Verden, som jeg daglig skulde vidne imod. Vel mueligt, at dette ikke altid skede saa viselig og sagtmodig som en ældre og bedre forsøgt Mand i samme Omstændigheder kunde have gjort; dog mindes jeg ikke rettere end at have handlet hver Gang efter min allerbedste Indsigt og Overbeviisning, med fast Forsæt at gaae ret frem efter Evangelio og paa hvert Trin at befale Herren mine Veie. Til hans Forsyns Lov og Priis vil jeg ogsaa anføre nogle Fxempler.

Det hændede sig Anno 1725 i Januar en Løverdags Aften at et stort Selskab af Hofbetjentere gik ganske rasende mit Huus forbie med Skrig og Allarm. Jeg lod mig see for Vinduet i Haab om at standse dem lidet; men de bleve værre og gik ind i et Viinhuus tvert over for, hvor Natten blev tilbragt med saadan Overgivenhed, Skrig og Raab samt Skjelden og Banden, at hele Naboelaget blev hindret i sin Søvn.

Da jeg næste Søndags Morgen kom i Slots-Kirken at forrette Gudstjenesten, fandtes til min Forundring tvende af de allerryggesløseste, skjøndt fornemme Personer at sidde der. Resten laae til Sengs for at sove Rusen ud. Ved at see de tvende, faldt mig ind hvad der staaer Job I. om Satan, som indfandt sig i Guds Børns Forsamling. Med samme Indfald begyndte jeg min Tale, og straffede offentlig dem, som offenligen havde syndet til Manges Forargelse, men saae strax, at Ordet opvakte stor Forbittrelse hos de Skyldige, som gik hen at holde Raad med deres Kamerader om Maaden til at at søge deres Hævn paa, og sandt at sige, da var min Iver vel ikke heller saa tempereret som den maaskee havde været, hvis jeg ikke uformodentlig havde seet disse Mennesker umiddelbar efter deres rasende Ondskab indstille sig til Andagts Øvelse ligesom intet var. Dette deres og mange andres Begreb om Guds-Tjenestens opere operato, samt Mueligheden i at agere snart Djævel snart Guds Børn, førte mig noget i Harnisk, saa jeg gratulerede dem at de sadde ikke allerede i Helvede etc. Deres Raadslag mod mig bleve meget heftige, som jeg siden fik at vide. Nogle vilde strax see mit Blod, Andre holdt raadeligere at forklæde sig, og da give mig et Liv fuldt af Hug. Dette spurgde jeg vel, men troede det ei, indtil næste Dag, da jeg fik et haardt Undsigelses-Brev tilsendt fra en af dem, som under haarde Trudsler krævede, at jeg pro concione skulde revocere mine Ord, saavidt samme vare hans Respekt fornærmelige. Jeg som ikke vidste mig sikker paa Gaden, sendte min Kone til Hendes Durchlauchtighed Fyrstinden, som den Gang, medens hendes Søn var paa sin udenlanske Reise, forestod Alting og lod hende vide mine

Omstændigheder. Herpaa bleve de Fornemste af disse Misfornøiede fremkaldte og dem tilkjendegivet, at hvilken som understod sig at molestere mig egenmægtig over mit Embeds Førelse eller i andre Maader, maatte strax vente at faae sin Forlov af heudes Tjeneste. Da nu de fleste af det lystige Selskab herved begyndte at blive stille, holdt jeg mig sikker nok. Men een, nemlig Berideren G. et desperat og ret ryggesløst Menneske kunde ikke stilles derved. En Aften gik han i Viinhuset lige over for min Bolig og drak sig en Ruus til den Ende, at han med desto større Frimodighed vilde søge Hævn efter sit Forsæt. Ved hvert Glas han drak blev jeg skjeldet, bandet og truet med en Ulykke, og hvis jeg ikke fik den, vilde han drikke en Djævel i sig tilligemed hver Draabe Viin. Omsider slog han Glasset mod Bordet og løb dermed som en rasende Løve til mit Huus, bankede heftig paa og blev indladt til min Sal. Kones største Forskrækkelse, hvilken skjulte sig i et Kammer oven paa indtil han, efter at have søgt og spurgt med vred Hu efter mig, omsider gik bort med uforrettet Sag. Nu havde, til hans og min Lykke, Guds Forsyn føiet det saa, at jeg just den Aften ikke var i Byen, men kjørt paa min Kariol til en af Nabopræsterne. Klokken 7, da jeg var ventet at komme hjem, mødte mig Gaards-Drengen, med Efterretning fra min Kone om G.s Besøg i mit Huus. Hun lod bede, at jeg vilde stige af og gaae saa uformærkt hjem, paa det hiin desperate Dranker ikke skulde kjende min Vogn og overfalde mig, som han havde forbandet sig paa at ville gjøre. Dagen derefter talede jeg med nogle, som i Viinhuset havde hørt hans haarde Ord og Undsigelse. Jeg bad een af dem gaae til ham med den Forestillelse,

at, hvis han ikke ønskede jeg skulde skaffe mig Sikkerhed for Fremtiden ved den høie Øvrigheds Forsvar, da maatte han strax i ærlige Folks Nærværelse gjøre sømmelig Deprecation og tage sine Trudsler tilbage. Dette fandt han raadeligst, gjorde saa, og dermed var jeg fornøiet. En langt større og vigtigere Modgang mødte mig Sommeren derefter, og det af følgende Anledning: Jeg havde paa Christi Himmelfarts-Dag udi min Prædiken over den Text: „Hvo som troer og bliver døbt, han skal blive salig", blandt andre Ord disse: „Ved det Ord *troe* betegnes her ikke een eller anden Religions Bekjendelse i Særdeleshed, men i Almindelighed ethvert bodfærdigt Hjertes Tilflugt til Christum Jesum, og ligesom vi ikke kunde prise alle Lutheraner salige, saafremt de samme ere enten Hyklere eller aabenbar ugudelige, saa kunne vi paa den anden Side ikke heller fordømme alle dem, der ikke bekjende sig til vor Lutherske Religion, saafremt de samme ikke tage Deel i deres Kirkes grove Vildfarelser, men vandre i deres Hjertes Eenfoldighed og ere fromme". Disse Ord ansaae min da værende Collega, Sognepræsten i Nordborg Hr. *Hans Casper Brandt*, som meget indifferentiske og farlige, bemøiede sig altsaa i sin Prædiken paa anden Pindsedag uden mindste Medhold af sin Text: „Saa elskede Gud Verden", at refutere dem saaledes: „Da der endogsaa blandt Lærerne findes saadanne, som prise Folk salige i andre Religioner (dette var en stor Forandring i mine Ord) saa tvinger min Samvittighed og Omsorg for Menigheden at gjendrive hiin Lærdom som vildfarende og indifferentisk, ja, tvertimod at lære dette, at vores Lutherske Religion er alene den saliggjørende, og Ingen tør end at haabe Salighed, uden han bekjender

sig til den samme. Jeg siger: *bekjender sig dertil;* thi det er ikke nok at troe det samme som Lutheranerne, man maa ogsaa absolute bekjende sig dertil, ellers er ingen Salighed for nogen at vente, han maa kaldes og leve saa vel som han vil“. Ved dette første Angreb blev det ikke, ellers havde jeg knapt ladet mig mærket med nogen Fortrydelse, thi mit Sinds Roelighed har jeg stedse stræbt at vedligeholde som mit store Klenodie. Men da Hendes Durchlauchtighed Enkefyrstinden, som allermeest havde stødt sig paa alle Non-Lutheranorum Afvigelse fra Saligheds-Haab, lod Manden tilskrive og udkræve Beviis paa hans Ord, saa meente han, jeg agerede per cuniculos, da dog Gud veed, Høibemeldte Dame uden allermindste Tilskyndelse af mig stod selv paa at ville høre Beviis. Virkningen var, at min Collega hartad hver Søndag blev ved at forkjettre mig og advare Menigheden mod nye fremmede Lærere. Gav Texten mindste Anledning til at handle om Vildfarende, saa skulde *han* synes at holde Christi Partie, men *jeg* at være den hykkelske Skriftkloge, Pharisæer og falske Prophet. Dette gik saavidt, at man talede derom i alle Selskaber, Almuen blev ked deraf og hans bedste Venner advarede ham, at Ingen fandt Behag deri, end sige Opbyggelse deraf. Udi Aftensangs-Prædikenerne havde jeg god Leilighed til at betale ham med lige Mynt efter Verdens Maade. Men mange endnu Levende kunne vidne med mig, at det ikke skede, deels fordi jeg vel vidste, han lod sig ikke sige, deels fordi jeg ikke mærkede nogen Trang til Forsvar, da Auditorium selv faldt paa min Side og yndede mig desto mere, fordi jeg med Flid afholdt mig fra

al Modsigelse. Jeg nægter ikke undertiden at have følet nogen Fristelse dertil, naar Texten gav Anledning, da mig meditando indfaldt saadanne bidende og efter almindelig Smag sindrige Gjendrivelser, saa mine Fingre ligesom kløede efter at tegne dem i min Concept. Men Gud veed, at jeg formedelst hans Naade nndertrykkede den Lyst, som kjendtes at være af en ureen Kilde. I det Sted gik jeg nogle Gange til ham selv, og med venlige Ord forestillede de onde Følger af hans Omgang, bedende, at hvis han havde noget at udsætte paa mine Prædikeners Indhold, det samme maatte siges mig privatim til Advarsel, hvilket med al Tak skulde erkjendes af mig, som ikke tvivlede paa jeg jo kunde tage feil, men vidste hidindtil ikke at have feilet i Lærdoms Reenhed, end sige fortjent at udraabes for en falsk Prophet. Med samme Bud sendte jeg et Par studerede gode Mænd af Menigheden til ham, nemlig Hr. Hofraad *Junge* og Hr. Sekretair *Pfaltz*. Men hverken de eller jeg fik andet Svar end dette: „Jeg har jo ei nævnet ham; hvi tager han sig det til. Er han uskyldig, da gaaer det ikke ham an“. I disse Omstændigheder skrev jeg en liden Traktat under den Titel: „Dialogus oder Unterredung Severi eines Pseudoorthodoxen Predigers, Sinceri eines Stadtsekretairen und Simplicii eines einfältigen Bürgers von der Religion und Reinheit der Lehre“, hvilken den Gang visselig ikke var destineret til Trykken, men alene til at opklare de Tvivlsmaal, som nogle Fruentimmer og andre ustuderede have yttret i Samtale om Religions-Forskjel, Kirke, Kjetterie, nye Lærdom osv. Medens dette coulerede in MSS. lod jeg trykke en anden liden Bog til almindelig Opbyggelse

kaldet: „Heller Glaubens-Spiegel, in welchem die Kennzeichen der Kinder Gottes vorgestellet werden etc.“. Derimod bevægede min Collega sig vel ikke saa kjendelig, dog var han ikke heller aldeles vel tilfreds dermed, og da Bogen siden blev angrebet af en Rostockisk Magister navnlig *Jac. Sivers*, i en Disputat: de fide salvifica sub præsidio J. Weidneri, saa tilstaaer jeg at have tilskrevet ham nogen Anledning, siden han havde studeret i Rostock og var der vel bekjendt; dog kan jeg tage Feil deri og vilde ikke gjerne lægge ham uskyldig noget til Last. Sandelig søgte jeg i lang Tid at vedligeholde den Mands Venskab og en collegialsk fortroelig Omgang; thi hos hans menneskelige Svagheder, som Ingen fritages for, havde han adskillige gode Egenskaber, hvilke jeg endogsaa er skyldig at rose. Velstuderet, veltalende, flittig i alle Embedsforretninger, godgjørende mod Fattige og i privat Omgang, ustraffelig var han, saa vi en Tid lang levede ret fornøiede med hinanden. Men da vore Tanker om den rette Application af de Ord: *Orthodoxie* og *Pietet*, aldeles ikke kunde rime sig tilsammen, og da han meente, Enkefyrstinden, som var Luthersk født, nok havde ladet sig overtale til at blive Luthersk igjen, hvis jeg, ligesom han, havde nægtet alle dem Salighedshaab, der ikke bekjendte sig til denne Religion, saa reiste sig deraf bemeldte Stridigheder. Over min tilforn anførte Thesin, indhentede jeg imidlertid responsa theologica ei alene fra Ministerio ecclesiastico i Flensborg og Tøndern, men ogsaa fra Sal. Doct. Buddeo i Jena og det Theologiske Fakultet i Kiel, hvilke alle gave mig fuldkommelig Biefald, men disse ere altfor vidtløftige at anføre. Der-

imod holder jeg det ikke ufornødent at tilføie de Attestata som af tvende velstuderede Personer i Nordborg efter min Reqvisition bleve meddeelte angaaende min Lærdoms Reenhed og Rigtighed, saavidt de selv ofte havde været Vidne dertil.

Naar en Lidende af det Slags finder saadant Medhold, eller og Forsvar af de Forstandigste og Bedste, da lider man ikke meget og behøver desto mindre Taalmodighed. Jeg fik ved den Anledning flere Venner end ellers vare ventelige, blev derfor rolig og tog tiltakke med alle Modsigelser indtil Hans Durchlauchtighed Hertugen sidst i Aaret 1726 hjemkom fra sin udenlandske Reise. Da meldte jeg mig i det fyrstelige Cancellie med Begjering, at min Sag maatte examineres, og hvis jeg befandtes uskyldig, skaffes alene Sikkerhed i Fremtiden. Serenissimus, som længst og bedst havde kjendt mig, holdt det for overflødigt, og bad mig saa meget mere at være rolig, siden han saae Leilighed til at skille os ad, da Senior Ministerii Sal. Hr. *Otto Er. Brandt* i Hakkenberg var død, og denne i alle Henseender fordeelagtigere Vokation blev mig naadigst offereret, ligesom den længe tilforn havde været mig tiltænkt. Da jeg nu skulde tage Afsked fra Menigheden, tænkte jeg, det var eengang Tid at vidne om min Uskyldighed og tog til Text Pauli Ord 2 Cor. 11, v. 12. 13. „Da jeg kom til Troada at prædike Christi Evangelium og mig var opladt en Dør i Herren, havde jeg ingen Roe i min Aand, fordi jeg fandt ikke Titum min Broder, men jeg tog Afsked med dem og foer ud til Macedonien“. Uden mindste Retorsion eller Tegn til personlig Fortrydelse bevidnede jeg min Afsky til theologiske Controverser at drive

paa Prædikestolen, forsikkrende Menigheden, at min Frygt for dens Anstød var det, som saa længe havde bundet Munden paa mig til eget Forsvar, da jeg haabede at være aabenbar for Gud, saa og i deres Samvittighed, følgelig torde de efter min Bortgang ei tage den Lærdoms Sandhed i Tvivl, som de i nogle Aar havde hørt af mig. Dette var ei i Slottets, men i Byens Kirke, derfor holdt min Collega næstfølgende Søndag ligesom en ny Kirkevielsesfest og bad Menigheden med sig takke Gud, som havde renset baade Prædikestolen, Skriftestol og Altar fra Ureenhed osv. Kort efter skulde Hr. *H. C. Brandt*, som siden min Antecessioris Død var bleven Provst, forrette min Introduction i Hackenberg Kirke, da hans Tale gik ud paa Forskjellen imellen Fædre og Tugtemestere i Christo, skjøndt min nye Menighed derved ikke tabte sin Fortroelighed til mig. Imidlertid forvoldte hans vedvarende Animositet, at jeg siden lod trykke den tilforn omtalte Dialogum Severi Succeri et Simplicii, som længe havde rouleret skreven, og skjøndt den begjerlig blev optagen, saa alle dens Exemplarer i faa Uger bleve distraherede, tilstaaer jeg dog gjerne, at dens Publikation siden ofte har fortrydt mig, ikke for dens egentlige Indholds Skyld, saavidt samme var theologisk, thi deri har jeg denne Time ikke forandret mine Tanker, men deels fordi man af mine Ord gjorde den Applikation paa visse Personer, som Gud veed jeg selv aldrig havde gjort, skjøndt jeg saae, den lod sig nogenlunde gjøre ved en partisk Fortolkelse; deels ogsaa fordi den Methodus dialogistica gav Anledning til en temmelig munter og skjemtsom Skrivemaade, hvilken in re tam seria kunde synes nogle Læsere lidet letsindig.

Qvid simulasse juvat, semel insanivimus omnes. —

Dette, siger jeg, har fortrydt mig selv ligesaa meget som en Deel Læsere have fundet Behag deri. Men at den flygtige Pjece ikke ansaaes for heterodox i Sal. Confessionarii *Lintrups* Øine, som ellers holdtes for temmelig grant seende in puncto orthodoxiæ, det blev Adversarius vaer, da han vendte sig til denne Mand med sin Klage og fik Afviisning. For at naae sit Maal ved en anden Vei, optog han et nyt Klagemaal derover, at jeg ved min Ordination, ikke var bleven vinculeret paa samme Maade som han og øvrige Membra Ministerii Ducatus Nordburgensis, forstaae: jeg havde ikke aflagt nogen Eed paa den i Tydskland symbolske Bog kaldet Formula Concordiæ. Hertil svarede jeg, at den danske Lov, hvilken under min Herres Farfader Hertug Augusto var indført saasom eneste Rettesnoer i Fyrstendømmet Nordborg, foreskrev i slige Tilfælde enten intet andet end Symbolum Nicænum et Athanasionum, Confessionem Augustanam og D. Luthers liden Catechismus. At han eller andre havde besvoret Formulam Concordiæ, var en Forseelse, grundet derpaa, at da Regjeringen tilforn havde været i Pløen, saasom liggende i det egentlige Holsteen og under tydsk Ret, saa havde deres Ordinator, den pløenske Superintendent, forpligtet dem paa den der brugelige Maade. Mig var ved min Antagelse intet anmodet, som jeg jo præsterede og ved Haandrækning, efter den der brugelige Sædvane, forsikrende den fyrstlige Amtmand Wasmuth at holde som en ærlig Mand. Vilde man nu efter 4 Aars Forløb paalægge mig et nyt Vinculum conscientiæ, da erkjendte jeg det ikke for antageligt, med mindre man først overbeviste mig at have lært mundtlig eller skriftlig

noget som stridende imod den danske Kirkes bemeldte Symbola; videre gik jeg ikke, og protesterede imod al ubillig Samvittigheds-Tvang, den jeg ikke agtede at underkaste mig. Derved blev det, indtil i Begyndelsen af Aaret 1728, da den fyrstlige Hofraad *Vogt* kom fra Kiel til Nordborg og ved andre Sagers Afgjørelse fik Commission paa at bilægge den Trette imellem os begge. Dette forsøgte han den 5. Januar ved mange Forestillelser, som vare overflødige hos mig, da jeg søgte ikkun Fred og alene agerede defensive under uforskyldte Angribelser, for hvilke jeg end aldrig havde begjert mindste Satisfaction, men alene Fred i Fremtiden. Hofraaden spurgde dernæst, om jeg ikke for Enigheds Skyld ville fyldestgjøre Hr. *H. C. Brandts* Paastand og antage Formulam Concordiæ. Jeg svarede, som tilforn er meldet, og holdt det for at have Skin af en Fornærmelse, hvis jeg nu skulde aflægge nogen ny Eed eller Forpligtelse, det jeg aldrig gjorde, med mindre det kunde skee per qvatenus. Nei, sagde min Contrapart, paa den Maade kan jeg og antage den tyrkiske Alcoran, *saavidt* deri er noget sandt og godt. Dette tilstod jeg gjerne; men blev ved min Paastand, og forsikrede at alle Anmodninger bleve frugtesløse. Herpaa sagde Hofraaden, at Serenissimi Villie var, vi skulde ikke ende den Forretning uden Freds Stiftelse, følgelig maatte jeg underskrive Protocollen med saadanne Ord som min Samvittighed tillod mig. Dette gjorde jeg, og mine Ord vare disse: Consensum præbeo libris Symbolisis qvatenus illi Sacræ Scripturæ. Hermed gave vi hinanden Hænder coram Protocollo, og Hofraaden tegnede, at Alting var afgjort. Denne Fred varede endnu kortere end den Roskildske; dog blev den aldrig brudt paa min Side, men som

det gaaer med enhver saa kaldet palliativ cur, da brød Saaret strax op igjen, efterdi det ikke var grundigere sonderet og helbredet, eller Sagen selv, nemlig min Lærdoms Rigtighed, ikke, som jeg ofte begjerede, kom til Examinaton. Næste Dags Morgen, som var den 6. Januar indgav pars adversa sin skriftlige Protestation mod det Aftenen tilforn sluttede Forliig, saavidt samme efter hans Paastand skulde have havt til Grund de symbolske Bøgers edelige Antagelse non per *qvatenus*, men per *qvia* consentiunt cum S. T. og jeg deklarerede tillige skriftlig, at jeg ikke kunde eller vilde indgaae nogen videre Forpligtelse. Serenisscimus resolverede, at mig intet videre i den Sag skulde anmodes, og paalagde os begge at holde Fred. Da jeg nu saaledes bestandig skulde ansees som en mistænkt Mand og ikke kunde naae den Undersøgelee, som jeg adskillige Gange skriftlig og mundtlig havde anholdet om, ja i dens Formodning lang Tid, da Hertugen var udenlands, havde tiet stille til mange offentlige Criminationer, saa skede det, at jeg lod den omtalte Dialogum trykke, hvilket vel justificerede min Orthodoxie, men kunde ikke gjøre det uden at forestille Contrarium som daarligt. Herover besværede sig Provsten, som applicerede paa sig langt flere Urimeligheder, end min Intention medførte, da under Severi Navn afmales en outrert Nidkjærhed i fuld Størrelse og med langt flere Ingredientser end de som i Nordborg vare forefaldne; thi ved at concipere det, mindes jeg at have forestillet mig blot og alene personas individuas, men sensu complexo alt det som svarede til Severi Sinceri og Simplicii Navne, efter andres saavelsom min egen Forfarenhed. Imidlertid tilstaaer jeg, det havde været visere gjort aperte og lige til at

forsvare sig, naar Nøden udkrævede det. Men min Afsky for de fleste theologiske Strids-Skrifter, saasom for Guds Kirkes Pest og Plage, forvoldte, at jeg hellere gjorde det indirekte, og da tog Anledning til at udstrække den pseudoorthodoxe Nidkjærheds Grændser noget videre end den nordborgske Controvers just udkrævede, skjøndt den vrange Nidkjærheds Væsen i Almindelighed havde tilladt mig med Sandheds Grund at skrive langt mere. Da nu derover blev klaget og den fyrstelige Hofraad *Vogt*, efter nogle Maaneders Forløb, blev commiteret til at fremme mine causales, svarede jeg baade skrivtlig og mundtlig I) at som jeg først længe taalmodig havde taget mod saadan Forkleinelse, som de indhentede responsa theologica og testimonia auditorum viste at være uforskyldt II) da jeg saa mange Gange havde bedet om ordentlig Undersøgelse, hvortil Ingen uden jeg selv havde Lyst og Frimodighed, III) da jeg med al min justifications Opofrelse havde indgaaet Forliig 5. Januar, men samme Forliig Dagen derpaa var bleven kuldkastet ved Adversarii ad protocollum indsendte Protestation og Paastand, at jeg endnu skulde lade mig forpligte til al Indholden af Formula Concordiæ uden mindste Restriktion, saa fandt jeg mig overflødig beføiet til at fremlægge i bemeldte pseudonymiske Skrivt hvad jeg troede, og hvad jeg negtede i den Materie om deres Salighed, som ikke bekjende sig til den lutherske Religion, men dog frygte Gud.

Kort derefter blev Landets Regjering omskiftet, da Hertugen af *Rethwisch* døde, og det fyrstelige nordborgske Huus kom til Possession af det pløenske Fyrstendom, overladende derimod sin nordborgske Andeel til Hans Kongl. Majestæt i Danmark, følgelig

den geistlige Jurisdiktion til Biskoppen i Odense. Denne sidste var paa de Tider Sal. *Jacob Lodberg*, der ved een og anden Leilighed viste sig at være min Ven ligesom mine Nabopræster samtlig levede i største Fortrolighed og Aands Enighed med mig og jeg med dem til fælleds Fornøielse og Opbyggelse. Denne at vedligeholde stiftede vi siden et lidet Societet, og vedtoge at sankes maanedlig eengang hos hverandre alternativ, ei for at gjæsterere, som blev plat forbuden, men en halv Dags Tid først at overlægge hvad Enhver fandt tjenligst til god Orden og Guds Riges Udbredelse i vore Menigheder efter Anledning af de Casus speciales, os kunde forekomme; dernæst at meddele hinanden hvad Nogen af os siden sidste Samling havde læst mærkværdigt, saa at mange kunde profitere af eens Observationer, og endelig at gjennemgaae et Compendium Theologium med fælleds Overlæg, da det skulde staae Enhver frit for at fremføre sine Dubia uden Frygt at graveres med nogen suspension af vrang Lærdom, al den Stund vi samtlig holdt os alene til det faste prophetiske Ord. Jeg beklager, at denne Vedtægt efter min Translokation fra Hakkenberg ikke blev fortsat, da den gav os samtlig baade til Opmuntring og Oplysning, men saavidt jeg mindes, aldrig Anledning til nogen Trette eller Forargelse. I dette mit hackenbergske Kald levede jeg paa 8de Aar saa fornøielig og vel, at jeg regner den Tid for mit private Levnets allerbedste Dage. Det ganske Eiland Als er at regne blandt de saa kaldte Insulas fortunatas, baade hvad Skjønhed og Frugtbarhed angaaer, og af alle Præstegaarde holdtes min for den bedste paa Bygning, Avling, Skov og Hauger, hvilke min Sal. Formand meget vel havde holdt vedlige og

derhos vist sig ei mindre en omhyggelig Planter in vinea Domini. Ved Kirken, som havde sine 5 Landsbyer liggende omkring sig, hver paa et Kanonskuds Længde, havde jeg endda til Hjælp en residerende Capellan, navnlig Hr. *Joh. Brandt*, en from og gudfrygtig Mand, som efter sin Formue arbeidede trolig med mig til eet Maal. Om Sommeren sankedes Elskere af Guds Ord i Eftermiddags Timerne til Kirken for at høre en Bibellæsning med korte Forklaringer, og om Vinteren indfandt sig samme i mit Huus. Ved den Leilighed afholdtes nogle fra Krogang, og jeg fik og Anledning at kjende visse Menigheds Lemmer desto nøiere, særdeles da jeg bad dem, som ville næste Løverdag gaae til Skrifte, at melde mig det i Søndags-Timen, saafremt de havde noget særdeles Anliggende, hvilket ikke beqvemmelig kan afhandles i Skriftestolen, og fandtes der da i Menigheden nogle ret ordentlige og vel oplyste Christne, andre som ikke vare langt fra Guds Rige. Jeg søgte at omgaaes dem snart broderlig snart faderlig. Nogle vare i Stand til at lære mig mere end jeg dem, og deres Omgang gav mig ofte megen Opmuntring. Imidlertid mødte mig ogsaa paa dette behagelige Sted een af de allerstørste Gemyts-Lidelser ved min første Sal. Kones Død, som tildrog sig den 30. December Anno 1730 og havde mange singularia, som ere for vidtløftige at opregne. I Begyndelsen tænkte jeg det var mig umueligt efter den Dag nogen Tid at blive ret hjerteglad, men saae siden, at den Haand som saarer, veed fuldkommelig at læge igjen. I næste Foraar gjorde jeg en Reise til Kjøbenhavn, deels for at besøge nogle Venner, deels for at forslaae mine melankolske Tanker. Mod Vinteren lettede den gode Gud min Sorrig ved

at beskjære mig en ny Ægtemage. Hendes Navn var *Helena Danielsen*, den Kongl. Huusfoged til Sønderborg Slot og Amt *Peter Danielsens* Datter, med hvilken Guds Forsyn tilvendte mig den Glæde, jeg hidindtil ikke havde kjendt af Forfaring, nemlig at have Børn. Hun lignede den Første saavel i naturlig Fromhed som sand Gudfrygtighed, men ogsaa i en slet Helbred og meget skrøbelig Legems Constitution, hvorimod vor Herre ikke lod mig selv friste nogen synderlig Sygdom, hans Navn være for denne og alle andre hans utallige Velgjerninger Lov og Tak. — De Beseglinger som Guds Naade havde givet mig paa mit hakkenbergske Embede, heftede mit Hjerte saa kraftig til den Menighed, at jeg ligesaa lidet ønskede som ventede nogen Tid at skilles fra den. Dog skede dette Anno 1734 d. 19. November ved et Kongl. Kald til Frederichsborgs Menighed i Sjælland. Men førend det kom dertil, gik noget for, som jeg ikke kan lade umeldet. Aar og Dag tilforn var det ligesom Gud begyndte at gjøre mit Hjerte løst fra et saa behageligt Sted, uden at jeg vidste mindste Grund dertil. Naar jeg stod paa Prædikestolen, var det ligesom mit Sind havde sagt mig, at jeg ikke længe skulde betræde den, og Alting blev mig Dag for Dag fremmed. Endskjøndt jeg nu bekymrede mig herover, men aldrig udlod mig eet Ord derom til noget Menneske, saa kom dog ved Michelsdags-Tid en særdeles gudfrygtig Bondekone ved Navn *Anna Jeppes* til mig med de Ord: „Kjere Fader, for Guds Skyld gjører Alt hvad I kan til Opbyggelse den Stund, I er her; thi det varer ikke længe saa miste vi Eder, derfor bruger Eders korte Tid, at endnu nogle Syndere maatte omvendes“. Jeg vilde vide Grunden til hendes Spaadom:

den vidste hun ei selv, men græd og sagde det bares hende saa for. Naar hun tænkte paa mig, sagde hendes Hjerte, at jeg snart gik bort, ved hvad Vei vidste hun ikke, men hun skulde og maatte opmuntre mig, som sagt er. Dette havde hun ofte tilforn gjort, uden at beraabe sig paa en Motiv af Skilsmisse. Skulde jeg, (som aarlig skede eengang) reise til Flensborg, da kom denne Kone, som var een af de retsindigste Christne, jeg nogen Tid har kjendt, og bad mig aagre med mit Pund blandt Fremmede saavelsom hjemme, og vogte mig for mindste Uforsigtighed, efterdi Mange saae paa mig og ventede meget af mig. I Begyndelsen af Aaret 1734 begyndte jeg at troe hiin Spaadom; thi da jeg snarere kunde have ventet Døden end det Bud, fik jeg Brev fra Hof-Prædikant J. B. Bluhme, som lod mig vide, Hans Kongl. Majestæts allernaadigste Villie var, at jeg ufortøvet skulde komme over til Kjøbenhavn og holde en Prøveprædiken. Dette maatte skee, skjøndt ved en meget besværlig Reise over begge Belterne i strængeste Vinters Tid. I Frederichsborgs Slotskirke prædikede jeg første Gang Dom. Septuages: til Aftensang, og fik Ordre at prædike anden Gang sammesteds paa Fastelavns Søndag. Derpaa begjerede jeg Forlov at reise hjem igjen. Den gode Mand, som havde forskrevet mig, sagde, „det kunde skee, men jeg maatte snart vente at komme tilbage; thi Hans Kongl. Majest. havde i Sinde at sætte mig som Slotspræst i Frederichsborg.“ Dette bad jeg ham indstændigst at deprecere forsikrende, at jeg i ingen Henseende var tjent med noget Bytte, og at, da han protesterede al Venskab og Godhed for mig, saa begjerede jeg derpaa ikkun denne Hovedprøve, at han vilde bringe Deres Kongl. Majest. paa

andre Tanker. Dette forsikrede han mig siden troeligen at have gjort et Par Gange og derved opholdet Sagens Execution. Men see! hvad Gud vil have frem, kan Ingen forholde. Ved Michelsdags-Tid i samme Aar lod den Sal. Herre ham kalde og gav ham ikke Tid til nogen ny Indvending, men sagde, saasnart han var trædet ind i Gemakket: „Skriver til Præsten i Hackenberg og lader ham vide, han skal komme herover igjen og være Slots Præst i Frederichsborg.“ Dette Brevs Besvarelse geleidede jeg med en allerunderdanigst Memorial til den Høisal. Konge, takkende hjertelig for de naadige Tanker, Hans Majestæt kunde have fattet for mig, men forsikrede, at intet andet end Hans Majestæts Befaling kunde drage mig fra min nærværende Station. Skulle det endelig være, da bad jeg alene om den Naade, at Menigheden, som jeg forlod, maatte igjen forsynes med en Mand, om hvilken kunde haabes, at han vedligeholdt og formerede den Sandheds Sæd, som der stod i Grøde, til hvilken Ende jeg understod mig at foreslaae som Successor min Søstersøn Hr. *Ludvig Weyerslev*, den Gang Feldpræst ved et af de Kongl. Regimenter, som da stode i Keiserlig Tjeneste ved Rhinstrømmen. Dette akkorderede den Sal. Herre strax, paa det jeg maatte være desto villigere til at komme, og saa blev mig tilsendt mit Kaldsbrev dateret den 19 Novembris. Med stor Bevægelse paa begge Sider toges min Afsked fra Hackenberg strax efter Nytaar 1735, og da min Salig Kone, som lavede til Barsel, ikke paa den Aarsens Tid kunde antræde Reisen, ikke heller vor Huusholdning saa hastig opbrydes, forblev hun der indtil Foraaret. Jeg holdt min Antrædelses-Prædiken i Frederichsborg Dom. Sexages. og fandt

strax, at Herren ogsaa der havde opladt mig en Dør i Manges Hjerter, skjøndt Fienden tillige mødte med et Vanrøgte om en ny Tro og farlig Lærdom, hvorom just i de Tider gik stort Rye og Røgte i alle danske Provindser. Før jeg drog fra Hackenberg, kom eenfoldige Mennesker til mig mere end een Gang, med det Spørgsmaal: om det var sandt, at en ny Tro skulde indføres og den gamle Tro tages fra dem?*) hvortil jeg pleiede at svare: „Den Frygt maatte drive dem destomere til at vaage over Troen og tage vare derpaa, men ogsaa først prøve sig, om de havde i Hjertet en god gammel Tro, og ikke en Sikkerheds-Overtro. Var det Sidste, da skulde de ikke holde paa den, naar en bedre Tro tilbød sig, og havde Gud allerede begyndt det Gode i dem, da vilde han ogsaa fuldkomme det indtil Christi Dag.“ — For at skaffe mig Sandruheds Kredit i Frederichsborg og nedslaae alle stridige Tanker, fandt jeg fornødent ikke alene at tage Bibelen med mig paa Prædikestolen, og deraf at forelæse i Sammenhæng det, som tjente til Sandheds Overbevisning, men ogsaa at bruge hertil den i Sakristiet staaende gamle Resenii Bibel, med et forslidt Bind, da man ellers havde holdt det for Vaysenhuus Bibelen, som ansaaes for meget farlig, ligesom adskillige oppebyggelige smaa Bøger paa hvis Titelblad jeg afklippede de Ord: Trykt i Vaysenhuset;**) naar jeg deraf uddelede nogle Stykker til Vankundige. som vare de fleste i min Menighed, helst efterdi

*) Disse Rygter hængte sammen med Forberedelserne til Konfirmationens Indførelse.

**) Den daværende Præst ved Vaisenhuset, *E. Evald,* var nemlig mistænkt af Almuen, som vitterlig Pietist.

J. M.

Antecessor, Hr. *Isaac Grundtvig* i nogle Aar havde været saa godt som afsindig, og ikke i Stand til at skaffe nogen Opbyggelse, da han ellers havde været en from Mand. Anledningen til hans Hjernes Forvirrelse var en Indbildning om Unaade hos Høisal. Kong Frederik 4 fordi Hans Majst. engang paa Fredensborg fløttede sin Stoel tilside, da der fandtes Trækvind i Gemakdøren, hvilket Hr. *Grundtvig*, som stod og prædikede i Forgemakket, ansaae som Tegn til Mishag over hans Ord, Kongens Naade gik saavidt, at Hans Majest. baade selv og ved Andre forsikrede ham om det, som var tvertimod, ja virkelig gav ham adskillige Naadesbeviisninger, men alt forgjæves. I Hans Excellence Sal. Geheimeraad og Oberjægermester *Graum* saasom Amtmand paa Frederichsborg, fandt jeg en særdeles Patron og Velynder. Han var Reformeert af Religions-Bekjendelse, men derhos i Sandhed en Christen fremfor Mange, og søgte al Leilighed til at ære Gud, ligesom Gud ogsaa ved en kjendelig Haand antog sig ham og holdt hans Kredit vedlige midt i alle Forandringer. Dette tilskrev nogle Misundelige hans Politik, men efter det som jeg veed deraf, tilskrives det snarere en Omgang saa reen og redelig, at de Kongl. Herskaber, blandt hvilke han ofte blev brugt i vanskelige Kommissioner og ubehagelige Ærinder, selv overbevistes om hans redelige Behandling.

Denne gode Herre var det uden Tvivl som først gjorde mig personlig bekjendt hos Hendes Durchl. den Sal. Fru Markgrevinde af *Kulmbach*, hvilken kort efter at Hoffet havde taget sin Sommer-sejour paa Frederichsborg, lod mig kalde til sig, og i en meget naadig Samtale blandt andet spurgde mig om Aar-

sagen, hvorfor mange Geistlige selv, som skulde glæde sig ved Kongens Iver for Guds Sag, ansaae Alting med ganske andre Øine og optog det Allerbedste saasom det Allerværste. Jeg maatte svare, at det, som de frygtede for, var virkeligt Ondt, nemlig Hykleri og Sværmeri; men at de feilede i Applicationen heraf, det maatte man holde deres Præjudiciis tilgode. Al Forandring, skjøndt hensigtet til Forbedring, var Mistænkelse underkastet, og Forfarenhed var det eneste som med Tiden kunde give andre Tanker, hvilket Hendes Durchl. gav Bifald, og blev ved at tale saa christelig, at jeg fattede høie Tanker om hendes Naadelys og dybe Indsigt i Guds Riges Sag. Den korte Tid, jeg var i Frederichsborg, forefaldt adskillige bedrøvelige casus med Selvmord og andet, som jeg forbigaaer, undtagen dette ene, som var bedrøveligt og latterligt tillige, nemlig at jeg paa een Dag tvende Gange maatte copulere et Par Ægtefolk, da Brudgommen ved Bryllups-Maaltidet var kommen i Trette med sin Brud, stod op og truede at gaae bort, saa hun aldrig skulde see ham mere, hvorover jeg blev hentet for at styre ham tilrette, som endelig skede, skjøndt med Vanskelighed. — Mit Bohuus, hvilket længe havde været ligesaa brøstfældigt som Menighedens aandelige Tilstand, fik jeg grundig repareret, men maatte derover boe i temmelig aabne Værelser, og sankede af Trækvind et Flod, som kostede mig nogle Tænder af Munden. Knapt havde jeg faaet denne Boelig i Stand, før den igjen maatte forlades; thi den 12 Novemb. skrev Ober-Hoff-Marschalken mig fra Kjøbenhavn: Hans Majest. havde allernaadigst behaget at kalde mig til sin danske Hofpræst, og jeg maatte rette min Leilighed efter at komme saasnart

mueligt. Den 25 i samme Maaned blev mit Kaldsbrev udfærdiget, og jeg maatte kort efter tage Afsked i Friderichsborg for at fløtte min Boepæl til Kjøbenhavn. Her holdt jeg min Antrædelses Prædiken Dom.: IV Advent over de Ord: „Jeg er hans Røst som raaber i Ørken, bereder Herrens Vei". Over Aar og Dag havde Menigheden ikke havt nogen dansk Hofpræst nemlig siden Confessionarius *Frauen* uformodentlig fik sin Afsked med 1000 Rdlr. Pension, og da denne Mands Fata af Nogle ansaaes som et Slags martyrium, saa vare Mange nysgjerrige efter at vide, hvad Partie jeg tog i de meget kritiske Kirketider. Derover fandt jeg det fornødent i min første Prædiken at protestere mod alle menneskelige Partier og Faktioner, aller hvad som smagte af et sektarisk Væsen, forsikrende, jeg vilde stræbe som Herrens raabende Røst at repetere Ordet efter hans Mund saaledes som jeg, efter min bedste Indsigt, fandt det antegnet i Propheternes og Apostlernes Skrifter. Hændtes det mig, som et Menneske at fare vild i nogen betydelig Sag, da ønskede jeg heller at blive stum paa Prædikestolen, end forvilde deres Samvittighed, som jeg skulde veilede. Denne Sinceration, syntes Nogle altfor stærk, og i visse Tilhøreres Øren lidt formastelig. Andre vare desto bedre tilfreds dermed, og Sal. Frøken Hofmesterinde *von Holstein*, som holdtes for en lærd og tillige meget orthodox Dame, understøttede kort efter min Credit med sit Vidnesbyrd om Lærdoms Rigtighed, som paa de Tider blev tagen i Tvivl hos en ubekjendt Lærer, naar han med megen Eftertryk vidnede om Helliggjørelsens høie Fornødenhed, hvilken af dem, som ei vidste, eller vilde vide bedre, blev udraabt for Pietisterie. Imidlertid

saae jeg strax en Prøve paa den Fordeel, Satan søger i at tilstoppe Menighedens Hjerter for en ubekjendt Lærers Ord, om ikke ved eet saa dog ved et andet Slags Vanrøgte. En Dame af Kjøbenhavn, som havde nogle Bekjendte til Hove, sagde dem i Øret: „Den nye Hofpræst, som kræver saa meget af Eder, har ikke altid selv været saa alvorlig. Jeg er kjendt i hans Fødeby, og veed, han var i sin Ungdom saa ryggesløs, at han endog slog sine egne Forældre“. Dette maatte nødvendig forarge Mange, som troede det. Jeg vidste intet deraf, førend da jeg efter et Aars Forløb sagde engang i et Selskab, at baade Fader og Moder vare mig fradøde i min Barndom. Saadant syntes underligt for dem, som troede hiin Frues Ord. De fandt det værdt at erkyndige sig om mine Forældres Død, og sagde mig siden, hvad ugrundet Mistanke de havde havt, og jeg fortæller dette alene som et Exempel paa, at den gamle Løgner med en særdeles Lyst søger at sværte dem, hvis Embede det er at sværte ham og drive Herrens, hans Fiendes Sag med Frimodighed. — Som jeg i de første fire Aar var ene dansk Hofpræst og ikke førend 1740, da den nye Slotskirke paa Christiansborg kom istand, fik Sal. Hr. *H. J. Bang* til Medhjelper, saa bleve mine Embeds-Forretninger mig temmelig til Byrde, særdeles da jeg desforuden ved kongelig Bestalning af 2den December 1735 blev sat til Meddirekteur i de Fattiges Væsens Commission under Hr. Geheimeraad *Lerches* Præsidio. Saa og siden efterhaanden i flere Bisager og Forretninger, som vel havde deres Vanskelighed, men ogsaa tjente mig tilgode i den Henseende, at jeg ikke engang fik Tid til Indflættelse i nogen vidtløftig Bekjendtskab med kjøbenhavnske Indbyggere, undtagen

de, som jeg paa Embeds Vegne havde at handle med. For Resten levede jeg saa eenlig og rolig, som det ikke havde været i Kjøbenhavn, brugende mine øvrige Timer til at samle og udarbeide hvad der hørte til den danske Kirkes Histories Oplysning, paa hvilken allerede var gjort en temmelig Begyndelse i Hackenberg, men saae siden, at jeg ikke havde bragt det ret vidt deri, hvis ikke Guds Forsyn havde ført mig til rigere Kilder i de kjøbenhavnske Bibliotheker og Archiver, af hvilke jeg efter Kongl. allernaadigst Tilladelse, maatte udsøge hvad som tjente til mit Øiemærke. Alt dette at excerpere med egen Haand faldt mig umueligt; derfor saae jeg mig om efter en god Amanuensem, som havde judicium historicum, og fandt samme efter Ønske i Mons. *Christian Friderich Wadskjær*, siden Professor P. O. ved det soerske og nu ved det kjøbenhavnske Akademie, hvilken 3½ Aar var i mit Huus og gjorde mig saavelsom publico god Tjeneste. For at kunde vaage og arbeide til Midnat eller derover, naar mange Prædikener indfaldt, som jeg var ene om, drak jeg nogen Tid Kaffe om Aftenen, men fandt mig snart svækket ved den Levemaade, uden at see nogen Forandrings Mulighed; thi om Dagen havde jeg idelig Overhæng, meest af Solicitanter, som vare vante at addressere sig til Hofpræsterne endogsaa i ganske fremmede, ja urimelige og umuelige Sager. Disse viste jeg bestandig fra mig og var bange for at blandes i fremmede Bestillinger. Men det hjalp lidet eller intet. Knapt kunde jeg sætte mig ned at læse eller concipere, førend een eller flere vilde tale med mig, da et høfligt Svar var det mindste jeg kunde slippe med. Naar jeg kom op igjen, fandt jeg vel min Bog eller Pen, hvor jeg havde lagt den,

men mine forrige Tanker vare sjelden saa lette at finde, og derover nødtes jeg at bruge Natten. Denne Uorden klagede jeg Sal. Justitsraad *Dethardiny*, Professor Medicinæ og min særdeles gode Ven. Han gav mig et Raad, som jeg strax fandt Aarsag at takke ham for, nemlig mine Timers Adskillelse og ordentlige Beskikkelse om Eftermiddagen til at tale med enhver, men om Formiddagen at blive paa mit Kammer. Af Begyndelsen frygtede jeg vel for Uvillie hos enhver, som maatte gaae bort og komme igjen; men efter kort Tid vidste man min Regel; ogsaa fandt jeg mig ret rolig og vel derved. Bemeldte Hr. *Dethading* har jeg endnu i anden Hensigt at takke, næst Gud, for Hilsen og Livs-Forlængelse, da han med god Grund fraraadede mig operationem chirurgicum paa en Knude, som længe havde sat sig i min Nakke, og som en habil Operateur tilbød sig at skaffe mig af med, hvorimod Hr. *Detharding*, efter adskillige Exemplers Forfarenhed, sagde, at da den laae lige over den store Brandaare, maatte jeg ventelig omkomme under Operationen, hvorfor hans Raad var, at eftersom jeg fandt ingen Smerte deri eller Vanheld deraf, siden den sad hvor den lettest kunde skjules, saa skulde jeg ikkun lade den umolesteret, ligesom den mig, og jeg kunde tage den med mig i min Grav, hvilket ogsaa blev Slutningen. Bemeldte Knude er en tumor systicus, hvilken Anno 1724 tog sin Begyndelse paa en Nat, blev strax saa stor som eu liden Hasselnød, efter et Aars Forløb lignede en Valnød, og 1734, da jeg blev kaldet til Friderichsborg, var den saa stor, at jeg knap kunde spænde den over med fuld Haand. Derved er den siden blevet, og jeg har de sidste 20 Aar ikke kunnet mærke mindste Forøgelse eller Forandring,

ikke heller nogen Følelse deri, undtagen ganske sjelden maaskee een eller anden Gang om Aaret mod stort Veirskifte. I Begyndelsen tænkte jeg den havde spaaet mig mine Dages Forkortelse, eller og efterhaanden at blive biceps. Men lovet være Herren, at han nu i 20 Aar har ladet mig bære den, som en meget taalig Byrde, og derimod fritaget mig fra mange andre skadelige Tilfælde. Da dens udvortes Dele ere faste og formodentlig meest bestaaende af Kjød, saa bruger jeg ingen anden præcaution derved, end at holde den i maadelig Varme ved et Bind, som apteres derefter. Det Slags Vanskeligheder, som gemeenlig gjør en Hofpræstes Embede tungest, nemlig, at see sin Prædiken med Øienlyst, Kjødslyst, og Levnets Overdaadighed aabenbarlig foragtet eller i det mindste tilsidesat ved en daglig triumpherende Øvelse af hine herskende Laster, mødte mig i mange Aar ikke paa min Embeds-Vei. Da det hedde: Regis ad exemplum etc. saa lignede Hoffet paa den Tid mere et Kloster end et Kongeligt Hof. Men som i Klostrene, saa og her: Mange havde intet mere end Gudfrygtigheds Skin med Kraftens Fornegtelse. Nogle Tilhørere mærkede jeg at være i Gruuden vrede og bistre paa den stille Levemaade, saa de underhaanden og blandt sig selv daglig knurrede derover, og saavidt de turde, søgte Leilighed at slaae Gjækken løs. Andre af samme Sind viste mere Snildhed i at hykle og forstille sig, skjøndt den efter Moden antagne Maske temmelig vel passede sig paa dem, dog ikke saavel, at de jo ved nøiere Observation af og til blottede deres rette naturlige Skikkelse, og disse faldt mig altid langt utaaleligere end de første, ligesom deres aandelige Tilstand var farligere; thi jo længere fra Sandhed, jo længere

fra Gud, som, efter Davids Ord, har Lyst til den Sandhed der ligger i Skjul, og i hvis Øine det indvortes Menneskes skjulte Væsen er behageligt. Men til Guds Naades Priis maa jeg efter Samvittighed vidne ogsaa om det tredie Slags af de Tiders Hoffolk, nemlig saadanne sande Tilbedere, som ved al Leilighed, og i onde saavelsom gode Dages Prøve, viste sig fulde af Tro, Haab og Kjerlighed, fulde af Bekymring for deres egen og andres Salighed, brændende i Aanden, glade i Haabet og fornøielige i Omgang med enhver som havde Christi Sind. Blandt disse vare særdeles de tvende Baroner *Sølendahl* og *Hersberg*, samt den førstes Søster Grevinde *Reuss* og hans Gemahlinde Hofmesterinde *Sølendahl*, foruden adskillige andre Standspersoner, særdeles af Hofdamerne, hvis Sind jeg i Sandhed veed at have været saa uforfalsket og deres Omgjængelse saa ustraffelig samt ydmyg, kjerlig og langt fra al Affektation, at endogsaa de, der gjerne vilde lyve dem paa, fandt ikke engang noget Skin. Blandt deres Underhavende saavel som andre Hof-Betjente af begge Kjøn, havde den saliggjørende Guds Naade ogsaa tugtet nogle til at forsage det ugudelige Væsen og de verdslige Lyster, for at leve retfærdig, tugtig og gudfrygtig i denne Verden. Ved deres gode Omgængelse mere end ved deres Ord bleve efterhaanden flere opvakte af Sikkerheds Søvn, og jeg, saavelsom mine troe Medarbeidere i Herrens Gjerning, kunde ikke andet end glædes ved at see, mange Retfærdigheds-Plantelser grønnes [til Guds Priis paa saadant Sted, hvor man ellers sædvanlig ikke just venter meget af det Slags i en kjendelig Grad. Jeg er ogsaa vis paa, ja blev efterhaanden vaer, at vor Herre desforuden havde nogle flere sande

Israeliter i Hofmenigheden, end de der bleve bekjendte for os som Saadanne; thi hos Nogle gik Frygten for mindste Anseelse af Hyklerie saavidt, at den paa een Side kunde holdes for utidig Menneskefrygt, men paa den anden Side holdt jeg ligesaa meget af dem, der ikke gik videre med deres Persvasion, lad være samme heller ikke gik vidt nok, da dem fattedes noksom Kundskab og Indsigt i Guds Riges Natur. Saa kan jeg ikke heller negte, at iblandt dem, som med en større Frimodighed deklarerede sig for Guds Riges Sag, fandtes ikke altid hos Naaden saadan proportionerlig Viisdom, som jeg havde ønsket, til at stoppe Bespotternes Munde og afværge alt ondt Skin. Blandt unge Folk og ringere Betjente vare Nogle, som af deres uligesindede Foresatte maatte lide nogen Uret og Overlast for Kristendommens Skyld, endogsaa i saa from en Konges Hofstat, men skjøndt Nogle, saa dog ikke Alle leed det med den Taalmodighed jeg havde ønsket. Engang gik de Foresattes Ubillighed saa vidt, at den Høisal. Konge committerede ved skriftlig Ordre Oberhof-Marschalken Geheimeraad *Gramm* og mig til at indkalde alle Klagende af det Slags, da der ogsaa blev raadet Bod paa een og anden Uorden, og seet saavel paa en retsindig Gudsfrygts eftertrykkelige Forsvar, som paa den fornødne Subordinations og Lydigheds Vedligeholdelse. Mine tvende Colleger Hr. *Joh. Bartholm Bluhme* og Hr. *Jerem. Frid. Reuses*, den første en Snees Aar ældre, den anden et Par Aar yngre end jeg, vare saadanne Mænd, at jeg ikke kunde andet end drage paa een Streng med dem, og stedse holde Enighed i Aanden ved Fredens Baand, saa at den gamle Fiende (Gud alene Æren!) aldrig fik Leilighed til at spille sit divide et impera.

Med Dristighed tør jeg sige, at ingen af os søgte sit eget, men enhver det som var Kristi, derfor lykkedes det os ogsaa, ved Guds Naade, at holde Fienden ude og række hinanden Samfunds-Hænder af et saadant Hjerte, hvilket frem for nogen Ting nedslog Fiendens Anlæg og lod Herrens Gjerning i nogle Aar ret kjendelig lykkes og trives under sin usle Tjeners Haand. Ham alene være derfor Lov og Priis i Evighed! Naar jeg endnu tænker tilbage paa den Bestyrkelse, vi havde af hverandre indbyrdes, saavelsom af vore opvakte Tilhørere, da kan jeg ikke andet en glæde mig og prise Høstens Herre.

Over et halvt Aar havde jeg været ved Hoffet, uden at gjøre Deres Kongl. Majestæt nogen anden personlig Opvartning end den, der kunde falde ved offentlige Solennitet, men at den Høisal. Herre første Gang lod mig kalde til privat Audience i sit Cabinet, skede i Anledning af noget, som jeg pro concione havde anført om Kirkens Tilstand og særdeles Lære-Embedets Hjælp ved visse Forhindringers Afskaffelse. Derom talede Hans Majestæt første Gang saa naadig og tillige saa gudelig med mig, at jeg saae, det var hans fulde Alvor i alle Ting at søge Zions Bedste. Jeg fik Befaling at opsætte mine Tanker skrivtlig om den Materie, saa og Tilladelse at melde mig mundtlig, saa ofte jeg derefter ønskede at tale med Hans Majestæt selv, hvilket sidste skede ofte om Søndagen efter Aftensang ved en saa kaldet escalier derobé, da den fromme Herre mangen Gang udlod sig meget fortroelig, og blottede et Hjerte som svarede til hans Symbolum: *For Gud og Folket.* Jeg takker ogsaa Gud, samt tilskriver det hans Forsyn og Naade mere end min Forsigtighed, at jeg aldrig forkleinede

noget Menneske i Kongens Tanke eller opvakte saadanne Ideer hos ham, som kunde komme Nogen til Skade, men vel undertiden formildede, saavidt muerligt, de Tanker, man allerede kunde finde af det Slags, hvilket jeg holder for en Hovedpligt af alle dem, der finder Adgang til store Herres Øre. Undertiden ønskede jeg vel efter min Nidkjærhed, at Kongen havde Argus hundrede Øine for at see hvad der skeer under Solen. Men ved nøiere Eftertanke fandt jeg, det var godt, at de ikke see eller vide Alting paa eengang; thi sandelig de kunde ikke bære det, og deres Hjerter maatte briste af Sorg over den Uformuenhed, de vilde finde i at rette og bedre alle Brøstfældigheder. Ved Midsommerstid 1736 fik jeg fra Holsteen, hvor Hoffet da opholdt sig, Ordre, at see derhen, om man ikke ved nogle anstillede Samtaler kunde bringe de Separatisksindede paa andre Tanker, særdeles den Forsamling af dem, som da havde kjøbt en Gaard paa ny Amager ved Friderichsberg, og der levede som Anachoreter, i Forventning om at den gyldne Kirketid snart skulde frembryde, og de imidlertid kunde holde sig ubesmittede fra Verden. Over dette Selskab indkom fra verdslig og geistlig Øvrighed adskillige Forestillelser. Kongen vilde gjerne skaane deres svage Samvittigheder, og befalede mig at gjøre et Forsøg ved ugentlige Samlinger, da jeg kunde tage een af Kjøbenhavns Præster med mig, hvilken jeg fandt beqvemmest. Hertil udvalgte jeg Hr. Consistoriairaad *Rhone*, saasom en Mand af god Kundskab om deres Afveie. saaog discret nok til at behandle dem saa viselig og sagtmodig som behov gjordes. I et Par Maaneder droge vi eengang hver Uge ud til den saakaldte Pipers Gaard, confererede

med disse nye Protestantere om deres Fraskillelses- og Afvigelses-Grunde, holdt ogsaa en Journal over det som hver Gang blev afhandlet. Men omsider befandt vi, at alt vort Arbeide var laterem lavare; thi naar vi meente at være komne saa og saa vidt i deres Overbeviisning eller Tilstaaelse, fandt vi dem dog paa det gamle Spoer, og det gik os som Hr. *Mitternacht* skriver om andre Vildfarende: Non persvadebis, etiamsi persvaseris. Følgelig maatte vi overlade dem Guds Naade og nøies med at indsende en allerunderdanigst Efterretning om den Kongelige Villies Fuldbyrdelse, saavidt vi kunde. Om Høsten kom Hans Majestæt hjem med en Levning af den i Altona udstandne febrilske Sygdom, hvilken satte hans kostbare Liv i saadan Fare, at da alle øvrige Medici ikke turde raade til at bruge china china i den Qvantitet, som Doct. siden Etatsraad og Livmedikus *Laub* foregav at være det eneste Frelsnings Middel, saa resolverede dog Hans Majestæt sig til denne Cuur og blev lykkelig restitueret, men holdt sig saa nøie efter bemeldte Medici Forskrift, at denne tilstod, aldrig at have havt lydigere Patient end Kongen, som ellers var vant alene at befale. Kjerlighed til sin egen Velfærd er altsaa den høieste Lovgiver. Jeg sagde siden til Doct. *Laub*, at hans Liv stod tilligemed Kongens i stor Fare, da Pøbelen havde stenet ham ifald den megen China som i Krukker-Tal blev indtagen, havde gjort den Virkning, som alle øvrige Medici spaaede. Han svarede: „Dersom ikke Qvantiteten havde gjort, at det sidste drev det første, og renset Blodet fuldkommelig, maatte det vistnok have kostet Kongens Liv“. Men paa den Maade vidste han vel hvad han vovede, og hans Forfaring ved Qvæsthuset i Krigens

Tid havde paa Matrosernes Omkostning lært ham at frelse Kongens Liv, hvilket de da ogsaa vare deres Liv skyldige. Kort efter Hans Majestæts lykkelige Restitusion jubilerede vor danske og norske Nationalkirke over den 1536 her til Lands af Høisalig Kong Christian III. lykkelig befordrede Reformation. Da dette skede, havde sidst bemeldte fremmede Konge egentlig ikkun eet Slags Misfornøiede at gjøre med, nemlig de overtroeude Papister, som endelig maatte stødes for Hovedet ved den formeente nye, skjøndt i Grunden gamle, evangeliske Lærdoms Indførelse. Derimod havde Kong Christian VI ved samme Lærdoms videre Indskjerpelse og Udbredelse tvende Slags Misfornøiede omkring sig, som i dette andet Jubilæo yttrede mere Knur end Glæde, nemlig paa den ene Side Mængden af Geistlige og Verdslige Superstitiosis, som meente, det Gamle var godt nok og alle nye Anstalter til Kirkens Forbedring overflødige; paa den anden Side de Separatisksindede, som syntes Kongen gik ikke vidt nok i at udrense den gamle Suurdeigs overblevne Levninger. Jeg troer, Kongen handlede retsindelig og gjorde paa sin Side alt det, som Viisdom og Kjerlighed tilbød ham efter sin Tids Omstændigheder. Imidlertid var bemeldte Jubelfest heel foragtelig i de kjøbenhavnske Papisters Øine, særdeles den Keiserlige Minister, Grev Kerenhüllers eller rettere hans Gemahls; thi midt i sine Forfængeligheder var denne Dame overmaade ivrig papistisk, og hvervede idelig nogle unge Mennesker, meest Pigebørn, som hun lod føre ud af Landet, i den Mening at frelse deres Sjele fra den evige Død. En Jesuit navnlig *Ring* af dansk Nation havde hun bragt herind med sig, saasom beqvemmest til at naae sit Øiemærke.

Men denne fik consilium abeundi, da Biskop *Worm* gjorde Forestillelse derom til Hove. Bemeldte *Ring* brugte btandt andet følgende argumentum ad hominem, naar han vilde overtale Eenfoldige til Affald. Af Luthers liden Kathechismo selv kunde man see, at denne Reformator havde været en Løgnprophet; thi for i Bogen stode under hans Billede nogle Ord som en Spaadom, hvilken ikke var opfyldt nemlig:

Hør mig Du Pav', jeg være vil
Din Pestilentz, mens jeg er til.
Naar jeg er død, skalt Du forgaae;
Det siger Luther; vaer derpaa.

Hos den franske Minister Le Maire var den Gang Aumonier Doct. *Sylvie*, en from Mand, men noget eenfoldigere end de papistiske Emissarii pleie at være. Derpaa havde jeg den Prøve, at, da han ofte, og gjerne ugentlig kom i mit Huus, fordi jeg i hans eget Sprog talede med ham om theologiske Materier, saa aabnede han, efter et Par Aars Kjendskab sit Hjertes Hensigt og Mening for mig med Tilstaaelse, at han nu efterhaanden tabte alt Haab om at naae sit Øiemærke, hvilket han reent ud bekjendte at have været, først at vinde mig, og dernæst ved mig at bane Veien hos de Kongelige Herskaber til bedre Tanker om den Roman-katholske Religion. Han sluttede, dette var vel gjørligt hos saadan en Konge, som fremfor de fleste af hans Stand frygtede Gud og gjorde Religionen til sin Hovedsag. Jeg forsikkrede, at om han end i mit Sted havde fundet en Mand, mere brugelig til hans vidtløftige Hensigt, da havde han derved ikke vundet noget hos Kongen, som vel vidste, paa hvem han troede, og efter hvad Grund. Imidlertid blev den gode Doct. *Sylvie* ved at freqventere mit Huus i mange

Aar. Jeg troer, han forandrede en Deel af sine egne Religions principia, og uanseet de overblevne Vildfarelser maatte jeg holde ham for en from og redelig Mand. I det mindste fandt jeg hos ham saadan Prøve, som maaskee maatte have slaget feil, hvis han havde indbildt sig, at det blotte Skriftemaals opus operatum kunde have fyldestgjort alle Samvittigheds-Fordringer. Sagen var denne, at jeg paa hans Persvasion og mundtlige Caution havde været saa trohjertig at laane en fransk Silkevæver, som vilde sætte sig ned, en liden Kapital. Efter 2 Aars Forløb kom Fabriken til Concours, og jeg var aldrig kommen til mine Penge, dersom ikke Doct. *Sylvie*, endogsaa uden Anmodning havde betalt mig hver Skilling i nogle Terminer, som hans liden Evne tillod ham. Hvad han havde tilovers af sin Gage, uddelede han gemeenlig til fattige Katholikker, og jeg holdt ham for een af de retsindigste i Stand og Kirke, ja beqvem til at beskjæmme mange, som rose sig af en renere Tro, men uden Gjerninger.

Om Høstens Tid 1737 blev den Kongelige Hofstat sat i dybeste Sorg over Høisal. Frue Markgrevindens dødelige Afgang. De Fattige, som ved hendes Haand nød største Hjælp, og endnu mere de Christligsindede, som bekymrede sig for Zions Sag, fandt meest til denne Sorg, hviken hos uligesindede havde en ulige Virkning som sædvanligt er: „I skulle hyle og græde, men Verden skal glæde sig". Hendes Helsot var ikke langvarig og Trøstens Gud gav hende saamegen Frimodighed, som behøvedes, til den sidste Fjendes Overvindelse. Nogle Dage før hendes Død blev jeg kaldet, og vilde efter en kort Samtale udbrede mig noget videre i den Materie, som kunde tjene til Trøst mod Sygdom og Dødelighed. Efterat den Sal. Dame havde

hørt mig ud, sagde hun med en Slags behagelig Munterhed, som var hende naturlig: „I gjør for meget deraf. Jeg er baade uværdig og utrængende til al den Trøst. At jeg lod Eder kalde, var aleneste for, at ikke berøve Eder den Ret, som de Geistlige have til Patienterne fremfor til andre. Min Tilstand er ganske taalelig. Alder og Afmagt trykker mere end smertelig Sygdom. Overalt haaber jeg i Liv og Død paa Herrens Miskundhed, som ikke forlader mig“. Efter hendes Død blev Slottet Fredensborg, propter associationem idearum, det Kongl. Herskab utaaleligt, ja Høisalig Kristian VI ei mindre end Hendes Majestæt Dronningen; thi han elskede hende ei mindre. Ved samme Tid reiste sig paany de halv dæmpede Kirkecontroverser og Bevægelser imellem Hr. *Hans Mossin*, Sognepræst til St. Nicolai Kirke og det Sogns tvende Catheketer, da den Første omsider mistede sit Kald, hvilket var saa meget mere at beklage, som jeg kan give den Mand Vidnesbyrd om redelig Nidkjærhed, skjøndt han ikke yttrede samme med saadan Discretion, som hans Pligt og alles Ønske havde været; men tvertimod det ofte gjentagne Forbud misbrugte Elenchum nominalem paa Prædikestolen:*) Førend det kom saa vidt, præluderede han i nogle Uger lidt gelindere, og da man sagde mig det, besøgte jeg ham for at fraraade den Adfærd. Han spurgte, hvad Raad der var, naar hans nærmeste Foresatte ikke var de som han kunde klage Kirkens Nød for eller vente Hjælp af. Jeg tilbød mig, om han vilde, at bringe til Kongens eget Øie og Øre al den beviselig Klage, som trykkede ham. Men af hans Svar mærkede

*) See herom *Mnemosyne*. 4de Bind, Side 358 fg. *J. M.*

jeg nok, han ansaae mig og de øvrige Hof-Præster, som mistænkelige Brødre, gik derfor sin egen Vei og saae dens slette Udfald til Manges Bedrøvelse.

I Begyndelsen af Aaret 1738, da tvende Biskops-Embeder, nemlig det i Kristiania og Aarhuus, vare vakante, lod Høisal. Kong Christian VI. mig kalde til sig, og havde den Naade at ville høre, om jeg kjendte nogle Geistlige af det Slags, som bragtes i Forslaget til bemeldte Vankancer, over hvilke jeg mærkede den Høisalige Herre var meget bekymret, saa Hans Majestæt ved den Anledning ret yttrede sit omhyggelige Hjertelag for Kirkens Velfærd, særdeles saavidt samme ved Biskoppernes Indsigt, Aarvaagenhed og Stræbsomhed staaer til at befordre. Den Gang tog jeg mig allerunderdanigst den Frihed at fraraade danske Mænds Forsendelse til saadanne norske Bispedømmer, hvis Visitationer hartad alene skee ved Søreiser. Jeg tænkte da mindst paa, at dette bergenske Embede omsider skulde falde i mit eget Lod, og takker Gud, som hidindtil har hjulpet mig igjennem mange stolte Vande, langt bedre end jeg tilforn havde kundet forestile mig. Troen er en god Styrmand baade til Vands og Lands. Kort efter behagede det den Salige Herre ved min Collegam Hr. *J. B. Bluhme* at lade mig sige, det skulde være ham kjært, om jeg paatog mig at gjøre af gamle og nye Kirke-Sange en fuldstændigere og bedre Samling saa og at forfatte en saadan Forklaring over Dr. *M. Luthers* liden Cathechismine, som herefter kunde tjene til almindelig Brug i alle Kirker og Skoler; thi da man hidindtil havde udvalgt snart et eller andet Compendium, snart visse skrevne Spørgsmaal efter Præsternes egne ganske adskillige Smag og Indsigt, saa reiste sig blandt andet

ogsaa deraf den Forvirrelse, at Almuen, som dependerede af Ord og Formuler mere end af Skriften selv, holdt den for at have en nye eller fremmed Tro, som ikke havde samme catechetiske Forklaring tilfælles med sig. Dette dobbelte Arbeide undslog jeg mig ikke for, naar det behagede Hans Majestæt at tillægge mig en skriftlig Befaling derom, da det ellers maatte synes, jeg havde ingereret mig selv i saadan betydelig Sag, som ventelig ikke kunde finde lige Medhold hos Alle, i hvordan den og blev udført. Jeg fik da derom tvende Cantzellie Ordres, og anvendte paa begge disse Bøger al den Tid og Flid som i mine Omstændigheder kunde bruges, og kom i eet Aars Tid saavidt dermed, at jeg overgav Hans Majestæt begge haandskrevne Bøger til allernaadigst Eftersyn. I Psalmebogen behagede det Hans Majestæt at kræve her og der nogle Forandringer samt Tillæg af visse tydske Psalmers Oversættelse, hvorefter den saavel som Catechismi-Forklarig blev overgivet Facultatis Theologicæ censur. Ved disse Bøgers temmelig stærke Aftræk kunde jeg vel have vundet gode Penge, men takker Gud, som forbød mig at tage mindste Deel i deres Publikation, efterdi Forfarenhed havde viist mig Verdens Dom ved den Anledning, da det hedder, man forvender Gudfrygtighed til en timelig Vinding. Mig ganske uafvidende udvirkede Sal. Eatsraad **Høier**, som en af Waisenhusets Direkteurer, at bemeldte Huus pro monopolio catechismi skulde nemlig udlevere gratis til fattige Børns Bedste 1300 Exemplarer, og desforuden til mig aarlig 200 Exemplarer, men da jeg derom fik skrivtlig Communikation, betakkede jeg mig, og bad de 200 tilligemed med Resten maatte være Publico hjemfalden. Paa Psalmebogen skulde Vaisen-

huset og saa havt Monopolium, men jeg fraraadede det ved den Forestilling, at man da gik Bogtrykker-Lauget i og udenfor Kjøbenhavn for nær, efterdi samme i Mangel af andet Arbeide undertiden alene ved Psalmebøger holde deres Presser i Bevægelse. Under den 14de Juli 1738 lod Hans Majestæt allernaadigst udfærdige og mig, som aldrig begjerede det, gratis tilsende min Bestalling, som Professor SS. Theolog. Extraord. ved Kjøbenhavns Universitæt. Dette syntes vel ikke af Begyndelsen at give mig nogen synderlig Møie, undtagen med responsa Facultatis eller deslige tilfældige Ting. Men strax derpaa fik jeg andet at vide, først med theologiske Bøgers Censur, hvilke ved en ny Anordning blev delet mellem membra Facultatis, og paalagte mig vel en Snees eller flere Manuskripter at gjennemsee, dernæst og allermeest ved en ny Oversættelse af den Hellige Skrivt, som den Høisal. Konge fandt fornøden at bære Omsorg for, helst efterdi de sidste adskillige Oplag, som Waisenhuset havde bekostet, hver Gang viste nogen Adskillighed og gav Anledning til Forvirrelse blandt Eenfoldige. For at naae Hans Majestæts christelige Øiemærke med en noksom akkrediteret Bibelversion, maatte da ei alene alle Membra Facultatis Theologicæ, men ogsaa de tvende Professores Lingvæ Græcæ et Hæbrææ, saaog Hr. *Enevold Ewald*, Sognepræst ved det Kongelige Waisenhuus, siden Profes. Theolog. (hvilken hidindtil havde arbeidet meget i de forrige Editioners Forbedring) afdeele den gamle Bibel i 9 lige pensa efter Tallet af dette Collegii Lemmer, af hvilke enhver maatte gjennemgaae sin Deel, og naar den efter Ordenen forekom, fremføre saavel sine Dubia mod forrige Oversættelser, som sine Forslag til Forandring

og Rettelse. Vi holdt til den Ende ugentlig tvende Samlinger, og bleve hver Gang 2 Timer, nemlig om Aftenen fra Kl. 5 til 7 ved dette Arbeide, bestaaende deri at enhver forelæste sine Desideria, og, om han ikke fandt Bifald, rettede sig efter de fleste Stemmers Decision. Tillige havde vi de allerbedste af andre europæiske Sprogs Versioner ved Haanden for at conferere dem, ligesom forud vare indhentede adskillige gode Mænd i Provindserne deres Anmærkninger over disse bibelske Bøger. Ved denne Leilighed profiterede jeg ikke alene i Hovedsagen selv, nemlig den Hellige Skrifts nøiere Indsigt, hvortil ved hvert Ords Ventilation gaves Anledning, men ogsaa i Sprogenes, særdeles vort danske Sprogs nøiere Kundskab, og betydelige Ords eller Talemaaders rette Anvendelse. Sal. Etatsraad *Gram* og Dokt. *Wöldike* havde særdeles deri meget forud, den Sidste ved at forstaae de islandske radikale Ord, og den Første ved at være som Archivarius Regius bedst bevandret i gamle danske Breve og Documenter. At vi ikke overilede os, sluttes vel, da vi de 9 Aar jeg havde med dette Arbeide at gjøre, bragte alene det nye Testamente og dernæst de 5 Mosebøger istand. Hvorvidt man siden er kommet dermed, veed jeg ikke. Skjøndt jeg nu baade i og uden mit egentlige Embede allerede havde ei lidet at bestille, fandt dog Hans Kongelige Majestæt allernaadigst for godt, med Bestalling af 29de Juli 1740, at forordne mig til et Medlem af Collegio de cursu evangelii promovendo, samt Meddirekteur over det Kongelige Waisenhuus, istedenfor Sal. Professor *Runbach*, som da gik ind til sin Hvile. Den høie Præses for dette Collegio, nemlig Hans Excellence Hr. Geheimeconferenceraad *Joh. Ludvig von Holstein*, som

fra mange Aar af havde viist langt større Naade for mig end jeg kunde tilskrive min Duelighed, behagede ogsaa omtrent den Gang at sige mig, at saavel Hans Kongelige Majestæt, med hvilken var talet derom, som Hans Excellence selv, saae det gjerne, om jeg ugentlig engang ved Aftentimer indfandt mig i hans Huus tilligemed et Par andre Mænd af det Slags, som havde nogen Kundskab i Fædrelandets Historie, først for at rangere det Kongelige Møntkabinet, hvilket ved Hr. Etatsraad *Fosses* Samling havde faaet en stor Tilvæxt, saa og særdeles for at hjælpe til en Histoire metalliqve efter andre Nationers Exempel at forfærdige i fransøsk Sprog, da Mons. *de Parthenay des Romes* skulde føre Pennen i Eenerum, og de andre lade sig forelæse hvad han havde opsat. Dette skede, og derved blev givet den første Anledning til det efter et Par Aars Forløb i samme høie Herres Huus og under hans Præsidio oprettede Kongl. Videnskabers Societet, i hvilket jeg af Begyndelsen vægrede mig ved at indtræde, da mig syntes min Pibekrave distingverede sig alt for meget deri. Men forbemeldte Hans Excellence tilbod sig at betage mig den Undskyldning ved at formaae en Mand af samme Stand og min gode Ven, nemlig Sal. Doktor *Marcus Wöldike* at sidde ved Siden af mig. For Resten vidste man, jeg var god Patriot og unddrog mig hellere min Mageliged end Leilighed til at befordre det der i nogen Maade kunde befordre gode Videnskabers Fremvæxt hos os ligesom hos andre Nationer. Imidlertid havde jeg ogsaa faaet nogen liden Lettelse i Embedet derved, at Sal. *Hans Jørgen Bang* blev kaldet fra Valløe ind til Kjøbenhavn som Slotspræst, da Christiansborg 1740 blev færdig til Beboelse for

det Kongelige Herskab, hvilket i en halv Snees Aar, medens Slottet stod under Bygning, residerede om Vinteren paa Frederichsborg, og om Sommeren paa eet eller andet af Lystslottene, dog meest paa Frederichsborg. Følgelig havde jeg baade Vinter og Sommer Anledning til at bevæge mig ved mindre og større Reiser hver Uge. Ogsaa herunder maa jeg erkjende Guds Forsyns Veie; thi uden den Bevægelse maatte jeg have sanket alt for megen Skjørbug ved idelig siddende Arbeide. Og i Sandhed var jeg undertiden temmelig behæftet dermed. Da den irlandske Biskop *Berkleys* Traktat om Tjærevandets Brug mod Skjørbug kom ud, og det særdeles efter Hr. Etatsraad *Grams* Rekommendation blev drukket af adskillige ved Hoffet og i Byen, begyndte jeg samme ubehagelige Cur, men afbrød den efter tvende Ugers Forløb, da jeg mærkede, at mit Bryst som et Hovedorganon i mit Arbeide, begyndte at blive trangere. I det Sted udvalgte jeg en Billard, som jeg lod sætte paa den Sahl, hvor jeg havde mine Bøger, og brugte den næsten alene paa egen Haand at løbe omkring og støde Kuglerne frem og tilbage. Men de ugentlige Sommerreiser til Frederichsborg og Hirschholm vare dog mine bedste remedia antiscorbutica, saavelsom en vigtig Deel af mit Sinds Forfriskelse og Opmuntring, særdeles tidlig om Sommeren Klok. 5, naar jeg paa min Hjemreise i de deilige Skovegne kunde agte paa Fuglesang og selv istemme en Lovpsalme. Af dette Sidste gjorde jeg mig i nogle Aar en særdeles Pligt, naar jeg kom paa et vist Sted i Skoven, ikke langt fra Rudersdal, hvor Guds Forsyn, som stedse bevarer vor Aand, eengang reddede mig fra en ynkelig Død, som jeg syntes knap at kunne have undflyet uden den Allerhøiestes

kjendelige Styrelse. Paa det Sted pleiede min Kudsk at bede med Hestene og til den Ende at tage dem Bidslerne af Munden, men ogsaa at spænde Seletøiet løs fra Hamlerne. Dette sidste havde han den Gang forsømt, og da Hestene af en liden gøende Hund bleve satte i Bevægelse, var intet Hold paa dem, siden Bidslerne ikke vare i Munden. De reiste af med mig, som sad i Chaisen. Kudskens Skrig gjorde dem mere skye. Jeg vilde springe af, men vidste og at mangen en derved var kommen ind under Hjulet, eller havde brudt et Been, blev altsaa siddende indtil Hestene forlode Veien og fore ned i en Dal. Der slog Chaisen om, ikke paa halvt, men saa fuldkommelig, at Hjulene stode i Veiret og Dækket slæbte paa Jorden, følgelig stod jeg, som holdt i Stropperne, paa Hovedet, og maatte snart have brudt Halsbenet, dersom Vognens Overdeel var bleven brækket. I det samme kom Vognen til at standse mod et maadeligt Træ. Seletøiet var stærkt og Vognen nye, følgelig kunde Hestene ikke komme af Stedet, og jeg fik Leilghed til at krybe ud ved Siden, sund og ubeskadet; men da først fuld af Alteration, i Steden for at jeg, saalænge Faren stod paa, beholdt en Koldsindighed og Assurance, som jeg allermeest maatte forundre mig over, og give Gud Ære for. Et andet Sted paa samme Vei hændtes det mig nogle Aar derefter, at, da Hans Kongelige Majestæt kom jagende forbie, og jeg efter Skyldighed steg af for at gjøre min allerunderdanigste Reverence, men havde en Spadserestok hængende paa Kjoleknappen, stødte, i det jeg bukkede mig, Stokkens ene Ende mod Jorden og den anden Ende mod mit Brystbeen med saadan Magt, at den temmelig tykke Ravknap gik i Stykker og mit Bryst fik en heftig Contusion. Havde Stødet rammet et Par

Fingers bredt dybere nede under Brystet i det saakaldte Mellemgulv, da var jeg vist nok faldet død til Jorden. Ogsaa for den Frelse skal min Sjæl love Herren, som redder mit Liv fra Fordærvelse. Efterat Slottet Christiansborg var bleven færdigt, havde jeg om Vinteren god Leilighed til at bevæge mig i de vidtløftige Gallerier og Gange, hvilke jeg ansaae som Gaderne i en liden By, og gik dem ofte igjennem, uden andet Ærinde end min Sundheds Conservation, skjøndt de, der mødte mig, meente vel, jeg havde meget travlt med at aflægge Visiter, men mærkede omsider, at de toge feil, da jeg sjelden kom til Nogen uden paa Embeds Vegne. Saalænge Slottet endnu stod i Bygning, pleiede jeg i samme Henseende ugentlig at gaae det igjennem og mødte engang den Høisalige Konge, som sagde i Skjemt, han hørte, at jeg flittig saae til med hans Arbeidsfolk, men advarede mig, at jeg snart kunde sanke Flod af Trækvind i de aabne Gemakker. Engang udlod sig Hans Majestæt om samme Bygnings Vidtløftighed og Uroe med saadanne Ord, som gave tydelig tilkjende, at han var heel kjedsommelig derover og træt deraf i sit Hjerte, hvilket visselig var mere himmelsk- end jordisk-sindet, men maatte udføre det, som eengang var begyndt. At Hans Majestæt i sin Tid hverken her eller paa Frederichsborg kunde holde Skorsteens-Røgen fuldkommelig ude af sine egne Gemacker, skjøndt adskillige Mestere anvendte al deres Konst derpaa, havde vel sin naturlige Aarsag; dog ansaae jeg det tillige saa som en Erindring fra den Høieste om alle jordiske Tings Forfængelighed, og at endogsaa de smaa Lidelser af det naturlige Slags ikke fuldkommelig kunde afværges efter store Herrers Befaling, hvilken ellers

sætter Grændser for langt større Ting. Da jeg i Anledning af Meddirektionen over de Fattiges Væsen og særdeles Tugthuset undertiden talede med den Høisal. Herre, klagede han meget over den Modstand og Forhindring, som publicum af Kjøbmænd og andre søgte at lægge i Veien for de saa nyttige indenlandske Fabrikker. Jeg tog mig den Frihed allerunderdanigst at forsikre, efter den Forfaring af Tugthuset paa Christiansholm og det i Stege paa Møen, som jeg nylig havde besøgt, at disse Fødsels-Smerter med Tiden vel stode til at overvinde, dog ikke førend da, naar Publicum saae, der var ingen Mulighed i at trætte og ved Chicaner at forhindre Hans Majestæts Sind i denne Henseende; thi saalænge vilde det ikke fattes paa Forsøg og inventioner, hvilket Kongen gav Magt, og jeg tog strax efter Anledning til at understøtte Hans Majestæsts priselige Forsæt ved en Prædiken over de Ord: Gal. VI v. 9 „Lader os gjøre godt og ikke blive trætte; thi vi skulle og høste i sin Tid“.

Engang talede den Sal. Herre om Gudfrygtigheds Gavn i Tiden og hvad jordiske Ting angaaer, givende tilkjende, han holdt et Lands Velfærd allervissest forsikret ved deres Samvittighed, som skulde holde over Lovene, men beklagede derhos, at naar en Regent yttrede det Sind, da indsneg sig strax Hyklere, saasom det allerskammeligste Bedrageri, hvorpaa man just i de Dage havde et kjendeligt Exempel. Dette gav jeg Magt, og meente en skinhellig Skjelm var derfor just desto afskyeligere, dog gav dette intet ondt Vidnesbyrd om et Lands Tilstand, at Gudfrygtighed, som ellers gemeenlig foragtes, er i saadan Priis, og de Onde selv maae laane dens Skin for at begaae sig. Sætter man det som er stridigt herimod,

da har Ugudelighed overhaand og den Værste bliver den Bedste. I denne Verden er det Allerbedste underkastet nogen Fare ved Misbrug og Mistydelse. Her tør man ei vente det ganske fuldkommen, men maa nøies med det mindst ufuldkomne eller hvad der nærmest sigter til Fuldkommenheds Maal. Præsens est imperfectum. Perfectum et plusqvamperfectum est futurum. Om en anden høi Herre*) sagde Salig Kongen den Gang, han havde mærket, at samme gjerne befordrede gudfrygtige Folk endogsaa i civile Embeder, ja søgte frem for andre dem, som stode i den Kredit, skjøndt han for sin egen Person ikke gjorde den Sag til sin Hovedsag, hvilket syntes fremmed. Jeg svarede, at samme Herre uden Tvivl bedst fandt sin Regning derved i oeconomiske Ting, og skjøndt det ikke feilede, han vel ogsaa undertiden blev bedragen ved een eller anden Hykler, saa turde dog Forfarenhed have viist ham, at hans Skade paa den Side var mindre og rarere end paa den anden. Ja, svarede Hans Majestæt, jeg ønskede mig allerhelst lutter saadanne Tjenere, som tillige tjente og frygtede Gud; thi da vidste jeg at ogsaa min Villie blev efterlevet af dem som efterlevede Guds Villie“. Da den Høisalige Dronning Lovise 1743 mod Vinteren var indkommen saasom Hans Kongl. Høiheds Kronprintsens Gemahl, og jeg opsøgte den Levning af Engelsk, jeg erindrede, for at gratulere hende i sit Lands Sprog, saa fik hendes Oberhofmester Hr. Geheimeraad *Juel* Commission at anmode mig, om jeg ugentlig kunde spare 4 Timer og anvende dem paa at veilede Hendes Kongelige Høihed til nogen Kundskab i vort danske

*) Formodentlig Kong Frederik II. af Preussen. *J. M.*

Sprog. Dette skede samme saavelsom næstfølgende Vinter om Formiddagen fra Kl. 11 til 12. Hendes Kongelige Høihed talede enten engelsk eller fransøsk, og jeg expliserede mig gemeenlig i det sidste ved at igjennemgaae de historiske Bøger i det Nye Testamente, saa at samme inden faa Maaneder bleve hende temmelig lette at forstaae, særdeles ved Hjælp af den store Overeensstemmelse, som findes imellem Dansk og Engelsk, til hvilken at vise jeg opsatte en liden Ordbog afdeelt i Columner, som svarede til hverandre. I Aaret 1744 maatte jeg friste den haarde Skjebne at tabe min Sal. Kone *Helena Danielsen* ved en tærende Sygdom, hvilken særdeles i de fem sidste Aar havde gjort hende ofte sengeliggende hele Fjerdingaar; tillige saaat jeg længe forud maatte gjøre mig den bedrøvelige Forestillelse. Hun døde den 1. Februar i en ret salig Tilstand ved inderlig Samfund med sin Frelser, hvis Efterfølgerske hun havde været i onde og gode Dage, til stor Opbyggelse for alle dem, som kjendte hende og allermeest for mig. De efterladte umyndige Børn, som jeg hjertelig ønsker og haaber, at hendes Velsignelse vil komme over, dersom de blive hendes Troes og Dyds Efterfølgere, ere min Datter *Franzisca Lovise* født i Sønderborg den 14. Marts 1735 og mine Sønner *Peter*, født i Kjøbenhavn den 12. September 1736. *Christian Frederich* født sammesteds den 28. November 1739 og *Ludvig*, født sammesteds den 5. October 1742. Gud lade det samme sagtmodige og ydmyge Sind, som boede i deres Sal. Moder, beboe og drive dem, saa haaber jeg de komme vel igjennem den onde Verden, og holde sig ubesmittede fra den. I næstfølgende Foraar søgte jeg at lette mit sorrigfulde Sind ved at foretage en Holsteensk Reise, og

besøge min Sal. Kones saavelsom mine egne Venner, da Hans Kongelige Majestæt var saa naadig at give mig frit Forspand til og fra Hamborg; i denne sidste By, saavelsom i Slesvig, havde jeg nogle Forretninger særdeles med at bringe Sal. Frue Etatsraadinde *Grundts* Testamente til Exsekution saavidt samme angik et Legatum af 2000 Rdlr., destinerede til Hjælp for Trængende af vor Familie, hvilke skulle nyde Renten deraf. Efterat jeg for den Slesvigske Oberret havde legimiteret min ældre Broder og mig som Testatricis nærmeste Paarørende, samt protesteret at vi, saasom, Gud skee Lov, utrængende, ikke begjærede bemeldte Renter for os selv, men for vore Søsterbørn, af hvilke nogle nok havde det behov, saa varede det endda mange Aar førend os blev anviist et Huus paa Christianshavn, som skulde være bemeldte 2000 Rdl. værd, men maatte siden med Oberrettens indhentede Consens, sælges ved offentlig Auktion for 1300 Rdl., da dets Reparationers og Indqvarterings Penge gjorde Kapitalen saa godtsom frugtesløs i lang Tid. For Efterkommernes Sikkerheds Skyld ere disse Penge fastsatte ved Aarhuus Domkirke under Stiftamtmandens og Biskoppens Kaution, at deraf aarlig skal svares 50 Rdl. til os eller vore Arvinger, som paa Samvittighed anvender dem efter Testatricis Øiemærke. Saavel mit Sinds Roelighed som min Huusholdning og fornèmmelig 4 smaa Børns Opdragelse udkrævede, at jeg næste Aar 1745 den 16de Februar indlod mig tredie Gang i et Ægteskab, som ikke mindre end de forrige kan kaldes kjerligt, lyksaligt og velsignet, med min nærværende elskelige, kjære Kone *Johanna Maria Hofmann*, høiædle og velbyrdige Hr. Justitsraad *Søren Hofmann* til Schjerildgaard i Jylland, hans eneste Datter.

hvilken, da hun i sin spæde Barndom blev moderløs og derfor opdragen i sin Mormoders Velbyrdige Frue Commerceraadinde *Dreyers* Huus i Kjøbenhavn, havde faaet en saa honnet og sømmelig Edukation, at hun endogsaa i den Henseende var al Ære og Kjærlighed værd. Dog reiste sig min Høiagtelse for hendes Person af en langt anden og ædlere Aarsag, nemlia det gode, som Røgtet havde sagt mig om hendes store Forstand og sande Gudsfrygt, grundet paa saadan herlig Kundskab og Indsigt i Guds Ord, som gemeenlig ikke søges eller findes hos mange af hendes Kjøn. Af den Aarsag havde jeg kort tilforn rekommanderet hende et Par andre gode Mænd, som, da de vilde gifte sig i Herren, brugte den Fortrolighed at konsulere mig og saae omsider, jeg havde meent dem det vel, da jeg gik den Vei, som dem var viist, men mig selv forbeholden ved den gode Guds Forsyn, paa hvilken ingen kan have større Prøver end jeg har havt i Giftermaals Sager; thi, da de fleste have ondt ved at finde een, saa har vor Herre ladet mig finde tre efter hverandre, alle saa gudelige, dydige, fornuftige og derhos passelige efter min Humeur, at skjøndt de tvende Førstes Tab hver Gang syntes uovervindeligt, har jeg dog i den saavelsom anden Henseende befundet, at Herrens Haand er ikke forkortet, og at han kan gjøre overflødig Mere, end vi bede eller forstaae. Med sidstbemeldte min nulevende kjære Hustru haver Guds Forsyn beskjæret mig atter 4 Børn ved Navn *Helena Sophia*, født i Kjøbenhavn den 4de November 1745. *Severin*, født paa Frelserens Fødselsdag eller den 25. December 1746. *Carl*, født i Bergen den 27. September 1748 og *Erica*, født sammesteds den 1. August 1750. Imellem disse sine egne og min anden Sal. Kones

forefundne Børn har min sidste kjære Hustru saa lidet som jeg selv gjort allermindste Forskjel i Kjerlighed og Omsorg, men viist et stort Retfærdigheds-Exempel for de saa kaldte Stifmødre, og dette anseer jeg saasom en Guds Belønning paa mine Børn, for det min Sal. Moder, efter hendes Stifbørns egen Tilstaaelse, lod see mod dem, da hun endogsaa gik videre i at gjøre dem tilgode, end deres egen Fader blev vaer eller vilde have, saa hun endogsaa berøvede sig sine smaa Pretiosa for at gjøre dem hemmeligt godt, hvilket da syntes tabt, men nu kommer igjen. Slige Partikulariteter synes vel af liden Betydenhed, men ere mig dog efter Forfaring et stort Beviis paa det guddommelige Jus talionis, endogsaa ofte i denne Verden. En Sandhed, som, hvis den blev troet med fuld Overbeviisning, vilde drage vigtige Følger efter sig. Een af de betydeligste Omskiftelser, som jeg oplevede i min Kjøbenhavnske Hoftjeneste, var den Høisal. Herres Kong Christian VI.'s Dødsfald, som tildrog sig paa Hirschholm (egentlig Hørsholm) (insulæ eqvinæ) Anno 1746 den 6. August en Løverdag imellem Klokken 5 og 6 om Morgenen.

Hans Majestæts Helsot og egentlige Døds-Aarsag syntes meget dubieux for Lægerne selv; thi da man længe holdt for at Sygdommens Hovedsæde var i Brystet, saa befandtes den siden, da det Kongelige Liig blev aabnet, at have været i Maven og det dermed forenede intestino recto, som begge vare angrebne af en Slags Koldbrand, hvorimod alle andre partes nobiles fandtes ubeskadede. I Hovedet, over hvis Smerter den Høisal. Herre ofte klagede, fandtes usædvanlig megen Vædske. Siden eet Aar, da Kongen gjorde den holsteenske Reise til Markgrevens sin

Svogers nye Bolig paa Drape, nu kaldet Friderichs-Ruhe, var Hans Majestæt aldrig ret vel, og hele Vinteren derefter maatte han blive i sit Gemak paa Christiansborg; vilde dog ikke være sengeliggende, men klædte sig hver Dag, skjøndt med stor Besværing, og lod saavel sit Conseil som Præsides af andre høie Collegier komme til sig, saa ofte som hans Kræfter nogenlunde vilde tillade det. Efterat de fornemste kjøbenhavnske Medici vare hørte, og deres Raad tildeels forsøgt, blev mod Foraaret indhentet den vidtberømte Dokt. *Wærthof* fra Hanover, hvilken saa lidet som de andre kunde give nogen fuld Fortrøstning om forrige Helbreds Erlangelse. Dette fandt den Høisalige Herre bedst hos sig selv, og sagde en Søndag, da han paa Hirschholm kom til Høimesse: „Herefter hører jeg ikke mange Prædikener. Det gaaer med mig, som andre efter Syraks Ord. Naar Lægen længe har flikket paa os, saa hedder det: idag Konge, imorgen død“. Hendes Majestæt Dronning *Sophia Magdalena* brast i Graad. Kongen trøstede og henviste hende til Taalmodighed under Guds Villie; gjentog ogsaa den Befaling, at Lægerne efter hans Død skulde aabne Legemet, for at see det, de nu vare uvisse om, og derved befordres til at hjælpe Andre, skjøndt de nu ikke hjalp ham. Sin Andagt forrettede den Høisal. Herre som sædvanlig paa Knæ, skjøndt med den Besværlighed ved Kræfternes Mangel, at han knapt kunde staae op af Bønnen uden sin Kammertjeners Hjælp. Fire Dage før sin dødelige Afgang var Hans Majestæt kjørt ned til Sophieberg, et nybygt Lyst-Slot ikke langt fra Hirschholm, og da der kjørte nogle Bønder forbi med Høe, skrev Hans Majestæt paa en Vindves Rude med Diamanten i sin

Fingerring Propheten Esai Ord: „Alt Kjød er som Høe og al etc.“ I de Dage brugtes en Cur af Eselsmelk, og skjøndt samme syntes at slaae an til Forbedring, ventede Hans Majestæt dog intet andet end Døden, sagde og, han vilde, saa snart den 7. August var forbi, reise til Frederichsborg og der gjøre sit Testamente. Den sidste Aften før Kongens Død befandt han sig saavel, at han gav sin ældste Livmediko Etatsraad *Laub* Forlov at reise til Kjøbenhavn, vilde ikke heller, at Kammertjeneren Mons. *Putscher* skulde vaage den Nat hos ham, efter at han de forrige Nætter havde faaet liden Søvn. Men denne blev i Nærværelsen og mærkede hen imod Midnat, at Døden var nærmere end man ventede. Da Hendes Majestæt Dronningen blev advaret derom, blev i Hofpræsternes Fraværelse sendt Bud efter Hr. Professor *Enevold Ewald*, som for sin Helbreds Skyld, opholdt sig just i Nærværelsen paa et Sted kaldet Akel, saa og efter Velærværdige Hr. *Treschov*, Sognepræst til Birkerød. Men førend Nogen af dem ankom, havde den Sal. Herre opgivet sin Aand under Forbøn og opmunterlig Tiltale af Mons. *Langreuter*, Informator for de Kongelige Pager. Det Sprog, som den Høisal. Herre baade tilforn og i sin sidste Stund oftest igjentog og holdt sig ved, var Pauli Ord: Rom. VI. „Døden er Syndsens Sold, men det evige Liv er Guds Naadegave i Christo Jesu“. Hans Kongelige Høihed Kronprindsen, vor nu regjerende Allernaadigste Monarch, som ved en Expresse blev averteret i Kjøbenhavn om sin Hr. Faders yderlige Livsfare, indfandt sig saa hastig som mueligt var, dog ikke tidlig nok for at see Hans Majestæt levende, hvorfor han efter en kort og vemodig Samtale med sin Frue Moder, Hendes

Majestæt Enkedronningen, retournerede til Kjøbenhavn, hvor strax blev holdet Geheime-Conseil, samt den sædvanlige Proklamation og Garderegimenternes Eeds Aflæggelse foretaget.

Forud meente Mange, at dette Dødsfald skulde strax have draget stor Forandring efter sig in publicis; dog blev Forandringerne hverken mange eller meget hastige og kjendelige. Hans Majestæt, den unge ædelmodige Monarch, yttrede strax Sandheden af sit Symbolo. Allermindst mærkede man nogen kjendelig Forandring i Henseende til Kirken og geistlige Personer. Os Hofpræster, og særdeles den Ældste af os*), havde Mange spaaet langt andet, end hvad de med Forundring blev vaer. Jeg tænkte den Gang paa en Passage ved Høisalig Kong Frederik II.'s Regjerings Tiltrædelse; thi da Hans Majestæt hørte, der sagdes blandt Hoffolket: „nu er Præstekongen død**)", svarede han: „Saa længe jeg lever, skal Præstekongen ikke døe". Dagen efter Høisalig Kong Christians Død faldt Touren til mig at prædike paa Hirschholm over den Text om Enken af Nain, da jeg i Anledning af de Ord: „Græd ikke"; anførte alle de Trøstes-Grunde, som mit eget sorrigfulde Hjerte kunde finde paa, skjøndt Saaret var alt for nyt og dybt til at tage imod hastig Helbredelse. Hendes Majestæt Dronningen var, som enhver kan tænke, dybt nedsjunket i Sorg, da jeg nogle Gange havde den Naade at opvarte hende i Gemakket, og hendes Ord om levende Forfaring af alle jordiske Tings Forfængelighed vare mig opbyggeligere end jeg kunde vente at mine Ord vare for hende.

---

*) nemlig *Bluhme.*

**) nemlig Kong Christian VI.

Efter at jeg næste Søndag paa Frederichsborg i Prædiken havde lykønsket Hans Kongelige Majestæt til sin Regjerings Antrædelse, og strax efter ved privat Audience gjort det samme, behagede Hans Majestæt at bruge de naadige Ord, „at om der var nogen Ting hvori mig kunde bevises en Naade, da maatte jeg nu give det tilkjende, efterdi Hans Majestæt gjerne vilde lade see Prøve paa, at han altid havde baaret Naade for mig“. Jeg takkede allerunderdanigst for den Naade og Ære jeg hidindtil havde nydt i Hans Kongelige Majestæts Tjeneste, hvilken var mig aldeles nok og langt over min Fortjeneste. Alt hvad jeg understod mig at bede ved denne Omskiftelse, var, at Hans Kongelige Majestæt vilde vise en naadig Omhu for Guds Kirkes Sag i disse Lande, og gjøre sit til Lære-Embedets Beskjærmelse og Forbedring, hvilket Hans Kongelige Majestæt forsikrede at være sit fulde Forsæt, og at baade Gudsfrygt og en grundig Erudition var det, Han ønskede at see befordret. Et Aars Tid derefter blev i Bergen ved Biskop *Oluf Bornemanns* Død den Vakance, som gav Anledning til min Forfløttelse. Generalkirkeinspectionscollegium, som fik Ordre at gjøre Forslag paa en Successor, nævnede mig, og samme Collegie Præses Hans Høigrevelige Excellence Hr. Geheimeraad *von Holstein*, min altid befundne gunstige Velynder, blev af Hans Kongelige Majestæt allernaadigst befalet at spørge mig, om jeg vilde tage derimod, hvilket kunde staae i min frie Villie, da Hans Kongelige Majestæt ellers ligesaa gjerne beholdt mig i sin Hoftjeneste. Jeg, som i alle Befordrings Sager hidindtil havde forholdet mig ganske passive, og ladet mig lede ved Guds Raad, ansaae dette Tilbud som et Vink af den Haand, jeg

pleiede at følge, tog altsaa derimod og sagde: „Herrens Villie skee!“ Næsten alle mine Venner vare af anden Mening, og kunde knapt troe, at jeg med nogen Frimodighed drog saa langt bort til et Embede, forenet med adskillige Vanskeligheder. Oberhofmarschalken Grev *Moltke*, som stedse havde givet mig Prøver paa største Naade og Bevaagenhed, sagde, da jeg strax derpaa kom til ham, han havde ikke ventet den Resolution, og meente, den vilde fortryde mig, i hvilket Fald Sagen var let at forandre, helst da Hans Majestæt selv meget gjerne beholdt mig ved Hoffet, skjøndt han i al Naade havde ladet mig, som en gammel Hofpræst, offerere det første Bispedom, som i hans Regjering var blevet vakant. Jeg takkede med Forsikring, det var mit fulde Alvor gjerne at gaae til Norge, saasom et Land, jeg i min Ungdom havde kjendt og ansaae med langt andre Øine, end de fleste danske Folk. Hertil kom, saasom een af mine Hoved-raisons, at jeg kjededes ved den kjøbenhavnske urolige Levemaade, saavelsom ved mange Aars Hoftjeneste, og ærede Guds Forsyn, naar det vilde henvise mig til noget roligere, helst i den indtrædende Alder, da den punctuelle activité, som Hoffet udkrævede, med Tiden vilde falde mig tungere end hidindtil. Det samme sagde jeg Hans Kongelige Majestæt selv, da jeg strax efter havde den Naade at opvarte ham, og hørte en Bekræftelse paa det, som Høibemeldte tvende Ministre havde tilmeldet mig. „Jeg vilde gjerne see det Embede vel forsynet, sagde Hans Majestæt, men ogsaa gjerne beholde Eder ved Hoffet, og har derfor stillet det til Eders eget Valg“. Med allerunderdanigst Taksigelse for megen Naades Beviisning i mange Aar, udbad jeg mig den Gang alene

dette, at, da Reisen var lang og min Bopæls Oprykkelse vilde udkræve adskillige Forberedelser, jeg da maatte blive den forestaaende Vinter i Kjøbenhavn og continuere mit Embede indtil Afreisen, hvilket gjerne blev bevilget og mit Kaldsbrev udfærdiget den . . . . samt uden Betaling tilsendt. En Naade, som jeg ikke havde begjert skjøndt den var værd at takke for, da derved sparedes et Par Hundrede Rigsdaler for den, som desuden maatte lave sig paa 15 a 1600 Rdlrs. Depense ved denne Omskiftelse. Ved Mikkelsdags Tid lod jeg auctionere alt det Løsøre, som jeg ikke agtede at tage med mig, særdeles meer end Halvparten af mine Bøger og næsten al min Samling af Antiqvis naturalibus et artificialibus, saasom Ting, hvis Priis jeg vidste bedre at kunne naae i Kjøbenhavn end efter min Død i Norge. Den Formodning slog ikke feil; thi begge Dele bleve vel betalte, ja nogle Ting løbe saa høit, at jeg hartad undsaae mig ved at tage mod Prisen. Særdeles gik en Foliant, som jeg i Sønderborg havde kjøbt for 6 Rdlr. 2 Mk. i 100 Rdlr., ja nogle ældgamle Duodec Bind i 7 a 8 Rdlr. Den Gang tænte jeg ikke, at jeg i det bergenske Embede skulde have faaet Lyst eller Leilighed til at gjøre en ny Samling af deslige Ting. Henimod Foraaret begyndte jeg at lave mig til Reisen, holdt altsaa i Christiansborg Slotskirke min Afskeds Prædiken Dom. Sexagesima over de Ord: „Hvo som haver Øren med at høre, han høre", og gjentog i kort Begreb det Lærdoms-, Formanings- og Trøstes-Ord, som jeg paa trettende Aar havde talet til denne Menighed, vidnende, at jeg ikke vidste rettere, end at jeg jo havde lært Guds Vei oprigtig, takkede ogsaa Tilhørerne, at de havde laant mig baade Øren og Hjerte, ligesom

jeg i Sandhed kan sige, at i saa lang Tid (Gud alene Æren) slet ingen Fortræd eller aabenbar Fortrydelse reiste sig mod mig af nogen Tilhører, endskjøndt Herren og den ganske Menighed var Vidne til, at jeg ikke, efter Talemaaden havde stukket noget under Stolen, eller kjøbt Tilhørernes Yndest ved at sælge Sandhed paa min Samvittigheds Omkostning. I visse Henseender var det og paa den Tid lettere end sædvanligt til Hove at gaae frem efter Evangelio og forkynde al Guds Raad til Menneskenes Salighed, siden det Høikongelige Herskab baade kjendte og elskede Sandheden. Men i anden Hensigt var det ogsaa den vanskeligste Tid, som kunde indfalde for en Hofpræst. Thi den Kongelige Residents og det ganske Land var særdeles i de første 5 Aar, meget allarmeret ved et Røgte om en befrygtet ny Lærdom, og den som delede Sandheds Ord, maatte forestille sig Tilhørere af en ganske ulige Indsigt og Smag. Overalt er en Hofmenighed vanskeligst i den Henseende, at deri findes ei alene nogle ædle og vise efter Kjødet, som ville have noget for Øret og Hjertet tillige, men ogsaa et større Tal af grove og uoplyste, som behøve, at man lærer dem Sandheds allerførste Elementer, at jeg ei skal tale om en Deel saakaldte stærke Aander eller hemmelige Spottere, til hvis Vantro at kurere man maa have nogen Hensigt, dog ikke yttre den saaledes, at Eenfoldige eller Svage derved beskades. At jeg skulde have naaet mit Øiemærke i alle Ting og hos alle, var langt fra mit Haab. Men den Alvidende veed, at jeg stedse redelig har sigtet til Maalet, haaber ogsaa, at om jeg ikke altid som jeg burde, med Ord og Gjerning har souteneret Sandheds Kredit og Religionens Høiagtelse i Kongens Huus, jeg dog, ved

Guds Naade, ikke heller har ødelagt eller adspredt hvad Jesus vilde sanke. Dagen skal omsider aabenbare enhvers Gjerning.

Et Par Uger efter min Afskeds-Prædiken, nemlig Dom. Invocavit holdtes i vor Frue Kirke af Hr. Biskop *Peder Hersleb* med sædvanlig Fyndighed min Ordination til det biskoppelige Embede. Han talede over Joh. 25 V. 1, 2: „Jeg er et Viintræ etc.“ og jeg prædike siden over de Ord af Evangelio: „Alt dette vil jeg give dig, dersom etc.“, samt i Exordio over Joh. 14, V. 30: „Denne Verdens Fyrste kommer og haver intet i mig“, visende nogle af de særdeles Fristelser, med hvilke Satan søger at fordærve de Geistlige og gjøre deres Embede frugtesløst. Herren hjælpe mig, som prædikede for Andre, at jeg ikke selv skal blive forkastet. Hans Kongelige Majestæt, som ærede denne Forretning med sin høie Nærværelse, admitterede mig et Par Dage derefter til at tage allerunderdanigst Afsked, og gjentog med Tegn af særdeles Kongelig Naade de Forsikringer, som ofte tilforn vare givne om høieste Bevaagenhed og Protektion. Denne var det alene, som jeg udbad mig i et langt fraliggende Land og særdeles i en Stad, som længe siden var i Udraab for Uroligheder, af hvilke jeg min Livs-Tid har været den største Hader. Nogle af Bergens Vanskeligheder vare Hans Kongelige Majestæt temmelig vel bekjendte. Jeg lovede at styre til Fred og Enighed af al Magt, og mage det saa, at Hans Majestæt saavidt muenligt skulde skaanes for mange Klagemaal, men bad allerunderdanigst, at naar jeg klagede, det maatte troes, at jeg trængte høilig til Hjælp og eftertrykkelig at souteneres. Herpaa var Hans Majestæt saa naadig at række mig sin Haand sigende: „Det skal skee og

jeg lover det ikke alene som eders Konge, men ogsaa som eders gamle gode Ven, der altid har havt Naade for eder og vil saa have herefter, hvilket skal befindes i sin Tid". Dette Kongelige Ord er hidindtil saa fuldkommelig blevet opfyldt, at jeg derfor ikke noksom kan takke Herrens Salvede og den Haand, der bøier Hans Hjerte som Vandstrømme; thi uden eftertrykkelig Hjælp af det Slags havde det været mig plat umueligt at hegne og luge den forvoxne Deel af Herrens Viingaard, som jeg her forefandt efter enhvers Tilstaaelse. Begge Deres Majestæter, den regjerende saavelsom Enkedronningen, viste ved min allerunderdanigste Afsked ei mindre Tegn til Continuation af den Naade, de stedse havde kastet paa mig. Men med ingen af de Kongelige Personer var min Afsked sensiblere end med Hendes Kongelige Høihed Printzesse Charlotte Amalia, som ved den sidste Opvartning gav mig, uden mange Ord, et forseglet Brev og deri saadanne Vidnesbyrd om det som gjorde Afskeden tung, at jeg ikke kan tænke derpaa uden Bevægelse, og tør ikke anføre det mindste deraf for at undgaae Forfængeligheds Skin. Denne Kongedatter er vist nok herlig indvortes saavelsom udvortes for Verden. I hendes Sjel boer saadan Naade og Sandhed af Jesu Fylde, som altid og allevegne har været rar, men allermeest i hendes Stand*). — Blandt Hoffolk veed jeg, Gud skee Lov, ikke at have efterladt nogen bekjendt Fiende. Een var der af den mellemste Etage, som i det sidste Aar viste nogle hemmelige, skjøndt frugtesløse Machinationer, og Gud skee Lov, den samme var just een,

---

*) Det er Stifterinden af det betydelige Legat til Pigebørns Opdragelse og Forsørgelse, hvilket stifter saa meget Gavn.

J. M.

som jeg allermindst havde fortjent det at, da jeg var det Middel, som hentede ham langt fra og lagde Grunden til hans timelige Lykke. Den Skjæbne har jeg baade før og siden havt, at just de, og hart ad ingen andre end de, som jeg har hjulpet at befordre og forfremme, have viist den kjendeligste Utaknemmelighed mod mig, saa jeg ikke af dem har min Løn borte.

I Byen var jeg snart færdig med at tage Afsked, efterdi min Cirkel af Bekjendte var ikke ret stor, da jeg stedse havde stræbt at sammendrage mere end at udvide den; thi mine mange Forretninger tillode mig liden eller ingen Omgang uden for mit Embede, saaat endogsaa mine Svogere og Slægtninge saae mig sjelden.

Mine Børn og de fleste Domestiqver efterlod jeg i Kjøbenhavn for at embarqveres tilligemed mit Gods paa et bergensk Skib, som jeg til den Ende havde fragtet for 200 Rdlr. og kom til mig i Fladstrand paa Jyllands Ende. Jeg derimod med min kjære Kone, som altid har været mig en tro Efterfølger, reiste til Lands igjennem Sjælland, Fyen og Jylland, hvor vi næsten overalt havde nogle Paarørende at tage Afsked med, hvilket var desto føleligere, da vi forestillede os aldrig mere at see eller sankes i denne Verden. Særdeles var det sensibelt for min kjære Svigerfader Hr. Justitsraad *Hofmann**), som jeg baade for hans Datters og egen Skyld, har

*) Dennes Søn, *Niels Hofman*, kjøbte Bøttigersholm Gods i Fyen, og oprettede det under Navn „Hofmansgave" til Stamhus for min Fader, der var en Søn af *Erica Pontoppidan* og Capitain *Claus Bang*.

Udgiveren.

Aarsag at ære og elske indtil sidste Aandedræt. Efterat vi den 8. April vare reiste fra Kjøbenhavn, naaede vi den 16. Mai til bemeldte Fladstrand og forefandt just Skibet, som Dagen tilforn var ankommet, gik ogsaa strax til Segls og naaede i et Par Døgn til Øster-Riisøer i Agershuus Stift. Der faldt Vinden contrair i 3 Dages Tid, og den samme behøvede min kjære Kone til at forfriske sig lidet af sin Søesyge.

E. PONTOPPIDANS

REISE-JOURNAL

TIL OG FRA CHRISTIANIA

IN MAJO ET JUNIO

AAR 1749.

Da Hans Majestæt i Aaret 1749 foretog sig at glæde Norge med sin livsalige Nærværelse, tilsagde paa een Side min skyldige Underdanighed at opvarte Hans Majestæt, og paa den anden Side udkrævede mit i vanskelige Omstændigheder, forefundne Embede at indfinde mig ved den Kongelige Hofstat i Christiania siden jeg blev forsikret om at Hans Majestæt ikke denne Gang kom til Bergen.

Dagen for min Afreise overfaldt mig uformodentlig en Feber. Jeg lod aabne en Aare, men fandt at den begyndte orgasmus sangvinis blev heftigere derefter, saa at jeg noget nær maatte overgive mit Anslag om Reisen, særdeles da den var besluttet til Lands at foretage. Jeg consulerede en Medikum, som gav mig nogle Pulvere at bruge underveis og sagde saa at Reisen vilde snarere befordre end hindre min Sundhed. Dette befandt jeg saaledes; thi efterat jeg næste Morgen den 21. Mai havde begivet mig paa Veien, fandt jeg vel mod den Dags Aften nogle motus febriles, men siden slet intet ondt, hvorfor Herrens Navn være høilig lovet. Efter 4 Dages Reise igjennem Sogn Fjorden hvor jeg saae en Hvalfisk af maadelig Storhed, nemlig noget større end vores Baad, saavidt man i en Hast kunde see; (thi den tumlede sig bestandig op og need i Vandet) kom jeg Pintzeaften lykkelig

til Lærdalsør, hvorfra Veien til Lands skulle antrædes. Sidstmeldte Sted er en Dal omgiven med saa høie og steile Bjerge paa alle Sider, at den der boende Gjæstgiver Mons. Thestup forsikrede mig, man seer Solens Corpus ikke længer det hele Aar omkring, end de 4 Maaneder fra Medio April til med. August. I Dalen staaer 150 smaa Huse tæt tilsammen, saa der synes at være en liden Flek, men de allerfleste Huse findes ledige og tillukte Aaret igjennem undtagen ved Mikkels Dags Tid, da de aabnes og bortleies til Bergenske Kjøbmænd, hvilke forsamle sig der til det navnkundige Lærdals Marked, hvor ei alene af de omliggende Fjorder, men ogsaa af Egnen paa hiin Side Filefjæld, særdeles af Valders og Hallingdal, indfinde sig mange Bønder for at sælge deres Smør, Bukkeskind og deslige mod bergenske Fisk og andre Vare, som de til Hest føre en lang og besværlig Vei. I Lærdals Præstegaard en halv Miil oven for Øren opholdt jeg mig første og anden Pintzedag for Festens Skyld. Tredie Dag, som var den 27. Mai satte jeg mig til Hest med mit Følgeskab, besaaende i 3 Personer og nogle Skydsdrenge som fulgte Bagagen. De 6 Miil indtil Filefjeld kaldes med et almindeligt Navn Gallerne, og er nok at regne for den vanskeligste Vei, som kan findes i noget Land, særdeles den 3die Miil ved Stenebro, og den sidste Miil før man naaer Fjeldets høieste Top; thi det maa mærkes, at Veien gaaer saa godt som idelig opad, endskjøndt man ikke allevegne bliver det lige kjendelig vaer, efterdi man undertiden stiger saavel ned som op ad ved mange bugtede Veie paa Fjeldets Sider. Men at man de 6 Mile saa godt som bestandig avancerer i Veiret, det mærkes allerkjendeligst af den Flod Lærdals Elv, som stedse

følges i den lange bugtede og med høie Fjelde indsluttede Dal, hvor den idelig sees at møde med stærke Vandfald og Fosser eller Styrtninger over Klipperne, saa jeg ikke tvivler paa at jo de 6 Mile opløftede sig perpendiculariter eller lige opad i det mindste een Miil. Ved bemeldte Stenebro er Veien i Gallerne allerværst og farligst endogsaa for den bedste Rytter; thi al hans Konst bliver ham her unyttig, og han maa alene lade det komme an paa Hesten, hvilken gemeenlig viser større Forsigtighed end noget Menneske, i det han, hvor Fare er, prøver hver Steen om den ligger fast, med at sætte Foden først saa løselig derpaa, ligesom han ville spørge, om den ogsaa staaer fast paa sin Kant, efterdi Regnen ofte bortskyller den derunder liggende Sand og Gruus, saa at Stenen løsnes og viger om den ikke er flad nedentil. Disse Gallere ere at ansee ligesom uordentlige Steentrapper, deels gjorte af Naturen deels af Menneskens Hænder, hvor der i Fjeldet selv er et alt for steilt Stykke, som fyldes med opstablede løse Stene.

Veiens Grund er en saa kaldet Uur. Det er en Samling af store og smaa Stene, hvilke ved deres Udfald af det revnede Fjeld ere sønderslagne med Magt og i en Hast ligesom det kunde være kantede Stykker af knuset Glas eller Porcellaine i Millioner Tal, hvilket maa have været et skrækkeligt Fald fra det steile Fjeld. Dette sidste synes at have tabt sin halve Deel, hvilken ved at vige og falde ud har fyldt Grunden i den hosliggende dybe Dal, med en utallig Mængde af Steenstykker, nogle saa store som Huse og nogle mindre, men alle saa kantede og uordentlig blandede, at den igjennem disse ruinas horrendas møisommelig praktiserede Vei knap nogensteds i Verden haver Lige

eller Mage, hvilket sluttes deraf at endogsaa andre norske Heste, som ellers ere vante ved at stige i Klev eller Steentrapper, have ondt ved at komme herigjennem, og en forsigtig Reisende maa tage lærdalske Heste, som ere opvante ved Stedet. Vil man til Tidskortning paa disse fortrædelige og langsomme Trin laane de medfølgende Skydsfolk sit Øre, da have de nok at fortælle om gammeldags fabuleuse Bedrifter og Mirakler ved fornævnte Steenhobe. Snart vise de en stor fiirkantet Steen ei uliig en Kiste med Laag paa, hvilken kaldes Norges Skatkiste, og skal gjemme et uskatteerlig Liggendefæ. Dette har mange Lyst til, men ingen Frimodighed at angribe, da den, der gjorde det sidste Forsøg, som sees af nogle Hug med et Jern under Kistens Laag, skal være bleven ganske afsindig i sit Arbeide. Snart pege de paa et Sted, hvor St. Oluf snoede sin Hest saa at dens Baglænd kjendes i Fjeldet, hvilket vigede derfor, aabnede sig og lod ham ride heel igjennem, hvorfor der ere ligesom en aaben Hvelving af en Snees Favne. Ja om St. Olai Reiser og Bedrifter har den norske Bonde her særdeles mange ligesaa tvoværdige Relationer, saasom, at da han underveis skoede sin Hest, stode tvende Qvinder paa Fjældet og loe ham ud, hvilke strax bleve omskiftede til Steen og vises der endnu staaende, den ene med et Barn paa Armen, naar man langt fra betragter dem og tager Indbildningen vel til Hjælp. Da vi ved Middags Tid komme til Borgens Kirke og fandt Solens Hede i de trange Dale meget heftig, hvilede vi der nogle Timer førend vi antraadte den øvrige Vei til Fjeldstuen. De tvende første Mile har temmelig god Vei, men den sidste er desto farligere, og det skeer undertiden at en uforsigtig Reisende fra den smale

Fodstie styrter ud over et bradt Fjeld af nogle 100 Favne og drukner i den derunder løbende Elv, hvis Brusen i de trange Fosser er saa stærk, at en uvant Hest lettelig maatte blive sky og foraarsage dobbelt Fare. Mons. Røder Amanuensis hos min Præantecessor Biskop Marc. Müller, skal have gjort Begyndelsen af saadant Fald, men til Lykke blev han hængende ved Klæderne i et Træ paa Siden af Fjældet. Paa denne Vei ere nogle Stykker ligesom hængende paa Klippens Sider, eller tilføiede ved Bjelker, som bæres af undersatte Støtter og udkræve nøie Tilsyn af Veimesteren, hvis Ansvar er ikke lidet. Sildig paa Aftenen naaede vi det første Fjeldhuus kaldet Mariestuen, hvor og fordum skal have staaet St. Mariæ Capell, som have villet udbede sig den Hellige Jomfrues Hjælp eller ofre hende deres formeente Beskjærmerske nogen Taknemmeligheds Gave; thi ellers veed jeg ikke hvad et Capell skulle gjøre i denne Ørk, hvor intet uden Skov og vilde Fjeld er at see, og den Familie af Eremiter, som her boer og lever af Fædrift, har aarlig nogle Tønder Korn til Hjælp af Almuen, paa det at Reisende der kunde have Tilhold. Da Fjeldets Overdeel eller Aas endnu paa denne Aarsens Tid og et Par Uger sildigere er ganske bedækket med Snee, saa bruges ikke længer Fordringskab med Heste, hvis Fødder ikke kunde komme afsted, men man kjører paa smaa Slæder, som trækkes af Bønderkarle, der forud tilsiges i næstliggende Bøigder, og gaae over Sneen paa saakaldte Cruvier, det er nogle Krandse flettede af Vidiegrene, hvilke forhindre at Foden ikke synker ned. Af Nysgjerrighed forsøgte jeg at gaae et lidet Stykke paa disse Cruvier, men fandt den Gang noget umagelig,

da man ikke kan flytte Fødderne foruden at skræve temmelig vidt. Til 4 Personer og nogle Kufferter behøvede jeg 38 Mand og 7 Slæder. Disse haves ikke forud til bestandig Brug, men forfærdiges hver Gang af nye og holder ikkun til een Reise, undtagen Slædetræerne, som ere de saakaldte Skie, hvilken Fjeldbonden ellers, naar han gaaer ene, sætter under sine Fødder og løber derpaa ligesom paa Skridtsko. De ere $2^1/_2$ Alen lange og knap et Qvarteer brede, derhos tynde og glatte. Ovenpaa disse Skier byggede vore Skydsfolk i mindre end 2 Timer 7 Slæder, som de kalde Kjelker gjorte i en Hast ligesom Cruvierne af Vidiegrene, og dermed vare vi færdige i Morgenstunden Klokken 3, da hver satte sig paa sin Kjelke og havde 6 Mand til at trække sig hver ved en Linie af 10 à 12 Alen lang, paa det de ikke skulle gaae hinanden i Veien. Naar de have gaaet et Par Bøsseskud eller lidt mere, staae de stille for at puste eller og kaste sig ned i Sneen nogle Minuter, da de tillige hvile og kjølne sig midt i den stærkeste Sved, som ei ganske stoppes efterdi de strax staae op for at gaae videre. En større Prøve paa disse Folkes Haardførhed og at de ikke frygte for en Flussfeber, er dette, at de til Tørstens Dempelse æde Snee, eller og skrabe den lidet til Side, da derunder flyder Vand, som de lægge sig ned at labe ligesom Gedeons Soldater, item, at de til at tørre Sveden af Ansigtet gjøre sig Sneebolde og viske sig dermed saa vaade som de ere. Jeg ynkedes meget over dem indtil jeg saae det var deres Liv og Lyst, som de og gave tilkjende ved den Skjemt de bestandig drive og latterlige Viser som de sang. For at ikke blive sneeblinde eller dog svække Synet ved den bestandige Stirren paa lutter Snee, havde jeg efter en

forsøgt Vens Raad heftet et Stycke Floer i Hatten og ladet det nedhænge for Øinene. Saa gjør man ogsaa om Vinters Tid her til Lands for at afværge den skarpeste Kulde fra Ansigtet, eller rettere at holde den transpirerende Varme nogenlunde ved Huden, og i Sandhed befandt jeg at Floer giver saa vidt temmelig Lys og Varme i Ansigtet, skjøndt jeg i den Henseende trængde ikke synderlig dertil; endogsaa paa det Høieste af Fjeldet, hvor Sommeren varer alene de 3 Maaneder Junius, Julius og Augusti, men Vinteren med Iis og Snee omgiver de øvrige 9 Maaneder, efterdi man der er een Miil i det mindste perpendiculariter opløftet over Landets rette Horizont, og Solens Straaler har ingen saa stærk Repercussion som i Dalene, hvor vi Dagen tilforn fandt en Hede saa stærk, at den ei lod os reise i Middags Stunden.

Tvers over Fjeldet er Vinterveien afstukken med lange Stager, af hvilke een findes paa hvert 2 à 300 Trin rækkende 4 à 5 Alen over Sneen, hvilken uden disse Tegn vilde gjøre Veien vildsom særdeles i Taage eller Sneefog. Midtveis staaer en liden og steil Klippe kaldet Soltinden. Ved den har man det længste Prospekt jeg mindes nogen Tid at have seet; thi lige ud for sig kan man see indtil Bang i Valders, som er 12 norske eller 15 danske Mile borte, og bag sig seer man over Hallingdalen indtil Grændserne af Waass, som er omgefæhr ligesaa langt. Her havde jeg ventet at see nogle Rensdyr som paa dette Fjeld har deres Tilhold og findes i store Flokke naar Jægerne sætte efter dem. Deres Føde er den graa Mos som voxer paa Fjeldet, og hvilken at finde de skrabe og sparke Sneen tilside.

Om Sommerens Tid have de Lyng og smaa Riis

nok, saaog nogle Bær af rød Farve, hvilke endogsaa om Vinterens Tid modnes under Sneen og smage næsten som Rips dog noget surere og haardere. Folket søgte nogle af dem og de syntes mig i det mindste for Rensdyr ganske gode.

Efter 7 Timers Fart paa vore Kjelker naaede vi Kl. 10 om Formiddagen til den anden Fjeldstue, som er ikkun 2 Mile *fra den første, skjøndt* man betaler for 3 Mile da Veien er tung. Ved Enden af dette Stykke havde min Tjener nær kommet i Livsfare ved Skydsdrengens Uforsigtighed; thi da de, naar Veien gaaer ned ad, maa med deres Linier holde Slæden tilbage, ligesom de ellers trække den frem, saa lode de den paa et steilt Sted beholde sin fulde Fart og løbe et langt Stykke ned, da min Tjener tumlede og gjorde en culbutte over den anden skjøndt Sneen tog Stødet af og han fik ingen synderlig Skade. — I denne Fjeldstue kaldet ny Stuen forfriskede sig vore Folk med os indtil Middags Tid, og da bleve vi saadan Fare vaer, som kom mig til at raadslaae endnu en halv Time enten jeg vilde vende om igjen eller vove at gaae videre. Sagen var denne, at vi nu havde for os en Søe af en halv Miil kaldet Utreen. Denne var paa det høie Fjeld endnu ganske tillagt med Iis og Snee. Men den Iis holdt jeg for saare bedragelig paa saadan Aarsens Tid, nemlig d. 28de Mai, da det var varm Sommer i de nærmeste Dale, hvor Sæden var alt temmelig opkommen og jeg altsaa meget tvivlede paa at Isen kunde bære, særdeles da jeg saae at imellem Isen og Sneen stod Vand, saa det syntes vi kunde have sjunket igjennem før man tog sig vare. Dog Folkene talte os Mod ind og forsikrede paa deres Forfarings Grund, at man endnu

een Uge eller længere kunde vove det. Vi gjorde saa og slap, Gud skee Lov, uden mindste Skade over Søen, som var det sidste paa Fjeldaasen; thi siden gik bestandig nedad een Miil til Skogsta, som er det første Sted i Valders og har en Samling af nogle Bøndergaarde, dog kostede os denne ene Miil næsten 4 Timers meget fatigante Reise, efterdi Sneen paa denne Side af Fjeldet laae ikke over alt men var mange Sted bortsmeltet og i dens Sted Moradser, oversvømmede Marker og her og der overblevne halv smeltede Sneedriver eller som de paa Norsk kaldes, Fond at trække Slæderne igjennem, hvilket kostede Skyds-Folket, der gemeenlig gik i Vand til Knæerne, et Arbeid som Heste maatte krympe sig ved. Fra Skogsta, en Samling af nogle Bøndergaarde ligesom en liden By, gik vi med 7 Heste $1^1/_2$ Miil til Wang i Valders og naaede Præstegaarden ikke førend om Aftenen Klokken 10, anseet at denne Vei er kuns lidet bedre og i visse Henseender farligere end Gallerne paa den anden Side af Fjeldet. Et Par Steder falder Fodstien paa Siden af det bratte Fjeld, der følger Vandet Lillemiøs, saa ganske knap og smal, at dersom tvende Ridende ved Aftens Tid mødte hinanden foruden at sees itide og undvige hvor Veien endnu tillod det, da synes mig og flere, at de begge maatte uophørlig holde op og see paa hverandre foruden at kunne enten passere forbi eller finde Rum til at vende deres Heste tilbage, ja jeg mener de slap ikke lettelig af den Knibe paa anden Maade, end at een maatte see om han kunde holde sig ved en Kant af Fjeldet eller og ved et Reb hidses op at naar nogen kom dem til Hjælp, og siden lade sin Hest jages ud eller styrtes i Miøsen paa det Veien maatte aabenes for den anden.

Hos Præsten i Valders, Velærværdige Hr. Kastberg, blev jeg den 29. liggende stille og forfriskede mig nogenledes, da jeg den 30. red 3 Mile til Slien, hvor Præsten Velærværdige Hr. Rugge en vittig og activ Mand, der tillige for sin medicinske Videnskab søges som Læge i denne hele Egn, tog vel imod os og næste Dagen med sin Baad befordrede os 2½ Miil til Overdal, hvorfra vi rede ligesaa langt til Baags Fossen og bleve der Natten over. Dette Steds Situation i en bred Dal omgiven med meget høie og lystige Bjerge samt gjennemskaaren af en stor Flod, der uden Tvivl kommer fra Slieer Vandet, er saa behagelig for Øinene, at dersom Kongerne endnu holdt Hof i Norge, blev her nok eet af deres skjønneste Lystslotte. Særdeles give de adskillige store og smaa Elver, som her med en maadelig Susen og af deres Skum ganske kridthvide falde slangeviis ned over de grønne Bjerge, saa anseelige Caracter eller Vandfald, at Naturen ved ingen Konst fuldkommen kunde imitteres. En Mand ved Bangs Fossen, hvor der ere adskillige Saug Møller, fortællede os at han havde kastet et og andet Dyr ud i den store Fos for at see, om de som ellers pleie at redde sig med Svømmen, kunde gjøre det her, men intet holdt Prøve uden en And, paa hvilken han klippede Vingerne og kastede den saa ud i det brusende Svelg, da den vel i Begyndelsen blev usynlig, men efter et Par Minuter kom op igjen og reddede sig. Vandfaldet er her saa stort, at de stenkende Draaber paa en temmelig Distance gjøre ligesom en sagte Støvregn og naar Solen skinner giver det en artig Refraction. Den 1. Juni satte vi os igjen til Hest og red over en høi Fjeldaas 3 Mile til Bondegaarden Kamle, hvor vi hvilede os i den

hede Middags Stund, som var utaalelig dersom ikke den tykke Skov gav bestandig Skygge. Samme Aften naaede vi til Lands Præstegaard, hvis Beboere Velærværdige Hr. Dorf, en Søn af Biskoppen i Christiania, beholdte os næsten en Døgn hos sig, da vi anden Dag Aften gik til Baads paa Kramsfjorden, hvis Elv fører mange store Flaader af Saugtømmer og løber ud til Bragnæs eller Drammen. Dog kunde vi ikke betjene os af denne Fart længere end 3½ Miil og samme Vei faldt besværlig nok; thi da vi skyede Dagens hede Soelskin, som imellem Bjergene concentreres meget heftig, saa betalte vi retskaffen med Nattekuld, mod hvilken man ikke kunde værge sig uden ved at tage fat paa Aaren og roe et Stykke imellemstunder. Paa et Sted kaldet Røgen, hvor Kong Halfdan Svarte, Kong Harald Haarfagers Fader sank ned med sit Mandskab igjennem Isen og druknede, steg vi i Land og satte os til Hest da vi i Morgenstunden naaede det store Skifte kaldet Granvolden, hvor vi noget længe maatte bie efter Skyds Hestene og imidlertid besaae det, som sjelden sees, nemlig tvende store og fuldkommen murede Kirker med anseelige Taarne staaende paa een Kirkgaard ongefæhr 30 Alen fra hverandre, hvilken overflødige Bygning skal have sin Herkomst af tvende fordum der boende adelige Søsteres Æmulation understøttet af de Tiders Overtro.

Egnen heromkring er atter heel behagelig at see til og har imellem Skovene mere Ager-Jord end jeg havde tænkt at finde paa denne Vei. Broerne ere her langt sikkrere og bedre bygte end paa hiin Side Fjeldet, hvor de aldrig passeres af nogen Vogn, men alene af gaaende eller ridende Folk, hvilke sidste dog mangen Gang maa stige af og lade Hesten gaae efter

sig, saasom Broernes Struktur ikke taaler nogen synderlig Tyngsel; thi da deres Aag er temmelig langt fra hverandre, saa slynge og svinge de sig op og ned ligesom de ville falde. Deres Bygnings Maade bringer dette med sig da de holdes uden noget Jernbaand, alene ved Træernes Jevnvægt; thi naar en halv udlagt Bjelkes Længde slipper, lægges den anden og tredie der oven paa *lidt længere* ud over indtil de sankes med ligesaadanne Bjelker fra den anden Side af Aaget, og derimellem er ingen Understøttelse. Endnu maa jeg her antegne en singularité som saaes paa mange Steder, nemlig at da Bjørne og Ulve ere Landmandens farligste Fjender i Henseende til hans Kreatur, saa pryder han gemeenlig Udsiden af sine Huse med Bjørnehoveder ligesom med glorieuse Trophæer eller Seiers Tegn. Fogderiet betaler dertil hans Skud med 2 Rbd. og for Huden kan han faae dobbelt eller 3 Gange saa meget. Fra Graavælden red vi samme Dag 4 Mile over Harskoven indtil Hakkedals Jernværk, hvor Frue Kammerraadinde Sverding, som havde spurgt jeg var i Vente biede forgjæves efter mig til Midnat, hvilket gjorde mig meget ondt, da jeg siden hørde det; thi som det var sildig og vor Eqvipage temmelig vaad, søgte vi Logement i en Bondegaard ei langt fra Værket, og tørrede der vore Reiseklæder for at lade dem næste Dagen bløde paa ny, hvilket og skede da Regnen vedvarede de 4 Mile og gjorde Veien over Bjørneaasen som desforuden er en glat Klippe, dobbelt vanskelig, hvorfor vi mangesteds maatte staae af, for at ikke sidde med Frygt paa Hesten, hvis Ryg jeg ellers nu ved mange Dages Riden var bleven saa vel vant ved, at det omsider ikke faldt mig tungere at sidde til Hest, end i den

mageligste Vogn. Ogsaa deri er Vanen den anden Natur. Samme Aften som var Onsdagen den 4. Juni naaede vi endelig Christiania, og havde havt ondt ved at finde et beqvemt Logement, hvis ikke det samme forud ved en god Ven var bleven bestilt, efterdi de bedste Huse vare anviste Hof-Staten, de Kongelige Raad og Collegier, saaog adskillige fremmede Magters Ministre, hvilke tillige med en Deel fra Landet indreisende Fremmede kom denne ellers temmelig folkerige Bye til at vrimle af Mennesker, og disse foraarsagede strax nogen Dyrtid paa Madvare af det Slags som daglig maatte tilføres, saasom levende Kreatur, fersk Fisk og deslige; thi da Landmanden i samme Foraar havde havt en usædvanlig stor Foertrang, saa var man ikke istand til at bringe noget langt fra. Hertil kom dette at Veiene bleve hver Dag besværligere ved den just indfaldende Regn, som paa ellevte Dag fra min Ankomst holdt ved baade Nat og Dag hartad uden Ophør. Dette Tilfælde var saa extraordinair, at da den bergenske Regn ellers er bleven til et Ordsprog, saa spurgde mig mine gode Venner for Skjemt, om jeg ikke havde bragt den med mig? Jeg forsikrede da endnu ikke at have seet halv saa stor Regn den Stund jeg havde boet i Bergen. Imidlertid tilraadede jeg dem at indføre hos sig den bergenske Mode at lade bære de saa kaldte parapluis over Hovedet, naar man ikke er forsynet med en tillukt Vogn. Denne sidste var i de Dage rar at faae enten til Leie eller til laans, efterdi enhver behøvede den, og Opvartningen til Hove udkrævede at man i det mindste maatte komme med tørre Klæder.

Efterdi Slottet Aggerhuus i mange Aar ikke har været istand til at logere det Kongl. Herskab, saa havde

Haus Majetsæt allernaadigst fundet for godt at beboe Hr. Generalmajor Huusmanns Huus i Forstaden Vaterland, hvilken i de regnagtige Dage svarede dobbelt til sit Navn, formedelst den nedrige Situation, hvorover ogsaa Høibemeldte Hans Majestæt efter at en liden Tour var gjort til Friderichsstad og Friderichshalds Fæstnings Beskrivelse, ved sin Retour allernaadigst fandt for godt at udvælge et andet Logement i Byen selv, nemlig, udi Hans Excellence Hr. Feldtmarskal Arnolds Gaard. Et Par Dage efter min Ankomst indfandt jeg mig ved Hoffet, for at udbede allerunderdanigst den Naade at gjøre Hans Kongelige Majestæt min ringe Opvartning, som kort efter blev allernaadigst akkorderet, da jeg med Glæde fandt vores eiegode Monark uforandret i alle Henseender undtagen saavidt Hans Kongelige Majestæt syntes mig noget mere fyldig og robust. Udi den sædvanlige Naade og Lifsalighed med hvilken Hans Majestæt stedse imodtager sine tro Tjenere ogsaa fra mange Aar har antaget mig, fandt jeg ligeledes ingen Afgang. Jeg udbad mig fremdeles den Naade endnu tiere at gjøre min allerunderdanigste Opvartning, som og skede i alt trende Gange, da jeg fornemmelig talede om min Reises Øiemærke, som var at aflægge min allerunderdanigste Taksigelse for den særdeles naadige Protektion mit Embede saavelsom jeg selv havde nydt hidindtil, samt at udbede mig allerunderdanigst dens Continuation, hvorom jeg fik al ønskelig Forsikring, og kan sige til Guds og Kongens Ære at Løftet hidindtil er bleven opfyldt ved adskillige Expeditioner. Udi den Kongelige Svite, som ellers ikke var meget talriig, havde jeg den Glæde at see og tale med adskillige gamle Venner og Bekjendte af Hofstaten, som

alle haabede at see mig et Par Aar derefter i Bergen, ligesom Hans Kongelige Majestæt Selv engang sagde mig, Han havde isind efter 2 Aars Forløb at indfinde sig i dette Rige paa ny, og da at besee Bergen med Vesterkysten af Landet. Nogle spaaede mig, jeg fik nok Ordre at prædike for Hans Majestæt den 2den Søndag efter Trinitatis ligesom Stedets Biskop havde gjort 8 Dage tilforn. Men man sluttede nok at jeg i den Urolighed hellere var forskaanet derfor, som og skede. Derimod havde jeg den Fornøielse at see og tale med een og anden god Mand der paa Stedet, og maatte forundre mig over at finde Staden Christiania i de 29 Aar siden jeg sidst saae den, efter udvortes Anseelse, saavel hvad skjønne Bygninger, som Hauger angik, mærkelig omskiftet til sin Fordeel. Særdeles havde man nu i Forstæderne god Forraad paa allehaande Haugvæxter af det Slags som fordum førdes derhen fra Holl- og Engelland i den Mening, at de her ikke kunde voxe, hvilket Forfarenhed lærer at være ganske anderledes; ligesom og endeel Fabriqver og Haandværker begynde der efterhaanden at faae bedre Fremgang. Derimod udhugges Skovene i Oplandet mere og mere til Saugbrug, Eiernes Nytte, saa at Stadens bedste Kjøbmandskab med Bretter og Bjelker knap kan i Længden blive ved at florere saa stærk som i dette sidste Sekulo, da Christiania af Engelland alene har trækket mange Tønder Guld, og en Deel Kjøbmands Familier ere komne til considerable Velstand.

Det som frem for noget andet synes at bestride denne Byes Velfærd er, efter hver Mands Tilstaaelse, en luxeriant og overdaadig Levemaade, hvilken man deels lærer Engelskmanden af tilligemed hans Sprog,

som mange her tale og flere forstaae, næsten ligesaa godt som man i Danemark forstaae Tydsk. Deels gjør Hof-Retten Armeens Stabsofficerer og deslige Omstændigheder som følge en Hovedstad, at man der frem for nogensteds i Norge piqverer sig af gentilesso, ambition og æmulation, hvilken ruinere mange, som nyelig vare i god Velstand, og forbyder flere at komme nogen Tid deri. Saa vidt *priser jeg mine Naboer i* Bergen, *hvilke ved langt større Handel,* Næring og Riigdom hidindtil synes at holde temmelig *fast paa* gammeldags Tarvelighed og sparsommelig Levemaade, skjøndt deres Afgud Merkurius er dem i anden Henseende ikke mindre farlig. -- Ved samme Leilighed og Anledning af min Nærværelse i Kristiania, ville jeg gjerne tillige udspore nogle visse historiske Efterretninger det Steds Ting eller Personer angaaende, særdeles saadanne som havde Hensigt til Kirkehistorien; men dersom det havde været mit Hoved-Øiemærke, da maatte jeg siges at have gjort forgjæves Reise. Endogsaa Ting vore Tider tilhørende ex. gr. Biskop Borthol. Deichmanns Dødsdag i Aaret 1731, udkrævede nogle Dages flittige Efterforskelse, førend jeg kunde faae udsporet at det var den 18. April, og dersom de øvrige vigtige Omstændigheder af denne mærkværdige Mand ikke allerede havde været mig bekjendte, da skulle jeg her have søgt de fleste forgjæves. Til Krigsøvelse, Kjøbmandsskab og visse mekaniske Ting er Nordmandens Natural ligesom af sig selv tilbøielig. Derimod behøver han endnu meget at anføres til Sindets Dyrkelse, særdeles det man kalder belles lettres. Præsidenten i Kristiania Hr. Justitsraad Feddersen, hvilken jeg længe havde kjendt i Kjøbenhavn som de Kongelige Pagers Hofmester,

fortællede mig sit Anslag om at sanke et Societet her i Landet af saadanne Medlemmer, som særdeles ville være betænkt paa at sætte alle Dele af Landets Historie, særdeles dets naturlige Kundskab, i fuldkommen Lys. Hertil ønskede jeg ham Lykke, samt fremdeles Lyst, Leilighed og Lemmer af det Slags der baade kunde og ville gjøre Alvor af at opmuntre og anføre deres Landsmænd til videre Granskning og Eftertanke om det Fædreneland, hvilket de dog elske vel saa høit, at ikke Franzosen, ja end ikke den i sit eget saa slet forelskede Engellænder selv deri gaaer dem over. Den 16. Juni foretog Hans Kongelige Majestæt som nyelig blev erindret, paa nogle faa Dage en Reise til de tvende Grændsefæstninger Frederichsstad og Frederichshald, agtede ogsaa kort efter sin Tilbagereise derfra at fortsætte Reisen over Dovre-Fjeld til Tronhjem, skjøndt dette Dessein af tilfældige Aarsager siden blev forandret og retour-routen tagen over Kongsberg, Bragnæs og Laurvigen. Kunde jeg have seet det forud, da havde jeg ikke forladt Hofstaten i Kristiania. Men da jeg gjerne ville benytte mig af Sommeren til min Visitationers Reiser, saa søgte jeg kort før Deres Kongelige Majestæters Reise til Halden, min allerunderdanigste Afskeds Audience, velsignede Kongen og fandt Hans Majestæt, som sædvanlig, fuld af Ædelmodighed og alt det der kan forpligte hans Tjeners Hjerter til Troskabs Nidkjærhed.

Den 17. Juni begav jeg mig paa Veien tilbage og tog den efter nogle Venners Raad, over Gjalderaasen til Nitsund, efterdi den store Vandflod og Regnen havde kastet nogle Broer af. Fra Nitsund gik jeg paa en liden Baad op ad Elven til Hakkedal og gjorde paa de 2 første Mile til Berkenes en heel

forunderlig Seilads over Buske og maadelige Trætoppe; thi ved den langvarige Regn var Elven voxet saa høit, at den havde opfyldt Dalen, som paa begge Sider staaer fuld af Elle og Birketræer, hvis Toppe kjendtes ikkun lidet over Vandet og mange Steder knap tillode os at trænge igjennem med Baaden. Her saae vi rette insulas natantes eller svømmende Stykker Land af 30 à 40 Alens Længde med maadelig voxende Træer staaende paa, som Vandfloden havde reven løs. Begge Plinii, særdeles den yngre skriver *Lib. 11* Epist. 20 om slige Raritæter i Italien, og jeg troer ikke at de har været anderledes. Fra Berkenæs reed jeg og mine Folk $1^1/_2$ Miil til Hakkedals Jernværk, hvis Eiere Hr. Kammerraad Sværding, en meget hospital Mand, som Nordmænd gemeenlig ere, havde i Kristiania indbudet mig at see hans Fabrik. Dette skede med Fornøielse, helst jeg aldrig tilforn havde seet en Masovn og hvad der hører til at smelte det haarde Jern, hvilket i en gloende Strøm udflyder og fylder de i Sand aftrykte Former til Kakkelovn eller andet Arbeid. Deslige Værker, som Norge nu har mange af, udkræve en utrolig Mængde af Kul, hvilke de næstliggende Bønder imod en vis Taxt ere pligtige at tilføre. Dette kunde Skovene ikke udholde dersom ikke Naturen her tillands var saa ganske færdig til at give den Slags Grøde af sig, naar den ikkun maa have Fred og ikke af Bonden selv, som synes ret at være en Skovhader ruineres, nu ved Braateild, (endogsaa paa de Steder hvor man ikke agter at rydde Jorden til bestandig Ager og Eng, men alene for at kaste her og der en Haandfuld Korn blandt de svedne Stubber) nu ved at vise, som man kalder det, til Gederne; thi her er den Bonde som i Foraaret hugger

2 à 3000 ranke Gran- eller Fyr-Stammer alene for at føde sine Geder med det unge Skud i Toppen. Paa min Vei, hvilken jeg fra Hakkendal af tog ligesom tilforn igjennem Lands og Valders Fogderi, saae jeg med Forundring, særdeles i Valders, det jeg knap havde troet uden Syn, nemlig at alene i de Skove, som vi passerede, forraadner og forkommer aarlig mere ja langt mere Træ end det som Kjøbenhavn eller Hamborg kunde hehøve til Brændeved. For at faae en maadelig Tømmer-Stok ud, fælder Bonden uden Betænkning hele Snese mindre, som aldrig flyttes af Stedet. Korn og Græs groer her i Dalen ganske rigelig, da det første giver 8 à 10 Fold igjen. Dog er Græsning af Sæterne høit til Fjelds, hvor Bønder-Pigerne 2 à 3 Mile fra Gaarden, leve som Eremiter, malke deres Kreature og gjøre Ost og Smør, Bondens bedste Næring, hvilket Smør sammenæltet i store Stykker og svøbte i Klude fylde hele Slæde-Læs, hvorpaa det ligger opstablet og kjøres paa Vinter-Føre ned til Kjøbstæderne, hvilke næsten alle ligge ved Fjorder eller Elvenes Udløb i Havet; thi siden Store-Hammer paa Hedemarken temp. Reformat. tilligemed Bispedømmet og Capitulet gik tilgrunde, findes midt i Landet ingen Kjøbstæder uden Kongsberg og Røraas. Ja ikke engang Landsbyer finder man her samlede, men for den bjergagtige Situations og smaa Markers Skyld ikkun een 2 à 3 Bøndergaarde. Saadan Samling synes ofte som en liden Bye efterdi hver Gaard bestaaer af 6 à 8 à 10 separate smaa Huse temmelig net og vel bygte; ja langt anseeligere og tillige mageligere end i Bergens Stift, hvor Bonden har sjelden en Glarstue med Vindver paa Væggen, men meest Røgstuer hvor Vindvet er paa Taget, og

lukkes op saalænge Røgen skal drive ud. Ved en hastig Reise naaede jeg den 23. Juni om Aftenen atter til Skogsta under Filefjeld og red derpaa op næste Morgenstund, som var St. Hansdag, i et tykt og taagefuldt Veir, men da vi naaede Fjeldets Høide blev det temmeligt klart, hvorimod Dalen under os saaes endnu hænge fuld af Skaade og vaade Skyer. Da Sneen nu var saa godt som ganske smeltet og Fjeldaasen som en anden tør Mark, saa toge vi fra Nyestuen af en anden Vei end paa vores Henreise, meest for at see den paa Fjeldet liggende St. Thomas Kirke, i hvilken uden al Fornødenhed og alene efter ældgammel Sædvane, holdes aarlig een eneste Prædiken, nemlig paa Mariæ Besøgelsesdag, maaskee fordi den Dags Text siger at Maria gik hastelig over Bjergene. Imidlertid har Præsten et temmeligt Legatum for at holde den ene Prædiken, og han har da saadanne Tilhørere som han kan være vis paa at søge derhen, endeel af overtroende Indbildning om at faae ved slig Valfart deres Sundhed igjen, eller og mod nogen Pengeoffer, som gjemmes i St. Thomæ Sparebøse til Kirkens Reparation, at betale Herren deres Løfte, hvorfor Kirkens daglige Navn ogsaa er en Lovekirke sc. cui vota pia sunt facienda: endeel sankes der ogsaa den Dag, som Løsgjængere, til Drukkenskb, Løsagtighed og liderligt Selskab, hvorover jeg hørde Præsten i Wang Velærværdige Hr. Kastberg klage. I fordums Tid skal nær ved denne Kirke have været et Jernværk, hvoraf Dalen endnu kaldes Smiddedal. Dette er bleven øde siden man har fundet Jernmalm nok paa beleiligere Steder, hvorfra Transporten bedre kunde skee, at jeg ei skal tale om, den Skov som falder her oppe er saare liden,

da Sneen ligger alt for længe og Kulden saa høit oppe er alt for penetrant dertil at Træerne, som bestaae alene i Birk og Elle, kunde faae nogen synderlig Vext. Om Eftermiddagen da vi naaede Fjeldets anden Side, begyndte det at snee, hvilket just paa St. Hansdag var mig noget fremmed, men da vi havde redet saa meget som en Fjerdingvei ned ad, forundrede jeg mig ikke *længere*, efterdi den synkende Snee alt *efterhaanden* omskiftedes til Regn, ja temmelig varm Regn, ligesom det i Dalen var ganske mildt og frugtbar Sommers Veir. Man sagde mig og, at det paa Fjeldet gemeenlig ikke regner anderledes end i Form af Snee, hvilken da først bliver til Regn naar den i en lavere og mildere Luft ved Varmens *Refraktion* fra Jorden smeltes og bliver til Regn. End mere uvantelig var det mig ved min Tilhagekomst at høre, her havde i Bergens Stift, eller paa denne Side af Filefjeld i min Fraværelse været temmelig Tørhed og bestandig Varme, hvorimod paa hiin Side Fjeldet i al den Tid, nemlig Juni Maaned igjennem var saa idelig Regn og vaadt Veir, som fast Ingen kunde erindre. Dog siger man at denne Alternation skal være sædvanlig nok, at naar cis-montani har godt, da har ultra montani ondt Veir, efterdi Skyen støder an og bryder sig mod Fjeldet, forstaae den hele catena montium, som deler Norge fra Finmarken af, indtil midt i Christiansands Stift hvor dets Ende siges at være hastig afbrudt og have en præcipice af utrolig Høide, ret fæl til at see. Disse Juga montium concatenata tage af næstliggende Egne snart eet, snart det andet Navn, saasom Jøklefjeld, Hardangersfjeld, Filefjeld, Lumsfjeld og endelig Dovrefjeld, over hvilket sidste Passagen falder til Tronhjem. De

okkupere vel en femte eller sjette Part af Norges Horizont, og ere aldeles ubrugelige og ubeboelige paa Fjeldaasen selv, med mindre man efter mine uforgribelige Tanker kunde beplante dem med nogle Kolonier af saadanne Fjeldfinner og Lapper, som i Finmarken beboe og med Rensdyr besætte det Fjeld Kølen, hvis Klima er langt haardere og ligger 100 Mile høiere. Jeg tænker at mange 1000 Finnefamilier kunde leve her langt bedre end der oppe, ja ligesaa vel som den liden *morlakiske* Nation lever paa Bjergene i Dalmatien og gjøre i *Krigstid* Venetianerne god *Tjeneste*. *Altid* vare de bedre end *Fjeldfanter*, hvilke ere i Norge ongefæhr at ansee ligesom i andre Lande de saa kaldte Tater eller Zigeuner. Da jeg sildig paa St. Hansdags Aften kom til Borgens Kirke, som er den første i Bergens Stift og et Annex af Lærdal, agtede jeg at blive der Natten over, helst den Dags Riden af 7½ Miil temmelig havde fatigeret mig, skjøndt Vanen nu var bleven en halv Natur. Men da jeg ved Borgen spurgde, at min kjære Kone fra Bergen var dragen mig imøde og biede efter mig i Lærdal, item at Sognepræsten sammesteds Velærværdige Hr. Hans Atche havde opsat sit forehavende Bryllup et Par Dage i den Forventning at jeg endnu kunde komme og forrette hans Copulation som han havde bedet mig om, saa lod jeg endnu samme Aften sadle friske Heste og red med tvende Skifter den Nat over Gallerne heel betynget af Søvn og saaledes at tvende Skyds Guter holdt mig under Armene. Dette havde ikke gaaet an dersom ikke Natten paa den Aarsens Tid var ganske lys, saa man endog ved Midnats Tid kan læse den fineste Tryk.

Herren være lovet som gav sine Engler Befaling at bære mig paa Hænderne, saa jeg ikke stødte min Fod paa nogen Steen, ja i ingen Henseende tog mindste Skade paa denne ellers heel vanskelige Reise, som frem og silbage var 124 norske Mile. Han være fremdeles min Gud og gjøre de øvrige Trin af mit Levnets Pillegrimsskab visse og stadige ved sin gode Aands Drift i al Sandhed og Retfærdighed, saa jeg engang maa lægge min Vandrestav med en god Samvittighed, sove i Fred, og opstaae til det evige Liv, Amen!

Efterskrift.

At *fortsætte* Pontoppidans Levnetsbeskrivelse fra det Punkt, hvor Forfatteren selv har afbrudt den, vilde være at miskjende dens Natur som en Selvbiografi; det vilde ogsaa af den Grund være urigtigt, fordi det maatte blive umuligt at gjenfinde den personlige, gemytlige Tone, som er dens Særkjende. Men det Spørgsmaal maa naturlig paatvinge sig Læseren: hvad blev der saa videre af Manden og hvorledes saa Slutningen af hans Liv ud? Til Svar herpaa hidsættes nogle Ord om hans sidste Leveaar og Virksomhed.

Som Biskop i Bergen arbeidede Pontoppidan med sin vante Iver og Kraft indtil de første Maaneder i 1755, naturligvis nærmest i sit kirkelige Embede, men ogsaa *med det samme* forskende Blik paa Landet, hvori han nu levede, og overhovedet paa de omgivende Forhold, der er karakteristisk for hans Væsen. Ved Siden af theologiske Arbeider, Hyrdebreve til Stiftets Geistlige, Anvisning for Skoleholdere, samlede han Oplysninger om Norges Naturhistorie og udgav et omfangsrigt Værk derover. Vistnok forekommer heri Meget, der ikke har kunnet udholde den fremadskride Videnskabs Prøvelse; men Værket gav Stødet til den norske Naturs alvorlige og omfattende Undersøgelse, saaledes til videnskabelige Bestræbelser, der have fundet det norske Folks Deltagelse og endnu sætte Norges ypperlige Naturforskere i fuldt Arbeide.

Denne omfattende Virksomhed undgik ikke Regeringens Blik. Man fandt Pontoppidan skikket til en vanskelig og ansvarsfuld Post i Statens, Kirkens og Videnskabens Tjeneste, nemlig som Prokantsler ved Kjøbenhavns Universitet. Til dette Embede, der skabtes for ham, kaldtes Pontoppidan af Kong Frederik den Femte i Mai 1755. Man kunde ikke skjule for sig selv, at Universitetet dengang i flere Henseender var *i Forfald* og ikke gjorde den Nytte, det burde. Det havde vel en *mægtig* Patron i Ministeren Grev Johan Ludvig Holstein; men dennes andre Forretninger satte ham ud af Stand til at følge og afhjælpe Manglerne i det Enkelte. Derfor trængte han til en Medhjælper ved Universitetet selv, — en Mand, der som Professor og Videnskabsmand stod Universitetets Lærere nær nok til at see ind i dets daglige Gang, og dog saa frit til dem, at han ikke var hildet i deres Synsmaader og Interesser. At Pontoppidan har røgtet dette Kald med samme Nidkjærhed, som de Embeder, der tidligere havde været ham betroede, seer man blandt Andet af hans Indberetninger til Regeringen. I Et og Andet har han ogsaa fremkaldt Forbedringer og vel i det Hele bevirket en fastere Gang i Undervisningsarbeidet. Alt hvad han vilde, kunde han rigtignok ikke udrette; men deri er det ikke gaaet ham værre end andre virksomme Mænd. Den store Statsmand Kardinal Richelieu sagde jo endog, at kunde han sætte en af tre Planer igjennem, var han veltilfreds.

At en saa nidkjær Embedsmand som Pontoppidan, dertil en Mand af saa udpræget religiøs Retning, ikke kunde undgaa Stridigheder, vil findes naturligt. Selv var han i sine yngre Aar ikke fri for den pirrelige Selvfølelse, der karakteriserer kraftige Naturer. Den bragte ham i Slutningen af Christian den Sjettes Tid i en ubehagelig

Strid med Historikeren Langebek, der vel ved Kongens Indgriben nødtes til at ydmyge sig for Pontoppidan, men paa en saadan Maade, at dennes Ydmygelse i Virkeligheden blev større end Modstanderens. Og han maatte et Par Gange værge sig imod uberettigede Anfald paa hans gode Navn og Rygte. Men der er ikke bleven nogen Plet hæftende ved hans Ære; og smukt er det at see Pontoppidan og Langebæk *snart række* hinanden Haanden som forsonede *Venner*. Overhovedet var der for megen Alvor i Pontoppidans Christendom til at den ikke med Aarene skulde luttre hans Personlighed under fortsat Kamp imod naturlige Skrøbeligheder. Historikeren J. H. Schlegel udtalte nogle Aar efter Pontoppidans Død sin Høiagtelse for Manden og tilføiede netop i Anledning af hans Strid med Langebek, at som Pontoppidan skred frem i Alder, skred han ogsaa frem i Mildhed mod Andre og i Kjærlighed til Sandheden.

Erik Pontoppidan maatte have fornægtet sig selv, havde han ikke været virksom for nyttig Kundskabs Udbredelse ogsaa i det sidste Afsnit af sit Liv. Dette viser „den danske Atlas", en historisk-topografisk Beskrivelse *af Danmark*, hvoraf han selv dog kun fik udgivet de to første Dele i Aarene 1763—64, medens de fem sidste Tomer skyldes hans Svoger Hans Hofman og Langebek.

Om Pontoppidans Endeligt findes følgende Optegnelse:

„Han døde i Kjøbenhavn i sin Prokantsler-Residents 1764 d. 20. December Kl. $4^1/_2$ Eftermiddag, og det meget hastigt; thi han var tilforn ikke sengeliggende, havde dog nogen Tid befundet sig slet af en Trykning for Brystet; men da han paa sin Dødsdag sad og skrev, var Dødens Time midt i hans Arbeide kommen. Han mærkede det selv og sagde til sin Frue, som stod ved ham,

disse Ord: „Hils mine Venner og siig, jeg døer i Troen til Guds Søn". Da disse Ord vare udtalte, døde han".

Erik Pontoppidans Skrifter ere enten religiøse og kirkelige, eller historiske og topografiske, eller af naturhistorisk Indhold. Af den førstnævnte Række ere følgende de betydeligste:

Sandhed til Gudfrygtighed, d. e. Forklaring over Luthers Katechismus, 1737.

Den nye Psalmebog. 1740.

Menoza, en asiatisk Prinds, som drog Verden om og søgte Christne. 1—3. 1742—43.

Opvækkende Hyrdebreve, Bergen 1753.

Af hans historiske Skrifter fremhæves hans Hovedværk:

Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici oder Kirchen-Historie des Reichs Dänemark, Th. 1—4. 1741 52.

Topografiske Skrifter ere, blandt flere:

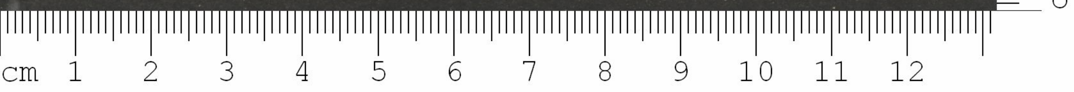
Marmora Danica, T. 1—2. 1739—41 (en Samling af Indskrifter, især Gravskrifter, fra Danmark og Slesvig).

Origines Hafnienses, eller Kjøbenhavn i sin oprindelige Tilstand; 1760.

Den danske Atlas (T. 1—7. 1763—81).

Til Naturvidenskab henhører:

Forsøg til Norges naturlige Historie, T. 1—2. 1752—54.

Trykt hos J. D. Qvist & Comp. i Kjøbenhavn.

